

Nərgiz Hacıyeva

**AZƏRBAYCAN
DİLİNDƏ
PARONİMLƏR**

Nərgiz Hacıyeva

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ PARONİMLƏR

Bakı – 2022

Redaktor: fil.e.d., professor T.M.Hacıyev

Rəyçilər: fil.e.n., dosent İ. S.Salehova

fil.e.n., dosent T.R.İsmayılova

Kitab Azərbaycan dilində paronimlik hadisəsinin müxtəlif məsələlərini əhatə edən 8 məqalədən ibarətdir. Kitabdan Azərbaycan dilinin leksika və fonetik üslubiyyatı ilə məşğul olan aspirant və dissertantlar, doktorantlar, mətbuat işçiləri istifadə edə bilərlər.

PARONİMLƏRİN TƏDQIQAT TARİXİ

Nitq mədəniyyətinin tədqiq etdiyi məsələlərdən biri sözlərin düzgün tələffüz edilməsi, orfoepiya normalarına dəqiq əməl olunmasıdır. Bunun üçün hər bir kəs dilin qanunlarını bilməli, ondan yerli-yerində istifadə etməlidir.

Bu bımdn dilçilikdə həddən artıq mübahisə doğuran məsələlərdən biri paronimlərdir. Azərbaycan dilində bir sıra sözlərin, alınma sözlərin, xüsusən paronimlərin tələffüzündə bir sıra səhvlər özünü göstərir. Bu məsələlərlə bağlı paronimlərə həsr olunmuş bir sıra tədqiqat işləri mövcuddur.

Paronim termin kimi ilk dəfə Aristotelin “Kateqoriyalar” əsərində qeyd olunmuşdur.¹ Paronimlərin termin kimi tədqiqinə rus dilçiliyində XIX əsrin sonlarında başlanmış, bir sıra lüğətlər tərtib edilmişdir. XIX əsrin I yarısında sözlərin səhv yazılışına dair bir sıra lüğətlər mövcud olmuşdur. Bu cəhətdən N.İ.Qreçin lüğətində² alınma sözlərin düzgün yazılışı və oxunuşuna dair

---

¹ Аристотель. Категории. С приложением «введения» Порфирия к категориям Аристотеля. М., Государственное экономическое издательство, 1939, 84 с.

² Греч Н.И. Практическая русская грамматика. 2-ое издание, 1834, Санкт-Петербург, 615 с.

fikirlər irəli sürülür. 1909-cu ildə V.Dolopçevin əsərində³ tələffüzündə qarışıqlıq görünən elə sözləri ayırır ki, sonradan paronim adlanır. 1827-ci ildə V.İ.Çernışevin lüğəti çapdan çıxır.⁴ Onlarda qeyd olunur ki, sözlərdə vurğunun yerini dəyişməklə bir sıra sözlərin anlaşılmasında çətinliklər yaranır, dialekt sözlərin ədəbi dilə təsiri necədir, habelə mənasına görə müxtəlif olan sözlərin tələffüzündə qarışıqlıqlar görünür. 1883-cü ildə çap olunan əsərində A.D.Mixelson yazır: “Paronimika, paronimiya yunan sözü olub, para(yanında) və onuma (ad) deməkdir. Sözlərin düzəldilməsi, habelə mənası, tələffüzünə görə eyni olan, yazılışına görə müxtəlif olan, mənaca müxtəlif olan sözlərdir”.⁵

XX əsrdə paronimiyə maraq daha çox nitq mədəniyyəti istiqamətində artmışdır; bir sıra əsərlərdə paronimlik nitq mədəniyyəti nöqteyi-nəzərindən tədqiq olunmuşdur. Paronimliyin tədqiqində əsas istiqamətlər O.S.Axmanova, Y.A.Belçikov, O.V.Vişnyakova, A.İ.Qvozdyev,

---

³Долопчев В. Опыт словаря неправильностей в русской разговорной речи. Кн.2., М., «Книга по требованию», 2011, 694 с.

⁴ Чернышев В.И. Правильность и чистота русской речи. Опыт словаря стилистической грамматики. М., «Книга по требованию», 1827, 264 с.

⁵ Михельсон А.Д. Объяснительный словарь иностранных слов. М., «Русская типография», 1883, 172 с.

N.P.Kolesnikov, L.P.Krisin, M.S.Panyuşeva, T.Q.Ponomarenko, D.İ.Rozental, L.İ.Skvortsov, M.A.Telenkova, N.M.Şanskiy, D.N.Şmelyov kimi dilçilərə aiddir. Bu dövrdə bir sıra paronimlər lüğəti çap olunmuşdur. Y.A.Belçikov və M.S.Panyuşevanın⁶, O.V.Vişnyakovanın⁷, L.P.Krisin və L.İ.Skvortsovun⁸, N.P.Kolesnikovun⁹, D.E.Rozental və M.A.Telenkovanın¹⁰ əsərlərini göstərmək olar.

XX yüzilliyin II yarısında paronimliyə baxış genişləndi və nitq mədəniyyəti sahəsindən dilçilik tədqiqatlarına yönəldi. Lakin paronimlərin öyrənilməsində mübahisəli məsələlər hələ də qalmaqdadır. Paronimliyin əsas problemlərindən biri – “paronim” termininin müəyyən olunmasıdır. Bütün bu slovar-spravoçniklərdə əsasən nitq mədəniyyəti məsələləri işıqlandırılır, lakin müəlliflər paronim terminini adlandırmırlar.

---

⁶ Бельчиков Ю.А., Панюшева М.С. Словарь паронимов русского языка. М.: АСТ, Астрель, 1994, 458 с.

⁷ Вишнякова О.В. Словарь паронимов русского языка. М., «Русский язык», 1984, 352 с.

⁸ Крысин Л.П., Скворцов Л.И. Словарь-справочник: Правильность русской речи. М., «АН СССР», 1965, 232 с.

⁹ Колесников Н.П. Словарь паронимов русского языка. Тбилиси, «ТГУ», 1971, 346 с.

¹⁰ Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь трудностей русского языка. М., Айрис Пресс, 2003, 832 с.

Belə ki, L.P.Krisin və L.İ.Skvortsovun əsərində rus dilində eyniköklü sözlərin qarışdırılması qeydləri ilə məhdudlaşır.¹¹ O.S.Axmanova paronimlərə belə tərif verir: "Paronimlər – səslənməsində oxşarlığına və morfem tərkibinin çox vaxt uyğunluğuna görə ya səhvən, ya da kalambur məqsədilə nitqdə işlənir"¹² D.E.Rozental və M.A.Telenkova paronimləri belə müəyyən edir: "Paronimlər – eyniköklü sözlər olub, səslənməsinə görə yaxın və öz mənasında çox vaxt üst-üstə düşən sözlərdir".¹³ Bu lüğətləri müqayisə edərək qeyd etmək olar ki, D.E.Pozentalın lüğətində paronimlərə yalnız eyniköklü sözlər kimi baxılırsa, O.S.Axmanovanın lüğətində bu fikrə rast gəlinmir. Y.A.Belçikov və M.A.Panyuşeva¹⁴ ilk dəfə olaraq eyniköklü sözləri paronim adlandırırlar. Lüğətin adından görüldüyü kimi, müəlliflər paronimlərə eyniköklü sözləri aid edirlər. Lakin bütün müəlliflər bu nöqteyi-nəzərə tərəfdar deyil.

---

¹¹ Крысин Л.П., Скворцов Л.И. Словарь-справочник: Правильность русской речи. М., «Наука», 1965, с.5 (232 с.)

¹²Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М., «Советская энциклопедия», 1969, с.313 (607 с.).

¹³ Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь лингвистических терминов. М., «Просвещение», 1972, с. 212 (543 с.).¹³

¹⁴ Бельчиков Ю.А., Панюшева М. С. Трудные случаи употребления однокоренных слов. М., «Советская энциклопедия», 1968, с.4 (297 с.).

Belə ki, N.P.Kolesnikov yazır:”Paronimiya” terminini nitqdə elə hadisə adlandırmaq olar ki, iki söz hər hansı dərəcədəsə oxşar səslənməyə, lakin müxtəlif mənaya malikdir, səhvən biri digərinin yerində işlənir. Bütün cütləri təşkil edən sözlər paronimlər adlanır. Bir sözün digərinin yerində, oxşar səslinin yerində işlənməsi, onların nəinki səslənməsinin oxşarlığı ilə, həm də bir çox halda onların mənə yaxınlığı ilə izah olunur, başlıca olaraq, sözlərdən birinin, bəzən hər ikisinin mənasının anlaşılmması, danışanın sözün haradan gəldiyini bilməməsi səlahiyyəti ilə əlaqədardır.¹⁵ Digər əsərlərində də müəllif paronimləri belə müəyyən edir.¹⁶

İlk dəfə olaraq paronimləri nitq hadisəsi kimi deyil, dil hadisəsi kimi nəzərdən keçirən O.V.Vişnyakova kitabında nəzəri bölmədən əlavə, leksikoqrafik material da təqdim edir.¹⁷ Digər kitabında leksik paronimlərin nəzəri məsələləri tədqiq olunur. Müəllif paronimlərə belə tərif verir:”Paronimlər yaxın, lakin səslənməsinə görə yaxın olmayan eyniköklü sözlər olub,

---

¹⁵ Колесников Н.П. Словарь паронимов русского языка. Тбилиси, «ТГУ», 1971, с.3 (343 с.)

¹⁶ Колесников Н.П. Паронимия в современном русском языке / РЖИ, 1961№3, с.52-54; Колесников Н.П. Паронимасия как стилистическая фигура /РЯШ, 1973№3, с.86-89

¹⁷ Вишнякова О.В. Паронимы современного русского языка. М., «Высшая школа», 1974, 192 с.

vurğusu eyni hecaya düşür, eyni qrammatik kateqoriyaya aid olur: eyni nitq hissəsinə və eyni cinsə (əgər feildirsə, növə) aid olur və müxtəlif mənə incəliklərini ifadə edir”.¹⁸ Bununla belə, kitabda müxtəlif köklü sözlər nəzərən keçirilir. 1984-cü il nəşrində O.V.Vişnyakova¹⁹ əsərində paronimləri belə müəyyən edir:”Paronimlər mənasına görə müxtəlif sözlər olub, tələffüzünə görə yaxın sözlərdir, leksik-qrammatik mənsubluğuna və köklərin qohumluğuna görə yaxındır, səslənməsində oxşarlıq onların nitqdə qarışmasına səbəb olur. Belə ki, eyni müəllif paronim terminini müxtəlif cür izah edir. 1981-ci il nəşrində O.V.Vişnyakova paronimlərin əsas əlamətini onların qrammatik xüsusiyyəti hesab edir, onların nitqdə qarışma imkanlarına diqqət etmirsə, 1984-cü il nəşrində terminin izahında ona diqqət verilir ki, paronimlərin səslənməsində oxşarlıq onların nitqdə qarışmasına səbəb olur, həm də qeyd olunmur ki, bunlar eyniköklü sözlərdir.

Baxılan problemin təhlili göstərir ki, “paronim” termininin iki nəşrdə identik izahına rast gəlmək mümkün deyil.

---

¹⁸ Вишнякова О.В. Паронимы современного русского языка. М., «Высшая школа»,1981, с.128.

¹⁹ Вишнякова О.В. Словарь паронимов русского языка. М., «Русский язык», 1984, с.3 (352 с.).

İzahda belə müxtəliflik ona gətirib çıxarır ki, dərsliklərdə termin eyni cür izah olunmur. P.A.Lekantın redaktəsi ilə ali məktəblər üçün çap olunmuş kitabda²⁰ paronim termini belə izah olunur:”Paronimlər – oxşar, lakin səslənməsinə görə eyni olmayan sözlərdir. Paronimlərin iki növü ayrılır: eyniköklü və müxtəlifköklü...”.

M.İ.Fominanın xarici dil tələbələri üçün nəzərdə tutmuş dərsliyində²¹ oxuyuruq:”Paronimlər mənasına görə müxtəlif, tələffüzünə görə oxşar, leksik-qrammatik mənsubluğuna görə oxşar və və bir qayda olaraq, köklərinin qohumluğu olan sözlərdir”.

XX əsrin 80-90-cı illərində paronimlərlə yanaşı, “paronimik attraksiya”, “paronimasiya” terminləri də işlədilməyə başladı, bəzən də paronimlik bu hadisələrlə eyniləşdirilirdi. L.Q.Yarkova namizədlik dissertasiyasında nisbi və mütləq paronimləri ayırır.²² O, paronimliklə yanaşı, dildə paronimasiya termininin

---

²⁰ Лекант П.А.Современный русский литературный язык. М., «Высшая школа», 1982, с.140 (399 с.).

²¹ Фомина М.И. Современный русский язык. Лексикология. М., «Высшая школа», 1983, с.103 (336 с.)

²² Яркова Л.Г. Паронимия в современном немецком языке. АР канд.дисс., М., 1979, 16 с.

də mövcud olduğunu yazaraq, bu üslubi fiquru paronimlərin mətndə bilərəkdən yaxınlaşması kimi izah edir və ekplisit və implisit paronimasiyanı ayırır. L.P.Tkaçenko paronimasiya termininə müxtəlif köklü paronimləri aid edir və sintaktik paronimliyi, söz birləşmələrindən düzələn paronimləri araşdırır. Müəllif qeyd edir ki, paronim və paronomaslarla yanaşı, annominasiya və tautologiya hadisələri söz oyununda iştirak edir, buna görə müəllif bu hadisələri paronimik attraksiya termini adı altında ümumiləşdirir.²³ Rus sovet poeziyasında paronimik attraksiya R.Q.Kadimov tərəfindən araşdırılmışdır.²⁴ Bəzi dilçilər paronimasiyaya müxtəlif köklü paronimləri, bəziləri həm eyniköklü, həm də müxtəlif köklü paronimləri aid edir, bəziləri isə onun üslubi fiqur olaraq paronimlərin üslubi xüsusiyyətlərini üzə çıxardığını göstərirlər. İ.N.Kuznetsova haqlı olaraq paronimaziyanı belə müəyyən edir: "Paronimlərin üslubi məqsədlərlə işlənilməsi paronimaziya adlanır; o, bədii

---

²³ Ткаченко Л.П. Паронимическая аттракция в русском языке и ее место в курсе лексической стилистики для иностранных студентов-филологов. АР канд.дисс., М., 1982, с.22.

²⁴ Кадимов Р.Г. Паронимическая аттракция в русской советской поэзии, АР канд.дисс, М., 1985, 22 с.

ədəbiyyatda geniş işlənir.²⁵ V.D.Qorkinskiy namizədlik dissertasiyasında mütləq feili paronimlərdə parooppozisiya münasibətinin olduğunu göstərir və onlar arasında sinonimlik və antonimliyin olduğunu qeyd edir.²⁶ L.F.Minayeva və V.B.Fedenev dil və nitqdə paronimliyi paronimlərə aid yazılmış lüğətlər üzrə araşdıraraq qeyd edir ki, bu lüğətlərdə qarşılaşdırılan sözlər mahiyyətinə görə müxtəlifdir, belə ki, hər bir konkret halda biz dildə “dil qanununun” pozulması ilə qarşılaşırıq. Qarşılaşdırılan sözlər içərisində sözlərin variantları, qeyri-omoqrafik omonimlər, kvazi-omonimlər, eyniköklü sözlər, sinonim kimi dəyərləndirilən mənasına görə oxşar sözlər və s.vardır. Bütün bu cütlərdə uyğun sözlərin semantik yaxınlığı və oxşarlığı bu və ya digər dərəcədə bir-birindən asılıdır, lakin birmənalı-qarşılıqlı uyğunluq münasibətinə malik deyillər. Paronimləri təhlil edərək müəlliflər bu nəticəyə gəlirlər ki, dil hadisəsi kimi paronimliyin nitqdə üzə çıxması, dilin ümumi leksik sistemində sistem altının yaranması fikri natamamdır. Paronimləri sözlərin variantlarından, qeyri-omoqrafik

---

²⁵ Кузнецова И.Н. Паронимия в современном французском языке, АР канд.дисс., М., МГУ, 1977, 27 с.

²⁶ Горкинский В.Д. Абсолютная глагольная паронимия современного польского литературного языка. Ленинград, 1978, 15 с.

omonimlərdən, eyniköklü sinonimlərdən və b.-dan ayrılmasında bir sıra çətinliklər yaranır; belə ki, paronimlər kifayət qədər sabit əlamətə malik deyil, buna görə onları sistemaltı kimi ayırmaq düz deyil.²⁷ Paronimlərin nəzəri məsələləri Y.S.Stepanov tərəfindən tədqiq olunmuşdur.²⁸ Başqa bir əsərində Y.S.Stepanov yazır: “Paronimlik – dilin mühüm obyektiv xüsusiyyətidir. O, nəinki danışanların nitqindəki səhvdir, həm də dilin leksik sistemində mövcud olan informasiyanın tənzimlənmə vasitəsidir. Paronimlik – geri lüğətlər adlanan lüğətlərin əsaslarından biridir ki, burada əlifba sırası ilə sözün hərfləri axırdan əvvələ kimi qurulur. Geri lüğətlər öz növbəsində – dil informasiyasının maşın işlənməsində mühüm vasitədir”.²⁹ T.V.Verakşa doktorluq dissertasiyasında rus dilində paronimlərin nəzəri məsələləri və tədqiqat tarixindən bəhs edir.³⁰

---

²⁷ Минаева Л.В., В.Б.Феденев В.Б. Паронимия в языке и речи. «Вопросы языкознания», 1982№2, с.90-96.

²⁸ Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики. М., «Наука», 1975, 311с.

²⁹ Степанов Ю.С. Основы общего языкознания, М., «Просвещение», 1975, с.36 (271 с.)

³⁰ Веракша Т.В. Лингвистическая природа паронимов русского языка. АР докт.дисс.,Санкт-Петербург, 2000.

Rus dilçiliyində paronimlər müxtəlif cəhətlərdən araşdırılmış və müvafiq əsərlər nəşr olunmuşdur. Paronimlərin rus dilində izahlı lüğətini V.İ.Krasnıx tərtib etmişdir.³¹ O.Sedakova rus və slavyan-kilsə dillərində paronimləri tədqiq etmişdir.³² A.V.Potanina substantiv paronimləri araşdırmışdır.³³

Qərbi Avropa filologiyasında paronim termini məhdud halda işlədilir, paronimləri ifadə etmək üçün adətən *confusable* (“digər sözlə qarışdırılan söz”) terminindən istifadə edirlər və ya onları daha ümumi anlaşıqlı “malaprop” (və ya “malapropism”) anlayışına, daha doğrusu, sözün səhv, düzgün olmayan yerdə işlədilməsinə daxil edirlər³⁴. Paronimlər yalnız leksik vahidləri əhatə etmir. Bir çox halda sözə bərabər olan frazeologizmlərdə də paronimlik faktı özünü göstərir. Rus dilində frazeoloji

---

³¹ Красных В.И.. Толковый словарь паронимов русского языка, М.: АСТ:Астрель, 2003; Лексические паронимы в современном русском языке, 2000.

³² Седакова О. Церковно-славяне русские паронимы, М., «Греко-латинский кабинет Ю.А.Сичалина», 2005, 432 с.

³³ Потанина А.В. Семантические и словообразовательные особенности межъязыковых субстантивных паронимов в русском и немецком языках. АР канд. дисс., Казань, 2006, 22 с.

³⁴ Антипина О.П. Сопоставительный анализ паронимов русского и английского языков. АР канд.дисс., Уфа, 2012, 22 с.

paronimləri E.Q.Baqaturova araşdırmış,³⁵ Rotko O.V. frazeoloji paronimlərdə semantik fərq və struktur eynilik məsələsindən bəhs etmişdir.³⁶ L.V.Balaxonskaya paronim attraktantlarda antonimliyinin olduğundan bəhs edir³⁷. N.A.Yanko-Trinitskaya mətni və ya poetik və lüğəvi paronimləri araşdırır.³⁸ O.V.Vişnyakova tam, yarımçıq və hissəli paronimləri tədqiqat obyektinə çevirir.³⁹ L.N. Fedotova namizədlik dissertasiyasında⁴⁰ morfoloji, sintaktik və leksik paronimləri,

---

³⁵ Багатурова Е.Г. Паронимия в сфере фразеологии. Приминительно к фразеологическому словарю. В кн: Вопросы семантики фразеологических единиц. Новгород, часть 1, 1971, с.350-358.

³⁶ Ротко О.В. Паронимия фразеологических единиц: семантические различия при структурном сходстве» . Южный Федеральный Университет иностранных языков Педагогического Института, 2010, с.82-90.

³⁷ Балахонская Л.В. Паронимические аттрактанты с антонимическими отношениями компонентов как фоносемантическое средство в поэзии А.Вознесенского // Проблемы фоносемантики, М., Пензенский Государственный Педагогический Институт им. В.Г.Белинского, 1989, с.99-101.

³⁸ Янко-Триницкая Н.А. К изучению паронимов. «Русский язык в школе», 1979№5, с.98-101

³⁹ Вишнякова О.В. Словарь паронимов русского языка. М., Русский язык, 1984, 352 с.

⁴⁰ Федотова Л.Н. Паронимия в современном английском языке:структура и функции. АР канд.дисс., Минск, 1989, 17 с.

eyni zamanda distant, qeyri-distant, kontakt paronimləri tədqiqat materialı edir.

Rus dilçiliyində əcnəbi dillərdəki paronimlik məsələsinin tədqiqi də xüsusi yer tutur. Müasir fransız dilində paronimlərin tədqiqinə dair İ.N.Kuznetsova müasir fransız dilində olan paronimlərlə bağlı dissertasiya müdafiə etmiş,⁴¹ burada sinonim, kontakt və distant paronimlər ayrılmış, paronimlərin müxtəlif növlərindən bəhs olunmuşdur.

O.D.Prokopçik də ingilis dilində distant, qeyri-distant və kontakt paronimləri ayırır.⁴²E.D.Panfilov ispan dilinin materialları əsasında sintaktik paronimliyi tədqiq edir.⁴³

Paronimlik çox mürəkkəb və özünəməxsus nitq hadisəsidir ki, mahiyyəti ahəngdar sözlərin ikitərəfli fonetik-semantik qarşılıqlı əlaqəsində özünü göstərir. Paronimlik hadisəsi çox zaman sinonimlik, omonimlik, antonimliklə eyniləşdirilmişdir. Öz təbiətinə görə paronimlik özündə

---

⁴¹ Кузнецова И.В. Паронимика в современном французском языке. АР канд.дисс., МГУ, 1977, 26 с.

⁴² Прокопчик О.Д.. Семантические механизмы и прагматические функции паронимии. АР канд.дисс., Санкт-Петербург, 2005.

⁴³ Панфилов Е.Д. О синтаксической паронимии (на материале испанского языка). «Вопросы языкознания», 1961№6, с.90-92.

omonimlik və sinonimliyin əlamətlərinə malikdir, bununla belə, hər iki dil hadisəsindən əsaslı şəkildə fərqlənir. Paronimlərin bu dil hadisələri ilə qarşılaşdırılması təsadüfi deyil. Belə ki, onları yaxınlaşdıran və fərqləndirən cəhətlər var. Paronimliklə omonimlik səs münasibətində heç bir yaxınlığı olmayan müxtəlif semantikəli sözlər kimi qarşılaşdırılır. Əgər omonimlər səs cəhətdən iki sözün tam eyniliyinə əsaslanırsa, paronimlərə fonetik ahəngdarlıq xasdır, paronimlər heç vaxt fonetik cəhətdən eyni ola bilməzlər. Paronimlər tam leksik omonimlərə deyil, fonetik omonimlərə və ya omofonlara yaxındır, omofonlar müxtəlif yazılışa və ümumi tələffüzə malik sözlərdir. Hər iki söz qrupu mənasına, yazısına görə müxtəlif, eyni səs oxşarlığına malik sözlərdir. Lakin omofonların tələffüzündə ümumilik struktur oxşarlıqla deyil, təsadüflə əlaqədardırsa, dildə fonetik qanunlarla yaranırsa (saitlərin reduksiyası, samitlərin assimilyasiyası və s.), paronimlərin səs oxşarlığı daha çox morfemlərin ümumiliyi ilə səciyyələnir. Fikrimizcə, omofonlar kimi ayrılan dil hadisəsi paronimlərin özüdür.

Paronimlərin sinonimlərlə fərqi onlar arasında əlaqə ilə müəyyənləşir. Həm sinonim, həm paronim eyni nitq hissəsinə aid olur. Əgər sinonimlər mənalarına görə yaxın sözlər olub, çox zaman bir-biri ilə əvəz olunursa, paronimlər əhəmiyyətli dərəcədə semantik əlaqələrinin müxtəlifliyi ilə fərqlənir, onlar

arasında nəinki sinonimik, həm də məna qarışıqlıqlarını ayırmaq olar, habelə nitqdə reallaşan uzuzal və okkazonal əlaqələri ayırmaq olar. Sinonimlər kimi, paronimlər də məzmun planında qarşılaşırlar, lakin sinonimlərin semantik yaxınlığı əhəmiyyətlidir, fərq yalnız məna çalarlarında ifadə olunur, paronimlərdə semantik əlaqələr əhəmiyyətsizdir. Paronimlər daha çox eyniköklü sinonimlərə yaxınlaşırlar.

Həm antonim, həm paronim gerçəkliyin müxtəlif hadisələrini əks etdirir, lakin antonimlər ziddiyyətli leksik mənaya malikdir, paronimlər bu xüsusiyyətə malik deyil.

O.P.Antipina elmi ədəbiyyatdan bu nəticəyə gəlir ki, üslubi hadisə olan paronimasiya zamanı elə sözlər qarşıldırılır ki, onlar eyni nitq hissəsinə mənsub olurlar, paronimik attraksiya zamanı isə həm eyni nitq hissəsinə, həm də müxtəlif nitq hissələrinə məxsus sözlər qarşıldırılıla bilər. Paronimliyin qarışıq semasioloji hadisələrlə və oxşar ahəngdar sözlərlə qarşıldırılması sübut edir ki, paronimlər müstəqil leksik vahidlər olub dilin leksik sistemaltısını təşkil edir.⁴⁴

---

⁴⁴ Антипина О.П. Сопоставительный анализ паронимов русского и английского языков. АР канд.дисс., Уфа, 2012, 22 с.

Paronimlərin ahəngdarlığı fonetik transformasiya fonunda üzə çıxır. O.D.Prokopçik fonoloji səthdə vokal, konsonat əsaslı və kombinə olunmuş paronimləri ayırmış və onlar arasındakı münasibətlərin transformasiya cəhətdən əvəzetmə, yerdəyişmə, genişlənmə və sıxılma hadisələrində üzə çıxdığını göstərmişdir.⁴⁵ L.N.Fedotova da ingilis dili paronimlərində dörd əsas transformasiya növü ayırır: substitusiya, yerdəyişmə-transpozisiya, silmə-deletion və əlavə etmə-addition.⁴⁶

Türkoloji dilçilikdə də paronimlər, onların təsnifatı barədə araşdırmalar vardır. A.Marifevin “Paronimlər lüğəti. Tələffüzü yaxın sözlər”⁴⁷ kitabında özbək dilində, Z.Q.Uruxbayevanın⁴⁸ və K.İ.İşbayev və Z.Q.İşkildinin başqırd dilində lüğətini göstərmək olar.⁴⁹ T.Qelyastanovanın⁵⁰ əsərində karaçay-balkar

---

⁴⁵ Прокопчик О.Д.. Семантические механизмы и прагматические функции паронимии. АР канд.дисс., Санкт-Петербург, 2005.

⁴⁶ Федотова Л.Н. Паронимия в современном английском языке: структура и функции» АР канд.дисс., Минск, 1989, 17 с.

⁴⁷ Marufov A. Paronimlar lüğəti (Talaffüzü yaxın sözlər). Taşkent, “Ukitivçi”, 1974, 70 s.

⁴⁸ Урузбаева З.Г. Словарь паронимов башкирского языка. Уфа, 2004.

⁴⁹ Ишбаев К.И., Ишгильдина З.Г. Словарь паронимов башкирского языка. Уфа, 2013, 312 с.

dilindəki və V.İ.Serqeyevin⁵¹ əsərlərində çuvaş dilindəki paronimlərdən bəhs edirlər.

Paronimlərin öyrənilməsinə XX əsrin əvvəllərində başlanılsa da, Şərqdə, ərəb ədəbiyyat nəzəriyyəsində bu hadisə iştiaq, iqtizab, məqlub terminləri ilə ifadə olunmuş, XV-XVI əsrdə yaşamış klassik Azərbaycan şairlərinin əsərlərində bədii üslubi vasitə kimi təhlil olunmuşdur. Bu cəhətdən M.Adilovun “M.Füzulinin poetik dili və üslubu” diqqəti cəlb edir⁵². Həmin dil hadisələrinin M.Füzulinin qəzəllərində, habelə, İ.Nəsimi yaradıcılığında da özünü göstərirdi vurğulanır.

Azərbaycan dilində də bu məsələ diqqətdən kənar qalmamışdır. Ə.Əfəndizadə 1964-cü ildə çap olunan “Yazılışı və tələffüzü çətin olan sözlər”⁵³ adlı monoqrafiyasında bilavasitə bu məsələyə toxunur. Azərbaycan dilçiliyində paronimlər barədə ilk məlumat A.Qurbanovun “Müasir Azərbaycan dili”⁵⁴ əsərində rast gəlmək olur. Bu əsərin 1985-ci il nəşrində paronimlər belə müəyyən olunur:”Dildə səslənmə cəhətdən bir-

---

⁵⁰ Гелястанова Т. Паронимы в карачаево-балкарском языке. Нальчик, «М. И. и В. Котляровы», 2007, 144 с.

⁵¹ Сергеев В.И. Паронимы в современном чувашском языке. Советская тюркология и развитие тюркских языков в СССР, Алма-Ата, 1976, с.284-286.

⁵² Adilov M.İ. M.Füzulinin poetik dili və üslubu. Bakı, “Elm və təhsil”, 2020, 694 s.

⁵³ Əfəndizadə Ə. Yazılışı və tələffüzü çətin olan sözlər. Bakı, “Azərnəşr”, 1964, 58 s.

⁵⁴ Qurbanov A. Müasir Azərbaycan dili. Bakı, “Elm”, 1967, s.169 (401s.).

birinə yaxın, müxtəlif mənə ifadə edən və nitqdə səhvən biri digərinin yerində işlənən sözlərə paronim deyilir”.⁵⁵ V.Aslanov və A.Ələkbərovun “Azərbaycan dilində paronim feillər”⁵⁶ adlı məqaləsində paronim feillər tədqiq olunmuşdur. M.M.Adilovun “Metateza nitq hadisəsi kimi və paronimlik”⁵⁷ məqaləsində paronimlərin metateza ilə fərqli cəhətləri tədqiq olunmuşdur.

H.Həsənovun “Azərbaycan dilinin paronimlər və paronimasiya lüğəti”⁵⁸ və habelə “Müasir Azərbaycan dilinin leksikası”⁵⁹ əsərinin paronimlər aid bölməsi qeyd edilən məsələnin müxtəlif məsələlərinə həsr olunmuşdur. Son illərdə paronimlərə maraq artmış, dissertasiya səviyyəsində hətta ingilis və alman dillərində paronim sözlər araşdırılmışdır.

Ə.Hacıyeva daha çox ingilis dilində işlənən paronimlər, xüsusən frazeoloji paronimlər barədə məlumat verir.⁶⁰ İngilis

---

⁵⁵ Qurbanov A. Müasir Azərbaycan dili. Bakı, “Maarif”, 1985, s.315-318 (408 s.).

⁵⁶ Aslanov V. və Ələkbərov A. Azərbaycan dilində paronim feillər. “Советская тюркология и развитие тюркских языков в СССР, Алма-Ата, 1976, с.243-244.

⁵⁷ Adilov M.M. Metateza nitq hadisəsi kimi və paronimlik. “Azərbaycan ədəbi dilində norma və normalaşma məsələləri”, Bakı, “Elm”, 1991, s.44-46.

⁵⁸ Həsənov H. Azərbaycan dilinin paronimlər və paronimasiya lüğəti. Bakı, “Maarif”, 1991, 108 s.

⁵⁹ Həsənov H. Müasir Azərbaycan dilinin leksikası. Bakı, “BDU”, 2001, 399s.

⁶⁰ Hacıyeva Ə. Müxtəlif sistemli dillərdə somatik frazeoloji birləşmələr, Bakı, “Nurlan”, 2007, 347 s.

dili paronimləri üzərində tədqiqat aparan S.Əliyeva da ingilis dili üzrə ismi və feili frazeoloji paronimləri ayırır.⁶¹ X.Əsgərovanın “Müasir alman dilində paronimlər və onların struktur-semantik xüsusiyyətləri”⁶² adlı namizədlik dissertasiyası və Məhərrəmov Sədət Məhərrəm qızının rus dili üzrə yazdığı “Sifət paronimlərinin bəzi xüsusiyyətləri”⁶³ məqaləsi də maraqlı tədqiqatlardır.

Bu kitabın müəllifi (N.M.Hacıyeva) Azərbaycan dilindəki paronimləri geniş araşırırmışdır, bu sahədə olan söz və ifadələrin lüğətini nəşr etdirmişdir. Bu mövzu ilə əlaqədar yazılan elmi əsərləri (məqalələri) birlikdə nəşr etdirməyi lazım bildik.

---

⁶¹ Əliyeva S.A. İngilis dilində paronimlər. AR nam.dis., 2010, 37 s.

⁶² Əsgərova X. Müasir alman dilində paronimlər və onların struktur-semantik xüsusiyyətləri. AR nam.dis., 2014

⁶³ Məhərrəmov S.M. Sifət paronimlərinin bəzi xüsusiyyətləri. Sumqayıt Dövlət Universiteti, Elmi Xəbərlər, Sosial və humanitar elmlər bölməsi, 2014.№1, 10-cu cild.

ATALAR SÖZLƏRİNDƏ PARONİMLƏR

Şifahi ədəbiyyat nümunələrindən olan atalar sözləri özünəməxsus fonetik-üslubi xüsusiyyətlərə malikdir. Bu cəhətdən paronimləri xüsusi qeyd etmək lazımdır. Azərbaycan dilində paronimlər müəyyən qədər tədqiq olunsada⁶⁴, atalar sözlərində işlənən paronimlərin semantik və fonetik-üslubi xüsusiyyətlərindən bəhs edən yazıya rast gəlmədik. Paronimləri, bir qayda olaraq, dilin leksik sistemi çərçivəsində tədqiq edərək dilçilər göstərirlər ki, bu dil faktı səslənməsinə görə yaxın, mənaları müxtəlif olan sözlərdir.

İnsan nitqində bir çox dil vahidləri yenidən qurulur ki, şifahi xarakter daşıyaraq normal nitq fəaliyyəti üçün lazımı şərtləri verir. Bu zaman dil xətalarına da yol verilir ki, bu da həm bilərəkdən, həm də bilməyərəkdən ola bilər. Dil xətalarının daha çox yayılanı leksik interferensiyadır. İnterferensiya məsələsindən ilk dəfə alman alimi U.Vaynrayx 1953-cü ildə

---

⁶⁴ Həsənov H. Azərbaycan dilinin paronimiya və paronimasiya lüğəti. "Maarif", Bakı, 1991, 105 s.; Həsənov H. Müasir Azərbaycan dilinin leksikası. BDU nəşr., Bakı, 2001, 399 s.; Qurbanov A. Müasir Azərbaycan ədəbi dili. "Maarif", Bakı, 1985, 408 s.

çap olunan “Dillərin kontaktı” (“Языковые контакты”) əsərində bəhs etmişdir.⁶⁵ “İzahlı dilçilik terminləri” lüğətində interferensiya anlayışı belə izah olunur:” Şəxsin (və ya kollektivin) iki və daha çox dildə müntəzəm olaraq ünsiyyət saxlaması nəticəsində dil normalarının pozulması, yeni xüsusiyyətlər kəsb etməsi”.⁶⁶ İnterferensiya fonetik, leksik və sintaktik qarışıqlıqların müxtəlif hallarını əhatə edir. Belə qarışıqlıq diaparonimiya və ya “tərcüməçinin saxta dostları” adlandırılır. Belə ki, leksik dolaşılıqlar yalnız iki dilin kontaktı nəticəsində yaranmır. Oxşar sözlərin interferensiyası eyni dilin sözləri içində də müşahidə olunur. Belə sözlər paronim adlanır. Bundan əlavə, ifadəlilik yaratmaq məqsədi ilə də fonetik cəhətdən oxşar sözlərdən istifadə olunur ki, bunlar paronimik attraksiya və ya paronomaziya adlanır. Paronimləri, diaparonimləri və paronimik attraksiyanı leksik interferensiyaya aid edən İ.N.Kuznetsova leksik interferensiyanın funksional aspektini müəyyənləşdirir və qeyd edir ki, leksik interferensiya

---

⁶⁵ Кузнецова И.Н. Лексическая интерференция как проявления асимметрии языкового знака. «Филологические науки», 2010 №3, с.60-70.

⁶⁶ Adilov M.İ., Verdiyeva Z.N., Ağayeva F.M.. İzahlı dilçilik terminləri. “Maarif”, 1989, s.120 (364 s.).

dil işarəsinin təbiəti və ondan çıxan dil asimetriyası ilə əlaqədardır.⁶⁷

Dil işarəsinin simmetriklik problemi asimetriya anlayışı ilə qırılmaz bağlıdır. Bu məsələyə toxunan V.Q.Qak asimetriyanın statik, homoloji və dinamik növünü ayırır.⁶⁸ Asimetriyanın hər üç növü leksik interferensiyada öz əksini tapır. Leksik interferensiyanın təhlili göstərir ki, statik asimetriyanın yaranmasında eyni semantik sahədə və ya eyni sinonimik cərgədə sinonimlər və paronimlər ola bilər. Paronimlik ədəbi dilin zənginləşməsinin mühüm mənbələrindəndir. Paronimlərin üslubi məqsədlərlə istifadə olunması paronimasiya adlanır. Dilçilikdə paronimlik və paronomaziya aid müxtəlif fikirlər mövcuddur, onların ayrılması, dəqiq sərhədinin müəyyənləşdirilməsi mübahisəlidir.

Paronomaziya özünü bədii ədəbiyyatda geniş surətdə göstərir. Paronomaziya daha çox atalar sözlərinin, zərbi-məsəllərin, aforizmlərin yaranmasında və s. təşkilədiçi rol oynayır. Belə sözlərin işlənməsi göstərir ki, müəyyən semantik

---

⁶⁷ Кузнецова И.Н. Лексическая интерференция как проявления асимметрии языкового знака. «Филологические науки», 2010 №3, с.60-70.

⁶⁸ Гак В.Г. Языковые преобразования. М., «Школа Языки русской культуры», 1998, с.109 (768 с.).

sahəyə aid olan ahəngdar sözlərin başa düşülməsi təkəcə sözişlətmənin qeyri-normativ səbəbi, nitqdə sözlərin arzuolunmaz qarışması deyil, həm də dilin təsviri imkanlarının inkişafına xidmət edir.

Paronim cütlüklərdə ahəngdarlıq hadisəsi deyil, qarışıqlıq hadisəsi obyektiv əlamət kimi izah olunur. Buradakı qarışıqlığı yalnız fonetik proses kimi izah etmək mümkün deyil. Xüsusi dil hadisəsi kimi paronimlik yalnız sözformaların fonetik uyğunluğuna deyil, bəzən semantik yaxınlığına əsaslanır. V.V.Vinoqradov yazır: “Şübhə yoxdur ki, sözlərin ahəngdarlığı, onların fonetik quruluşunun yaxınlığı onların başa düşülməsində, onların semantik əlaqələrində əks olunur”.⁶⁹ Atalar sözlərində ifadəliliyin geniş yayılan vasitələrindən biri paronim/ paronomasların semantik qarşıdurma münasibətində duran vahidlərlə əlaqəsidir. Atalar sözlərinin ekspressivliyi müxtəlif səthlərdə özünü göstərən məntiqi attraksiya ilə təmin olunur. Sözlərin komponentləri arasında məna attraksiyası paremiyaların strukturunu təşkil edərək motivləşməni canlandırır, habelə onun semantik sahəsini genişləndirir.⁷⁰

---

⁶⁹ Виноградов В.В.. Об омонимии и смежных явлениях. «ВЯ», 1960 №5, с.6

⁷⁰ Белецкая А.Ю. Пословица как прецедентная единица в аргументированном

İ.N.Kuznetsova paronimlər arasında semantik münasibətlərin olmasına toxunaraq yazır ki, bu, onunla izah olunur ki, əgər fonetik oxşarlıq paronimik prosesin ilk səbəbidir, mənbəsidirsə, onda bu prosesin özü mahiyyət etibarilə semantikdir: paronimlərin fonetik yaxınlığı dil daşıyıcısına iki sözün səhv semantik yaxınlığının olmasına və nəticədə onların birləşməsinə və qarşılıqlı əvəz olunmasına əsas verir. Paronim cütlüklərin üzvlərini birləşdirən normativ semantik əlaqələr nöqteyi-nəzərindən bütün paronimlər üç əsas kateqoriyaya ayrılır ki, onlar paronimlərin semantik cəhətdən öz aralarında əlaqələrinə və ya çox dərəcədə fərqləndirir. Fransız dili materiallarından çıxış edən İ.N.Kuznetsova buraya sinonim, distant və kontakt paronimləri aid edir.⁷¹ L.N.Fedotova⁷² və O.D.Prokopçik isə ingilis dilində distant, qeyri-distant və

дискуссе. AP канд. дисс, Самара, 2002. www.dissercat.com>...Языкознание > Германские языки.

⁷¹ Кузнецова И.Н. Паронимия в современном французском языке. AP канд.дисс., МГУ, 1977, 26 с.

⁷² Федотова Л.Н. Паронимия в современном английском языке: структура и функции. AP канд.дисс., Минск, 1989, 16 с.

kontakt paronimləri ayırırlar.⁷³

Daha böyük bağlılığı sinonim paronimlər, azını kontakt paronimlər, daha azını distant paronimlər nümayiş etdirir. Sinonim paronimlər elə sözlərdir ki, potensial şəkildə həm sinonim, həm də paronim kimi çıxış edə bilər. Sinonimlik paronimlərin semantik yaxınlığının əlahiddə hadisəsidir; sinonim paronimlər lüğəvi mənaları uyğun gələn və qəbul olunan dil normasına uyğun olaraq biri digəri ilə əvəz oluna bilən dil faktıdır. Azərbaycan atalar sözlərində sinonim paronimlərdən daha çox istifadə olunur. Məsələn: Yalan deyən yaman deyər; Kişi gap eləyər, gop eləməz; Evin küçügi ol, kiçigi olma; Sırtıqdan sürtük törəyər; Gecə müştərisi ya xerxiz olar, ya xersiz; Alacağına qırğı, verəcəyinə qarğa; Yanığın nəyi var ki, yoluğa nə versin?; Söz var el içində, söz var el içində və s.

Bu nümunələrdə “yalan-yaman”, “gap-gop”, “küçüg-kiçik”, “sırtıq-sürtük”, “xerxiz-xersiz”, “qırğı-qarğa”, “yanıq-yoluq”, “el-ev” paronimləri açıq-aşkar bir-biri ilə əlaqəlidir. Bunların səs oxşarlığı qarşıdurma üçün əsas olmuşdur.

---

⁷³ Прокопчик О.Д. Семантические механизмы и прагматические функции паронимии. АР канд.дисс., Санкт-Петербург, 2005. www.disscat.com.>...Языкознание > Германские языки

Kontakt paronimlər ümumi lüğəvi mənaya malik olmayanlardır, buna görə də normal halda bir-birini əvəz edə bilmirlər. Lakin sinonim olmayan bu növ paronimlər denotativ yaxınlığa, eyni semantik sahəyə aiddir və interferensiyanın təsiri ilə səhvən biri digərinin yerində işlənir. Məsələn: El qapısı həm gec, həm güc açılar; İt də getdi, ip də getdi; Alim olmaq asandır, adam olmaq çətin; Nə ölüyə hay verir, nə diriyə pay; Olan dörd bağlar, olmayan dərd bağlar, Övladda nəvə, dövlətdə dəvə; Oğlanı kamal ilə, qızı camal ilə; Loğma deyil, boğmadır və s.

Bu nümunələrdə “gec-güc”, “it-ip”, “alim-adam”, “hay-pay”, “dörd-dərd”, “nəvə-dəvə”, “kamal-camal”, “loğma-boğma” paronimləri potensial denotativ yaxınlığa malikdir ki, bu da onları eyni semantik sahəyə aid edir.

Distant paronimlər semantik yaxınlığa, lüğəvi mənalarında uyğunluğa malik olmayan sözlərdir. Burada paronimlərin qarşılaşdırılması mətni xarakter daşıyır. Daha doğrusu, paronimlərə aid denotatlar heç bir yaxınlığa malik deyil, sadəcə olaraq fikrin emosional-ekspressiv ifadəsi zamanı müvafiq denotatlar əlamətləri ilə birlikdəmüqayisə olunur və oxşarlıq əsas alınır. Məsələn: Ördək gəlib qaz olmaz, gəlin gəlib qız olmaz; Baba olmadı, vəba oldu; Aşiq ya səbir, ya səfər; At min, ad qazan; Az yeyir-küsür, çox yeyir-qusur; Qohumun acısı-

qovunun acısı; Qələm dinəndə qənim dinməz və s.

Paronimlərin təhlilində fonoloji və semantik aspekti qeyd edən A.P.Kritenko yazır ki, məhz paronimlərin qarşılıqlı təsiri nəticəsində onların strukturu və semantik funksiyaları üzə çıxır. Müəllif paronimlərin qarşılıqlı təsirinin sistemdə və kontekstdə attraksiya və konfliktlər formasında üzə çıxdığını, kontekstdə semantik və üslubi-ekspressiv aspektdə ifadə olunduğunu göstərir. Semantik aspektdə qafiyənin üslubi-ekspressiv funksiyasının bir çox dillər üçün universal olduğunu qeyd edən o, bu hadisənin paronimlikdə qeyd olunmadığını yazır. Paronimlikdə qafiyənin ritmdən fərqlənərək əsərin ideyası ilə bağlı olduğunu yazan A.P.Kritenko, atalar sözlərində qafiyənin konstruktiv rolunun olduğunu qeyd edir.⁷⁴ Paronimik attraksiya və qafiyə məsələsinə toxunan R.Q.Kadimov haqlı olaraq qeyd edir ki, oxşar səsli sözləri birləşdirərək qafiyə bir çox funksiyaları yerinə yetirir və müəyyən dərəcədə paronimlikdən fərqlənir. Qafiyəli sözləri paronim atraksiyanın korrelyatları ilə bərabərləşdirmək mümkün deyil, eləcə də paronimlərə qafiyəli sözləri aid etmək düzgün deyil. Qafiyə mənalarının uyğun gəlməsini ən ümumi formada icra edə bilər. Paronim attraksiya münasibətlərinə qafiyəli sözlər yalnız müəyyən şərtlər daxilində,

---

⁷⁴ Критенко А.П. Паронимия и ее роль в языке. АР канд.дисс., Киев, 1974, 24 с.

sintaktik və məna münasibətlərinin olduğu şəraitdə yaxınlaşırlar. Paronim attraksiya qafiyənin münasibətlərini aktivləşdirir və onu yeni funksiyalarla zənginləşdirir.⁷⁵

Poetik mətnlərdə paronimlərin üslubi funksiyalarından bəhs edən L.P.Tkaçenko onlardan alliterasiya, dəqiq qafiyə, daxili qafiyə yaratmaq üçün istifadə olunduğunu göstərir.⁷⁶ Paronimlərin atalar sözü və məsəllərdə yerinə yetirdiyi üslubi funksiyaları arasında formalaşdırıcı, metrik funksiyanı L.Q.Yarkova da qeyd edir.⁷⁷

Leksikanın paronimik təhlili qafiyələrə ona görə böyük diqqət verməlidir ki, qafiyələr – paronimlərin daha geniş yayılmış üslubi attraksiya üsuludur. Məsələ bundadır ki, hər bir dilin öz xüsusi, təkrarolunmaz spesifik kvantları var. Fonoloji analiz bunu göstərə bilmir, paronimlik isə bunu edir və

---

⁷⁵ Кадимов Р.Г. Паронимическая аттракция в русской советской поэзии. АР канд.дисс., М., 1985, с.12 (22 с.).

⁷⁶ Ткаченко Л.П. Опыт построения типологии стилистических функций паронимии и паронимасии в публицистике и художественной литературе.- «Вопросы стилистики», Изд. МГУ, 1983, с.137-146.

⁷⁷ Яркова Л.Г. Паронимия в современном немецком языке. АР канд.дисс., Москва, 1979, 16 с.

etməlidir.⁷⁸

Paronim attraksiyanın funksionallaşmasının sintaktik şərtlərini qeyd edən R.Q.Kadimov elə paronim attraksiyalar üçün elə semantik əlaqələri qeyd edir ki, onlar cümlə daxilində reallaşır. Müxtəlif cümlələrdə yerləşən ahəngdar sözlər bir qayda olaraq, effektiv və şübhəsiz semantik attraksiya yaratmırlar. Funksional əhəmiyyətli paronim attraksiya, adətən, o hallarda müşahidə olunur ki, korrelyatlar məna münasibətləri – subyekt-hərəkət, əlamət-əşya, əlamət-hərəkət, hərəkət-hərəkət obyekt, hərəkət-hərəkət münasibəti ifadə edərək cümlə üzvləri pozisiyasında yerləşir. Cümlə üzvlərinin müəyyən sintaktik və semantik münasibətləri arasında və paronimlərin bu pozisiyalarının istifadə tezliyi arasında qarşılıqlı əlaqələr mövcuddur. Paronim attraksiyalarda predikativ və atributiv münasibətlər ifadə edən pozisiyalar çoxluq təşkil edir. Paronim attraksiya üçün daha yaxşısı mübtəda və xəbər arasında olan münasibətlərdir. Xəbərlə eyniköklü olan mübtəda bir qayda olaraq, subyekt üçün ən adi olan hərəkət ifadə edir (əkin əkmək).

Mübtəda və xəbərin paronimik birləşmələri az və ya çox

---

⁷⁸ Белецкая А.Ю. Пословица как прецедентная единица в аргументированном дискурсе. АР канд. дисс, Самара, 2002. www.dissercat.com>...Языкознание > Германские языки.

dərəcədə mənalarında müxtəliflik olan etimoloji cəhətdən qohum sözlər arasında əlaqələri xatırladır. Əslində eyni kökün əsasında formalaşan bu tipli birləşmələr xalis paronimlik kimi alınma bilməsə də, müxtəlif leksik mənalı bu sözlər bir semantik yuvada yaxın fonetik tərkibdə olduğundan bəzi dilçilər onları paronim kimi təqdim edirlər.⁷⁹ Qeyd edək ki, Azərbaycan dilçiliyində bəzən bu tip ifadələri daxili obyektli feil kimi təqdim edirlər. Lakin daxili obyektli feillər əlaqəyə girdiyi sözlərlə məhz paronimik münasibətdədir. Bir-biri ilə ahəngdar iki sözün predikativ cəhətdən obrazlı yaxınlaşması paronim attraksiyanın mətnyaratma funksiyasını üzə çıxardır. Bu, özünü atalar sözlərində daha yaxşı göstərir. Məsələn: Alan alıb varlanıb, satan satıb, aldanıb; Atdığı atdıq, tutduğu tutduq; Ata-ata atıcı, minə-minə minici; Qazanmayınca qazan qaynamaz; Ələyi ələnib, xəlbiri göydə fırlanır; Yağış yağar, yer doymaz; Yağla yağlayır, sarımsaqla dağlayır; Yel əsəndə yellənər, yol görəndə yollar; Ölən öldü, diriyə dirilik gərək; Oğru oğrunun saqqızını oğurladı; Hər kəs öz ölçüsü ilə ölçər; Bulamanı bulama, buladıqca yalama; Boş durunca düşməninə daş daşı;

---

⁷⁹ Кадимов Р.Г. Паронимическая аттракция в русской советской поэзии. АР канд.дисс., М., 1985, с. 7 (22 с.).

Başmağımı geyə bilərsən, yerişimi yeriyə bilməzsən; Bağ alma, bağlanarsan, dağ alma, dağlanarsan, qoyun al, yağlanarsan; Nə ölən kimi ölür, nə qalan kimi qalır; Qara gün qaralıb qalmaz; Qapılan qapanın, tapılan tapanındır və s.

Paronimik cütlük – ahəngdarlığı və mənalarına görə elə yaxın sözlərdir ki, onların ahəngdarlığı fonetik transformasiya anlayışında üzə çıxır. Fonoloji səthdə vokal, konsonant əsasda olan və kombinə olunmuş paronimləri ayıran O.D.Prokopçik qeyd edir ki, bu səthdə paronim cütlər arasında münasibətlər transformasiya cəhətdən ayrılır. O, ingilis dilində vokal və konsonant modellərin əvəz etmə, yerdəyişmə, genişlənmə və sıxılma hadisələrində necə transformasiyaya uğradığını göstərir.⁸⁰ L.N.Fedotova da ingilis dili paronimlərini tədqiq edərək dörd əsas transformasiya növü ayırır: substitusiya, yerdəyişmə – transpozisiya, silmə – deletion və əlavə etmə – addition. Müəllif qeyd edir ki, ümumi halda bir paronimik cütlüyün üzvləri arasında münasibətlər fonoloji səthdə transformasiya cəhətdən müəyyən olunur: axırıncı üzvə fonetik diferensiatorun bir sıra transformasiyaları eyni pozisiyalarda

---

⁸⁰ Прокопчик О.Д. Семантические механизмы и прагматические функции паронимии. АР канд.дисс., Санкт-Петербург, 2005. www.dissertat.com.>...Языкознание > Германские языки

tətbiq olunur. Fonetik diferensiator səs, vurğu, transformasiya ola bilər.⁸¹

Azərbaycan atalar sözlərində paronimlərin transformasiyasında daha çox əvəzləmə, yerdəyişmə halları özünü çox göstərir.

1) Saitlərin əvəzlənməsi. Qeyd etmək lazımdır ki, hər cür əvəzlənmə olsa da, açıq saitlərin qapalı, qapalıların açıq saitlərlə qarşılaşması faktı daha çox özünü göstərir. Bu zaman ya qalın, ya da incə saitlər bir-biri ilə əvəz olunur, ya da qalın saitlər incə saitlərlə əvəz olunur.

a) Qalın saitlərin bir-birini əvəz etməsi: Gedər bağlar qorası, qalar üzlər qarası; Qazı da bilir, quzu da.

b) İncə saitlərin bir-biri ilə əvəzlənməsi: Oğul dəyənək, qız dəyənək; Yaxşı günün döş ağrısı, yaman günün diş ağrısı; Kələk ilə gələn külək ilə gedər.

ç) Qalın saitlərlə incə saitlərin bir-biri ilə əvəzlənməsi: İstəyirsən bal-çörək, al əlinə bel-kürək; Hakim və həkimsiz köydən keç; Toyda daraq axtaran qız dürək olar; Dişsiz ağız-daşsız dəyirman; İşı hacatla görərlər, höcətlə görməzlər; Acın

---

⁸¹ Федотова Л.Н. Паронимия в современном английском языке: структура и функции. АР канд.дисс., Минск, 1989, с.9 (16 с.).

imanı olmaz, toxun amanı; Nuşu şirin, nişi acı.

2) Samitlərin əvəzlənməsi. Bu zaman paronimlərdə ilk kar və cingiltili samitin əvəzlənməsi özünü göstərir. Məsələn: Damazlığını yeyən tamarzı qalar; Kənd nədir, qənd nədir?;Kürəkli adam gərəkli olar; Qəlp odur ki, qəlbindəkini deməyə; Qatır nə bilir xatır? Gicin əkdiiyin kəc çəkər;Gəzəyən arvad küsəyən olar; Qəmişli yer, gümüşlü yer. Bəzən cümlənin ortasında işlənən paronim sözlərdə də samitlər bir-biri ilə əvəzlənir: Saxla samanı, gələr zamanı; Bağa bağ deməyiblər, bax deyiblər; Arvadın isməti-ərin izzəti; Oyunçu deyil, odunçudur; Atdan düşsən də, addan düşmə; Meydana girən köpək kötəkdən qorxmaz.

3)Sait və samitlərin yerdəyişməsi. Paronimlərdə maraqlı faktlardan biri səslərin yerdəyişməsidir. Samitlərin öz aralarında, saitlərin də öz aralarında olan zəngin yerdəyişmə faktı ilə yanaşı, sait və samitlərin yerdəyişməsi faktı da maraqlıdır. Bu cür fakta atalar sözlərində də rast gəlirik. Məsələn: Tələsik adam ütəsək olar; Yorgun adam yoğruq olar; Qürbət hara, qüdrət hara; Qərib nədi, qəbir nədi?; İnam gətirən iman gətirər; İnam olan yerdə iman da olar, imam da; Qənaət qənimət gətirər; Azğının ağzına vururlar; Kamallı adam kəlamlı olar; Tülkü adam tülək olar.

Azərbaycan atalar sözlərində müşahidə olunan paronimik

faktlardan biri sözlərin səs tərkibinin kəmiyyətə dəyişməsi, yəni, kəmiyyətə transformasiyaya uğramasıdır. Birinci halda paronimik cütlüyün birinci komponentindən müəyyən kəmiyyətdə fonemlərin düşməsi ilə ikinci komponent işlədilir. Məsələn: Nə dəlini işlət, nə də dəli üçün işlə; Çobanın yadığı yastı qayalardır; Həkimə getsən – dava verər, fəlçiyə getsən – dua; Uzaq yerin halvasını hovla ilə yeyərlər.

İkinci halda isə birinci komponentə fonemlər, yaxud morfem əlavə olunur. Məsələn: Bir var Koroğlu, bir də var kor kişinin oğlu; Bekar oturmaqdan bekara işləmək yaxşıdır; Gündüz gedir dar-dar edir, gündüz gəlir yer dar edir; Bir qulağın dar eylə, bir qulağın darvaza; Alovdan çıxdıq, yalova düşdük; Əhd kəsənin əhədini kəsərlər.

Paronimiyada fonetik və məna tərəfləri birlikdə çıxış edir: sözlərin ahəngdarlığı, onların fonetik quruluşunun yaxınlığı onların anlaşılmasında, semantik əlaqələrində əks olunur. Buna görə də hadisənin mahiyyətini görünür, hər şeydən əvvəl dildə ahəngdar sözlərin olmasında, onların etimoloji, sözdüzəltmə və bir sıra qrammatik əlamətlərində deyil, dil sisteminin semantik və fonetik faktlarının dildə funksionallaşmasında axtarmaq lazımdır. Paronimlərin mövcud olduğu fonetik variantlaşmanın sərhədini müəyyən etmək üçün paronimlərin müəyyənləşməsində fonetik cəhətdən kəmiyyət və keyfiyyət

dəyişmələri izlənməlidir.

Kəmiyyət kriteriyası səslənməsinə görə oxşar olan sözlərdə səslərin miqdarını müəyyənləşdirir. Paronimlərin dərk olunma prosesində onların fonetik oxşarlığı fərqiindən çoxdur. Qeyd edək ki, qənaət meyli dilin əsas qanunlarından biridir, qənaət əsasında təzahür edən elliptiklik sözlərin fonetik formalaşmasında özünü göstərir. Bu zaman identiklik oxşarlıqla əvəzlənir. İnsan beyninə xas xüsusiyyətdən biri səslənmənin artıq vahidlərini kənarlaşdırmaqdır. İnformasiyanın qəbul olunmasında oxşar səslənmənin identifikasiyası mənaların yaxınlığını da ardınca aparır. Buna görə fonetik səthdə tədqiq olunan vahidlərin oxşarlığından çıxış etmək lazımdır.

Paronimlik – nitq semantikasi hadisəsidir. O, kommunikanlar tərəfindən bu və ya digər dildə fonetik cəhətdən oxşar sözlərin olması faktı deyil, onların nitqdə qarşılaşması faktıdır. Nitqdə ahəngdar sözlər semantik kontonimasiya münasibətinə girirlər: bir söz sanki öz mənası ilə digərinə “keçir”. Paronimlərin belə məzmun yaxınlığı müxtəlif faktorlarla müəyyən olunur: birincisi, eyni paronimik cərgənin üzvlərinin dil mənasının yaxınlığı istisna deyil, ikincisi, məzmun planında paronimlərin yaxınlaşması psixolinqvistik faktorlarla ifadə oluna bilir – əlaqə kanalında səs-küy, patologiya – kommunikanların eşitmə və nitq aparatının pozulması, nitqin

tempi, yorğun hal və s.

Paronimlik hadisəsinin psixolinqvistik mahiyyəti kommunikantlar arasında yaranan paronimik ifadənin ikincili assosiasiyalarının qəbul edilməsində üzə çıxır. İkincili assosiasiyalar hadisəsinin mahiyyəti ikinci başa düşülmədə, fonetik cəhətdən oxşar sözlərin səs əlaqələrinin semantik əlaqələrə bərabərləşdirilməsindədir. Nəticədə səslə mənənin bağlılığı adi ifadədən bir qədər başqa cür səslənir, məhz birinci səs birinci mənəni özünə çəkir, ikinci səs isə – ikinci mənəni özünə tərəf çəkir. Belə tormozlanmış oxşar sözlərin səs əlaqələri onların məzmununu özünə çəkir, attraksiyasını yaradır. Tədqiqatçılar paronimliyin yaranmasında üçün relevant psixoloji faktorların: nitq orqanlarının patologiyası, pozulması, yuxulu hal, nitqin tempi və s. kimi halları dəyərləndirirlər. Paronimlik-paronimasiya hadisəsinin yaranmasına görünür, kompleks şəkildə yanaşmaq lazımdır, yalnız dilçiliyin deyil, digər elmlərin, psixo və neyrodilçiliyin, psixologiyanın, anatomiya və kibernetikanın faktorlarını nəzərə almaq lazımdır.⁸²

---

⁸² Федотова Л.Н. Паронимия в современном английском языке: структура и функции. АР канд.дисс., Минск, 1989, с.11 (16 с.).

İ.NƏSİMİNİN DİLİNDƏ PARONİMLƏR

Böyük Azərbaycan şairi İ.Nəsiminin yaradıcılığı geniş və çoxşaxəlidir. Onun əsərlərinin dilinin leksikası dəfələrlə tədqiq olunsada, burada paronimlik məsələsinə diqqət edilməmişdir. Nəsimi dilini tədqiq edən Y.Seyidov yazır: "Nəsiminin işlətdiyi ərəb, fars sözlərinin də çoxu indi unudulmuş, izafətlər isə tamamilə aradan çıxmışdır. Bütün bunlara baxmayaraq, Nəsimi dilinə, onun təmsil etdiyi XIV əsr Azərbaycan türk ədəbi dilinə məxsus əsas xüsusiyyətlər bu gün də davam edir və ədəbi dilimizi Nəsimi dili ilə bağlayır. Bu baxımdan Nəsimi dilinin tədqiqi müasir ədəbi dilimizin inkişaf yollarını, onun əsaslarını öyrənməyə kömək edir".⁸³

Nəsiminin dili orta əsrlər ədəbi dilimizin anlaşılıq, xəlqi layı əsasında formalaşmış bir dildir; burada ədəbi dilin zəngin üslubi çalarları ilə ümumxalq dilinin şirinliyi qovuşmuş şəkildə təzahür edir. M.Cahangirov Nəsimi dilinin xəlqiliyini aşağıdakı amillərlə müəyyənləşdirir: a) XV əsrə qədər olan Azərbaycan xalq dili materialından geniş istifadə, b) hikmətli xalq ifadələrindən geniş və məqsədyönlü istifadə, b) bu

---

⁸³ Seyidov Y. Nəsiminin dili. Bakı. "Azərbaycan" nəşriyyatı, 1996, s.14 (272 s.).

dilin”özümlü-mütəhərrik sintaktik quruluşu”, q) istər özümlü, istərsə də alınma həmməna söz və ifadələrin sinonim-müvaziliyi, yəni sintaktik mətni şəraitdə müvaziləşdirilməsi, bununla da ümumanlam dil materialı vasitəsilə çətin anamlı (əsasən ərəb, fars) leksik vahidlərin şərhı və s.⁸⁴ Müəllif əsərdə sinonim-müvazi sözləri qeyd etsə də, paronimlik məsələsinə toxunmamışdır.

Klassik poeziyanı səciyyələndirən əsas xüsusiyyətlərdən biri poetik deyim tərzinə xüsusi fikir vermək, sözün mənə sehrindən, məcaz gücündən bəhrələnməklə yanaşı, onun poetik ifadə formasının zənginliyindən istifadə olunmasıdır. Klassik Azərbaycan poeziyasının böyük nümayəndələrindən olan İ.Nəsimi ana dilimizin zəngin və rəngarəng ifadə vasitələrindən, sintaktik füqurlardan məharətlə istifadə etmişdir. Şairin dilində digər poetik vasitələrlə yanaşı, paronimaziya formulası da ustalıqla işlədilmişdir.

M.Füzulinin bədii irsində, xüsusən qəzəllərindəki iştiqaq poetik ifadə formasından bəhs edən tədqiqatçılar onun

---

⁸⁴ Cahangirov M. Milli təşəkkül mərhələsində Azərbaycan ədəbi dilinin aparıcı üslubları. II hissə, Bakı, “Elm”, 1989, s.77-86 (278 s.).

paronimaziyaya uyğun olduğunu qeyd edirlər.⁸⁵ Ərəb ədəbi dilinin səciyyəvi cəhətlərindən olan iştiaq ədəbiyyatşünaslıqda müəyyən qədər tədqiq olunmuşdur.⁸⁶ Maraqlıdır ki, iştiaq Qədim Şərq poetika kitablarında təcnisin növlərindən biri kimi təqdim edilir. İştiaqın mahiyyəti ondadır ki, fonetik tərkibinə görə bir-birinə çox yaxın olan və ya eyni kökdən törəyən sözlər bir misra və ya beyt daxilində işlənərək, bir-biri ilə əlaqəli şəkildə poetik ifadə tərzini formalaşdırır. Hətta bunların bir-birindən fərqləndirilməsi meyl də vardır, daha doğrusu, eyni kökdən olanları iqtizab, müxtəlif etimologiyaya malik olanları iştiaq adlandırırlar.⁸⁷

İ.Nəsiminin poetik dilində hər iki hal geniş müşahidə olunur, lakin iqtizab iştiaqdan daha çox işləkdir. Əslində yaradıcılığında forma və məzmun vəhdətinin gözəlliyinə xüsusi fikir verən şair, qeyd edilən fiqurların işlədilməsində də öz

---

⁸⁵ Adilov M.İ. Məhəmməd Füzulinin üslubu və poetik dili. Bakı. "Maarif", 1996, 544 s.

⁸⁶ Mahmudova G.Y. Ərəb ədəbi dilində leksik problemlər və iştiaq hadisəsi. Dilçilik İnstitutunun əsərləri, 2012 №3, s.202-211.

⁸⁷ Adilov M.İ. Məhəmməd Füzulinin üslubu və poetik dili. Bakı. "Maarif", 1996, s.91 (544 s.).

ənənəsinə sadıq qalmışdır. Daha dəqiq desək, Nəsiminin şeirlərində iqtizab və iştıqaqın işlədilməsi, bir tərəfdən, forma gözəlliyi, səslənmə ahəngdarlığı yaradır, digər tərəfdən isə, məzmunun daha dəqiq və emosional-ekspressiv çalarda ifadəsinə imkan vermişdir. İki nümunəyə müraciət edək:

*Mülk ilə mal, ey məlik, kimsəyə çün qalmadı,
Yox tut anı, heçə say, qalma onun varinə.*

*Əgər nuş istərsən, nişə qatlan,
Ki nuşi nişsiz verməz bu zənbur.*

Birinci beytdə “mülk” və “məlik” sözləri eyni kökdən formalaşmış, müxtəlif mənalar bildirsə də, bir-birinə yaxın mənə yükünə malikdir. Onların hətta bir misrada işlənməsi fonetik obrazlılıq olan alliterasiyanın yaranmasına da səbəb olmuşdur. İkinci beytdəki “nuş” və “niş” sözləri mənşəyi etibarilə tamam fərqlidir; birinci söz “dadlı, tamlı”, ikinci söz isə “arının, əqrəbin nəştəri” mənasındadır. Şair bu iki fərqli sözü bir-biri ilə məzmunca elə bağlamışdır ki, səbəb-nəticə əlaqəsində maraqlı bir dünyəvi məntiq ifadə olunmuşdur. Göründüyü kimi, hər iki qarşılaşdırılan söz müasir dilimizdə paronim sözlərə uyğundur. Lakin şair bu sözləri həm məzmun planında, həm də müvafiq məzmunun obrazlı-emosional tərzdə ifadəsində uğurla əlaqələndirmişdir.

İkinci beytdə isə başqa, həm də çox maraqlı bir hal müşahidə olunur; buradakı “*nuş*” və “*niş*” paronimləri istər etimoloji, istərsə mənə cəhətdən bir-biri ilə əlaqədar deyil, bir az da dəqiq desək, bu sözlər əslində əks mənalı sözlərdir: “*nuş*” – şirin, “*niş*” isə – acı anlamına gələn sözlərdir. Bu antonim sözlərin semantik mənasının antonimliyindən istifadə edən şair birinci və ikinci misradakı fikirləri qarşılaşdıraraq, səbəb-nəticə məqamı formalaşdırmışdır. Bu qarşılaşdırmada isə “*niş*” və “*nuş*” sözlərinin əlaqələnməsi əsas rola malikdir. “Gül istəyən onun tikanının ağrısına da dözməyi bacarmalıdır” aforizmi ilə səsleşən bu ifadəni Nəsiminin çox uğurlu tapıntısı kimi qiymətləndirmək olar ki, belələrinə şairin yaradıcılığında tez-tez rast gəlmək mümkündür.

Müasir ərəb dilinin tədqiqatçıları içərisində elələri var ki, onlar qismən alloteza hadisəsinə yaxın olan və göstərilən yolla yaxın mənalı yeni vahidlərin yarana bilməsi faktını qəbul etmirlər. Bu tədqiqatlarda həmin hadisə əvəzlənmə və yerdəyişmə adlandırılır.⁸⁸ Qeyd etmək lazımdır ki, daxili fleksiya ilə yeni söz yaradılması flektiv dillər üçün xarakterik

---

⁸⁸ Mahmudova G.Y. Ərəb ədəbi dilində leksik problemlər və iştiqاق hadisəsi. Dilçilik İnstitutunun əsərləri, 2012 №3, s.202-211.

olsa da, mövcud sözdə hər hansı bir səsin dəyişdirilməsi ilə yeni söz yaradılması Azərbaycan dili materialları ilə də təsdiq olunur. M.Məmmədov qeyd edir ki, Azərbaycan dilində faktik dil materialı əsasında sözdüzəltmənin ən qədim və məhsuldar üsullarından biri sözün bu və ya digər səsinin dəyişməsidir. Etimoloji təhlil və daxili rekonstruksiya fonetik və semantik yaxınlığına görə birləşən, dilin paradiqmatik sisteminə əsasən əlaqələnen “*çağır-çığır, çız-cız, çarp-çırp*” kimi müxtəlif sözlərin Azərbaycan dilində bütöv bir sistem təşkil etdiyini göstərir.⁸⁹

Paronimlərin tədqiqində morfonologiyanın rolunu qeyd edən F.Cəlilov yazır:”Azərbaycan klassik şeirini cinassız təsəvvür etmək mümkün olmadığı kimi, cinas yaradan paronimlərin linqvistik təhlilini də morfonologiyanın yardımı olmadan təsəvvür etmək qeyri-mümkündür.”⁹⁰ Paronimlərdə olan səs əvəzlənmələrini morfonoloji aspektdə səs növbələnmələri ilə, xüsusi morfoloji oppozisiyalarla qarışdırmaq olmaz.

---

⁸⁹ Məmmədov M.T. Azərbaycan dilində sözün morfoloji inkişafı.- Azərbaycan dili tarixi məsələləri. Bakı, “ADU” nəşr., s.68-73 (90 s.).

⁹⁰ Cəlilov F. Azərbaycan dilinin morfonologiyası. Bakı, “Maarif”, 1988, s.65 (285 s.).

Paronimlərdə məzmunla formanın vəhdəti ön plana çəkilir. Əgər fonoloji səviyyədə “məhbəs-məhbüs” sözlərində *ə* və *u* səsləri sözləri fərqləndirirsə, morfonoloji səviyyədə həmin səslər eyni morfemin variantlarıdır, daha doğrusu, kök morfemlərin səs sahəsinin vahidliyinə işarə edir.

Nəsimi dilində paronimik xüsusiyyətə malik bu tip sözlərin müxtəlif məqamlarda müxtəlif məqsədlərlə işlədilməsi özünü göstərir.

Təsbih ilə səccadəyi bir cürəyə satar,

*Şaq **sufiyi-safi** ki, bu meyxanəyə uğrar.*

Bu nümunədə fonetik tərkibcə fərqlənən, lakin eyni məzmunla əlaqələnən sözlər (*sufiyi-safi*) fikrin qüvvətləndirilməsinə xidmət etmişdir. Burada eyni kökdən yaranan *saf* (təmiz) və *sufi* (zahid) ayrılıqda fərqli mənalara malik olsalar da, birlikdə işlənərkən *sufi* sözünün məzmununu daha da gücləndirmişdir.

“*Sufi*” və “*safi*” sözlərinin eyni bir misrada bir söz kimi deyil, ayrı-ayrılıqda, lakin fikrin qüvvətləndirilməsi məqamında da işlədilməsi Nəsiminin poetik dilini səciyyələndirən xüsusiyyətlərdəndir.

***Sufi** mənəm, **safi** mənəm, kövneyn-**sərrafi** mənəm,*

***Kafi** mənəm, **şafi** mənəm, dərd ilə dərman olmuşam.*

Qeyd edək ki, bir misra və ya beyt içərisində flektiv

yaradıcılığın məhsulu olan belə sözlərin işlədilməsi fonetik obrazlılığı – alliterasiya, assonans kimi poetik fiqurları formalaşdırır ki, bu da nəticə etibarilə məzmun gözəlliyinə forma gözəlliyini də qatmış olur.

*Gəl, ey **sufi**, səfanun **safisin** iç*

*Ki, **safi** içənin içi **safadur**.*

Bu beytdə “*sufi*”, “*safi*” və “*səfa*” sözlərinin dəfələrlə təkrarlanması güclü alliterasiya yaratmışdır və bu alliterasiya təkrarlanan sözlərlə yox, səs tərkibinə görə yaxın olan, daha doğrusu, paronim xarakterli sözlər vasitəsilə yaradılmışdır. Burada sözlər elə əlaqələnmiş və sıralanmışdır ki, sanki şair onu qurmaq üçün nə isə axtarmamışdır, sözlər öz-özünə süzülüb gəlmişdir.

Aşağıdakı beytdə paronim sözlərin ardıcıl işlənərək obrazlılıq yaratmasını isə şairin düşünərəkdən formalaşdırdığını demək olar:

Şəmi-rüxsarın mənim dəvimə tanıqdır bu gün,

***Hacəti höccət** deyil, hər qanda rövşəndir dəlil.*

Burada şair maraqlı bir üsuldan istifadə etmişdir; ikinci misrada “*hacət*” sözü ilə paronimlik təşkil edən “*höccət* (hüccət)” sözü işlədilmişdir. Lakin qarşılaşdırma, daha doğrusu, inkara qarşı təsdiq məqamını yaratmaq üçün şair “*höccət*” sözünün sinonimi olan “*dəlil*” sözündən istifadə etmişdir. Təbii

ki, burada da “*höccət*” sözü işlədilsəydi, həm ahəng pozulardı, həm dəburadakı effekti verməzdi.

Azərbaycan dilində olan müvafiq sözlərdə səsdəyişmələri müxtəlif mövqələrdə olur; bu dəyişmələr fonomorfoloji inkişaf cəhətdən dilin fleksiyadakı prosesinə uyğundur, mahiyyətə isə bu proses türk dillərinin təkamülündən, səs quruluşunun inkişafından irəli gəlib, dildaxili amillərin dilxarici amillərlə qovuşması ilə şərtlənir. M.Məmmədov bu dəyişmələri türk dillərinin başqa morfoloji quruluşunda axtaran tədqiqatçılara etiraz edərək, onları müasir ədəbi dilin norma və ölçülərini bütünlükdə dilin norma və ölçülərinə qarşı qoymaqla, müqayisəli-tarixi dilçiliyin əsas prinsiplərindən biri olan tarixiliyi nəzərə almamaqla günahlandırır.⁹¹ Paronimlərin yaranması təkrarlarla əlaqədardır. Paronimlərin sözün təkrar hadisəsi ilə əlaqəsi, qoşa sözlərin paronimik interpretasiyası barədə dilçilikdə müəyyən fikirlərə rast gəlirik.⁹²

---

⁹¹ Məmmədov M.T. Azərbaycan dilində sözün morfoloji inkişafı.- Azərbaycan dili tarixi məsələləri. Bakı, “ADU” nəşr., s.68-73 (90 s.).

⁹² Критенко А.П. Паронимия и ее роль в языке. АР канд.дисс., Киев, 1974, 24 с.; F.Cəlilov. Azərbaycan dilinin morfonologiyası. Bakı, “Maarif”, 1988, s.65 (285 s.).

Nəsimi dilində elə iştiaq nümunələri vardır ki, sonralar digər sənətkarlar tərəfindən də işlədilmişdir. M.Adilov yazır:”M.Füzulinin çox geniş miqyasda faydalandığı sənətdən - iştiaqdan, hətta onun ayrı-ayrı misralarından bütün sonrakı poeziyamızda da istifadə olunmuşdur. Məsələn, bu sonuncu “*nəqş-nəqqaş*” qarşılaşdırmasına M.Şəhriyar irsində, eləcə də Nəsimidə təsadüf edirik.⁹³ Göründüyü kimi, müəllif Füzuli dilindəki faktdan danışsa da, əslində həmin leksik qarşılaşmadan ilk öncə Nəsiminin istifadə etdiyini qeyd etməli olur. Aşağıdakı beytdə bu faktı görmək mümkündür:

Olmuşam dərdi-fərağından zəif ol həddə kim,

*Gətirməzlər xəyalə **nəqsimi nəqqaşlar.***

İ.Nəsimi qəzəllərində paronimlərin iştirakı ilə formalaşmış iştiaqı əsasən belə qruplaşdırmaq olar: 1) misranın əvvəlində iki sözün yanaşı işlənərək iştiaq yaratması; 2) misranın sonunda iştiaq yaradılması; 3) misranın daxilində yanaşı iştiaqın yaradılması; 4) beytin sonundakı sözlərin iştiaq yaradaraq qafiyə formalaşdırması; 5) beytin misralarının ilk

---

⁹³ Adilov M.İ. Məhəmməd Füzulinin üslubu və poetik dili. Bakı. “Maarif”, 1996, s.92 (544 s.).

sözlərinin iştiaq yaratması; 6) misranın müxtəlif yerlərində iştiaqın yaradılması; 7) paronimlər tabesizlik bağlayıcıları ilə birləşdirilir; 8) üç sözün iştiaq yaratması; 9) dörd sözün iştiaq formalaşdırması; 10) xüsusi adların iştirakı ilə yaranan iştiaq; 11) cinas xarakterli sözlərin iştiaq yaratması. Bunları qısa şəkildə nəzərdən keçirək.

1) Bir misranın əvvəlində iki sözün yanaşı işlənərək yaratdığı iştiaq. Qeyd etmək lazımdır ki, şeirdə misranın ilk və son sözləri daha güclü mövqedir və obrazlılıq yaradan elementlərin, məsələn qafiyənin, təkririn və sairənin bu mövqələrdə işlədilməsi emosional-ekspressiv çaları daha da gücləndirir. Bu baxımdan misra və ya beytin əvvəlində iştiaqa daha çox rast gəlmək mümkündür. Məsələn:

*Eşq əhli iqlimində çün hüsünüdür, ey dilbər, məlik,
Hökmünə məhkum olmuşuz, sultanımızdır, mirimiz.*

2) Bir misranın sonunda iki sözün yanaşı işlənərək yaratdığı iştiaq. Məsələn:

*Əgər nuri-əla-nurən degilsə zülfü rüxsarın,
Nə mənidən günəş doğmuş saçın hər **tirə tarindən**.*

3) Bir misranın ortasında iki sözün yanaşı işlənərək yaratdığı iştiaq. Məsələn:

*Cahanü **dinü dil** zülfün, canım,
Əgər layiq düşər, şükranəsidir.*

4) Paronimlər bəzən beytin misralarının sonunda qafiyə kimi işlənir. Məsələn:

*Canın vücudi sənsiz laşey kimi **ədəmdir**,
Səndən cüda dirilmək, müştəqinə **ələmdir**.*

5) Bəzən isə beytin misralarının ilk sözü iştiqaq yaradır. Məsələn:

***Təhqiqə** irən taifəyə hərgiz ulaşmaz, həqiqəti üzə
çixarma;*

***Təşkilə** qalanın işi təqlidü gümandır; eşitmə, dinləmə;*

6) İştiqaq yaradan sözlər misra və ya beytin müxtəlif yerlərində işlənir. Məsələn:

***Əfsanə** satar aşiqə **əfsun** ilə vaiz,
Aşiq qaçan ol qissəvü əfsanəyə uğrar?*

7) Paronimlər tabesizlik bağlayıcıları ilə birləşdirilir. Məsələn:

*Gecə-gündüz zülmətü nuri-cəlal ilə **cəmal**,
Qəhrü lütfü aşiqə küfrü həm iman göstərir.
Tubiyəm, həm Səlsəbiləm, həm mənəm cənnətür hur,
Həm şərəbəm, həm sərəbəm, həm susuzam, həm Fərat.*

8) Bir beytdə üç sözün iştiqaqı. Nəsimi dilində bu növ iştiqaqın özü də müxtəlif formalarda özünü göstərir. Belə ki, müvafiq sözlər ya bir-birinin yanında – yanaşı, ya bir-birindən aralı, yaxud ikisi yanaşı və üçüncüsü aralıda işlədilir. Bunların

hər birinin özünəməxsus ekspressivlik gücü vardır. Məsələn:

Buldu bu gün vüsalını eşq ilə uş Nəsimi kim,

Vəslinə vasil olanın eyşi müqim içindədir.

Nə süni-paki yəzdansan, a dilbər?

Müsəvvərsən, müənbərsən, münəvvər!

Burada paronimlərin yanaşı işlədilməsi onları təkrara yaxınlaşdırmışdır. A.Səhhətin məşhur “Vətənimdir, vətənimdir, vətənim” misrasına bənzəsə də, Nəsimidə eyni söz təkrar olunmur, səs tərkibinə görə yaxın olan sözlər ardıcıl şəkildə işlədilir.

9) Bəzən bir beytdə dörd sözün qoşa-qoşa paronimlik təşkil etməsi müşahidə olunur. Məsələn:

Əhli-irfanın yeri mənidə çün eraf imiş, əhli

Çün sən ariflərdən oldun, ürfü-erafın qanı?

10) Nəsimi dilində apelyativlərlə antroponimlərin iştiaq yaratması diqqəti cəlb edir:

Üzündə abid omuşdur Nəsimi,

Nəsiminin bu gün cana, nəsidir?

Nəsimi paronimlərdən qafiyə yaratmada da istifadə etmişdir və bu tip paronimlər içərisində apelyativlə toponimik adın da qarşılaşması vardır. Məsələn:

Sənin gülgün yanağın həsrətindən

Axar çeşmim yaşı həm çün Ərəsvər.

Gəl ey ömri-əzizimdən əzizim,

*Ki, sənsiz keçədir ömrüm **əbəsvar**.*

11) Bəzən misralarda cinas xarakterli sözlər iştiqaq yaradır. Məsələn:

Bu sözlər xoş nəsihətdir bilənə,

Se adətdir, vəli eyni səadət.

Nəsiminin poetik dilindəki iştiqaq daha zəngin leksik-semantik və qrammatik-struktur xüsusiyyətlərə malikdir. Bu yazıda biz bunların bəzisinə toxunduq; onların daha geniş aspektdə tədqiqinə ehtiyac vardır.

AZƏRBAYCAN AŞIQ ƏDƏBİYYATININ ÜSLUBİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Azərbaycan aşıq ədəbiyyatı özünəməxsus ifadə tərzini, mənə gözəlliyi, səs-söz təkrarı, üslub əlvanlığı ilə seçilir. Azərbaycan aşıq ədəbiyyatının səciyyəvi xüsusiyyətləri, aşıq ədəbiyyatında işlənən müxtəlif fonetik hadisələr bir sıra alimlər tərəfindən tədqiq olunmuş⁹⁴, son dövrlərdə aşıq ədəbiyyatına maraq artmış, onun tədqiqi ilə əlaqədar bir sıra əsərlər yazılmışdır.⁹⁵ Aşıq ədəbiyyatına klassiklərin, ərəb-fars sözlərinin təsiri ədəbiyyatşünas-alim Mahirə Quliyeva tərəfindən çox gözəl şəkildə tədqiq olunsada⁹⁶, bəzi

---

⁹⁴ Qasımova Ş. Aşıq Ələsgər şeirində bəzi fonetik hadisələr. ADU Elmi əsərlər, Dil və Ədəbiyyat seriyası, 1977№2, s. 46-50.

⁹⁵ Hüseynov M. Aşıq Ələsgərin söz ümmanı. Bakı, "Elm və təhsil", 2017, 312 s.; Həkimov M.İ. Klassik aşıq poeziyasında bədii təsvir və ifadə vasitələri (II məqalə). APİ Elmi əsərlər, XI seriya, 1970№5, s.26-35.; Hüseynova M. XIX-XX əsr Qərbi Azərbaycan aşıq və el şairlərinin yaradıcılığının dil və üslub xüsusiyyətləri (Dərələyəz mahalı üzrə). Dokt.dis.AR, Bakı, 2017, 52 s.

⁹⁶ Quliyeva M. Aşıq yaradıcılığı və dastanlar Şərq poetikası və islamı dəyərlər baxımından. Bakı, "Elm və təhsil", 2016, 404 s.

məsələlərdən yan keçilmişdir. Belə ki, burada bir sıra bədii ifadə vasitələrində olan səs ahəngdarlığı məsələsinə toxunulmamışdır.

Aşıq ədəbiyyatında diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri burada ərəb-fars sözlərinin aşıqlar tərəfindən müxtəlif üslubi məqsədlərlə işlədilməsidir. Aşıq Ələsgərin dil və üslubunu tədqiq edərkən görkəmli dilçi alimlərimizdən professor M.Adilov çox doğru olaraq yazır ki, əcnəbi sözlərin işlədilməsi bəzi hallarda şeirin qayda-qanunları, qafiyə, ritm, vəzn, bölgü məsələləri ilə əlaqədar izah edilə bilər.⁹⁷ Klassik ədəbiyyatın təsiri ilə aşıq ədəbiyyatında bəzən təzad, tənəsüb və iştiqaq hadisələrinə rast gəlinir ki, bunlarda olan alliterasiya faktı maraqlı üslubi xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. İştiqaq (paronimlik) hadisəsi aşıq ədəbiyyatında araşdırılmayan məsələlərdən biridir. Aşıq yaradıcılığının poetikasından danışarkən burada özünü göstərən söz incəliklərinə M.Quliyeva iştiqaqı da aid edir.⁹⁸ Ərəb dilçiliyində iştiqaq termini iki mənada başa düşülür.

---

⁹⁷ Adilov M.İ. Aşığın sözü. ADU, Elmi əsərlər, Dil və Ədəbiyyat seriyası, 1972 № 5, s.93.

⁹⁸ Quliyeva M. Aşıq yaradıcılığı və dastanlar Şərq poetikası və islamı dəyərlər baxımından. Bakı, "Elm və təhsil", 2016, s.263 (404 s.).

Birinci halda sözün əsas kökünün mənasının müəyyənlişməsi, onun etimologiyasının, eyni yuvalı sözlərlə genetik əlaqələrinin olması kimi anlaşılır. Digəri isə daha böyük sözdüzəltmə (əl-ıştiqaq-əl-kəbir) leksik substitusiya adlanır. Bu tipə elə sözlər aiddir ki, kök sözdə bir səsin dəyişməsilə formasına görə yaxın və mənası ilə oxşar olaraq yeni mənalı sözlərin yaranmasında iştirak edir. İştiaqın digər növü, əl-ıştiqaq əl-kübar da leksik metateza adlanaraq müxtəlif kök sözlərdə səslərin və mənanın eyniliyinə əsaslanır.⁹⁹ Ərəb ədəbi dilində sinonimlik məsələsini tədqiq edərkən G.Mahmudova da iştiaq məsələsinin söz yaradıcılığında roluna toxunur.¹⁰⁰ M.Füzulinin poetik dilini tədqiq edərkən M.Adilov, şairin iştiaq poetik üslubi vasitəsindən necə məharətlə istifadə etdiyini qeyd edir.¹⁰¹ 1926-cı ildə keçirilən I türkoloji qurultayda imla və yazı məsələlərinə toxunan B.Çobanzadə beş prinsipdən yalnız iştiaqi prinsip

---

⁹⁹ Белкин В.М. Арабская лексикология. «Изд.МГУ», 1975, с.57 (199 с.).

¹⁰⁰ Mahmudova G.Y. Ərəb ədəbi dilində sinonimlik. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2012, s.158-159 (296 s.).

¹⁰¹ Adilov M.İ. Məhəmməd Füzulinin üslubu və poetik dili. Bakı. “Maarif”, 1996, s.304 (544 s.).

üzərində dayanmış, fonetik prinsipin imlada yaratdığı qarışıqlığın yalnız iştiqaqi, yəni şəkli prinsiplə aradan qaldırılacağını qeyd etmişdir. O yazırdı: “Şekli-ıştiqaqi prinsip dilimizdən ayrı səsləri alıb, onlara qarşılıq hərf düzməklə iktifa etməyərək, bu səslərin türkcəmizin sözlərdə, cümlələrdə nə kimi şəkillər aldığı, yaxud bir sözün aldığı müxtəlif şəkillərdə hansının əsasi olduğunu araşdırmaqdır”.¹⁰² Buna görə hələ keçən əsrin əvvəllərində iştiqaq lüğətlərinin hazırlanması barədə B.Çobanzadə yazırdı: “Türk dilləri və şivələrinin tarixi-müqayisəli sərfini, müqayisəli iştiqaq lüğətini və təsnifini vücuda gətirmək üçün lazım gələn hazırlıqlar görülməlidir”.¹⁰³

Eyni kökdən yaranmış sözlərin sətir və misralarda paralel işlənməsi “ıştiqaq” sənəti ilə gerçəkləşir, bu isə bədii sözün forma və məna incəliklərini təmin edir. M.Quliyeva bu vasitənin ərəb sözlərilə düzəldiyini qeyd etsə də¹⁰⁴, aşıq ədəbiyyatında

---

¹⁰² Çobanzadə B. Seçilmiş əsərləri, I cild, Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007, 336 s.

¹⁰³ Çobanzadə B. Seçilmiş əsərləri, II cild, Bakı, “Şərq-Qərb”, s.190 (327 s.).

¹⁰⁴ Quliyeva M. Şərq poetikasının əsas kateqoriyaları. Bakı, “Maarif”, 2010, s.157-159 (400s.).

iştiqaqa aid nümunə vermir.¹⁰⁵ Ayrı-ayrı aşıqların şeirlərində az da olsa, iştiqaqdan istifadə edilir. İştiqaqdan üslubi hadisə olaraq həm eyni misra daxilində, həm də ayrı-ayrı bəndlərdə istifadə olunur. Eyni misrada işlədilən iştiqaqa aid nümunələr:

Özünü böyüdüb dağ edənlərə,

Şorunu ərinmiş yağ edənlərə,

Ağ Aşığın sözün ağ edənlərə

Xəznədar ol, xəznə aç, nə bilər?(Ağ Aşıq, “Nə bilər”);

Qəvvas olan ləl çıxardar dəryadan,

Bənnə olan himi qurar binadan (Aşıq Fətulla, “Meydanı”);

Bir sənsən, özgəyə gəlmir gümanım,

Sirrim, həm sirdaşım, dinim-imanım (Aşıq Fətulla, “Bənzər”);

Ey Məhəmməd, meyil vermə harama,

Naşı təbib, neştər vurma yarama (Şair Məhəmməd);

Üsuli-din, beş kəlmə, əvvəli tohid,

Dəlilikdə bir allahı göstərir.

Daşnaq, müsəvatçı, bəy ilə xanlar,

---

¹⁰⁵ Quliyeva M. Aşıq yaradıcılığı və dastanlar Şərq poetikası və islamı dəyərlər baxımından. Bakı, “Elm və təhsil”, 2016, s.263 (404 s.).

İnsan əti yeyib bu qan soranlar.

Döyərdi qamçıyla, tökərdi qanlar,

***Zülm** eləyərdi **zlmkar** bizə (Əbdüləzim, “Bizə”);*

*Nədir **qəflətdə** ey **qafil** yatırsan, nə xəyalın var,*

Gözün aç bax, fəna dəhrin nəzərdə sərnəşin eylə (Növrəs İman);

***Qərbi-qürbətəm**, aya, könüldə intizarım var,*

Sinəm coşub, səsim tutqun, açılsa, xoş baharım var

(Növrəs İman);

Ayrı-ayrı misralarda işlədilən iştifaqa aid nümunələrə aşıq ədəbiyyatında rast gəlinir:

*Kimi **aşıqdi** əmlaka, kimi qadirdi övlada,*

*Mənəm **eşqi-Əli** Əkbər sərində zərnigarım var (Növrəs*

İman);

*İkinci əddi, yəni **ədalət**,*

***Ədl** adlı padişahı göstərir (Əbdüləzim, “Göstərir”).*

*Firudin qurban **qamətə**,*

*Saldı məni **qiyamətə**,*

Dönübən bağü-cənnətə,

Əsər sərin külək səndən (Şair Firudin, “Səndən”).

Bu şeirlərdə işlədilən *xəznədar-xəznə, bənnə-binə, sirr-sirdaş, naşı-neştər, zülm-zülmkar, qəflət-qafil, qərb-qürbət, aşiq-eşq, ədl-ədalət, qamət-qiyamət* sözləri eyni kökdən yaranan

sözlər olub, müxtəlif aşıqlar tərəfindən ustalıqla işlədilərək şeirdəki ahəngdarlığı artırmış, ona xüsusi bir poetik əlvanlıq gətirmişdir. Aşıq şeirində əcnəbi sözlərin işlədilməsini M.Adilov ustalıq, kamillik, mərifət, qabiliyyət kimi izah edir və yazır ki, bu sözlərə tarixi etimoloji baxımdan yox, üslubi-estetik baxımdan yanaşmaq gərəkdir.¹⁰⁶

Aşıq ədəbiyyatında işlədilən bədii üslubi vasitələrdən biri də tənəsübdür. “Tənəsüblük və ya mənaca yaxın və bir silsilədən olan sözlərin ardıcıl işlənməsi tənəsüb adlanır...Qeyd etmək lazımdır ki, tənəsüb sənəti yaxınmənalı və ya eyni dəstədən olan sözlər arşında mənə əlaqəsi yaratmaqla, şeirin bədii məzmununu möhkəmləndirir və emosional təsirini artırır”.¹⁰⁷ Qeyd etmək lazımdır ki, burada elə ərəb-fars sözləri seçilir ki, onlarda alliterasiya faktı güclü olur, bu da həmin şeiri deyən aşığın güclü sənətkarlıq xüsusiyyətindən və klassik poeziyaya dərinədən bələd olduğundan, aşığın savad və dünyagörüşündən irəli gəlir. M.Quliyeva aşıq yaradıcılığında

---

¹⁰⁶ Adilov M.İ. Aşığın sözü. ADU, Elmi əsərlər, Dil və Ədəbiyyat seriyası, 1972 № 5, s.95.

¹⁰⁷ Quliyeva M. Aşıq yaradıcılığı və dastanlar Şərq poetikası və islamı dəyərlər baxımından. Bakı, “Elm və təhsil”, 2016, s.331 (404 s.).

işlədilən “müraatün-nəzir və tənəsüb” poetik formasına dair aşığı ədəbiyyatından nümunələr göstərərək, bu poetik fiqurun şeirin ritmikliyini artırdığını, mütənəsib sözlərin sadalanmasına görə aşığı poetikasının ruhuna daha uyğun olduğunu qeyd edir.¹⁰⁸ Aşığı yaradıcılığında işlədilən tənəsüb sözlər forma və məzmunca eynilik təşkil edir, yəni burada həm alliterasiya faktı, həm də məna yaxınlığı mühüm rola malikdir. Məsələn:

Yüz mahi-misal, afəti can, gözləri xummar (sərxoş),

Yüz sibi-zənək, qönçə dəhən, nərgizi-bimar,

Yüz zülfü pərişanü bəlacü, büti-xunxar (qaniçən, zalım),

Yüz qaşığı kaman, şux pərişadi-cəfakar,

Yüz kirpiyi xəncər ola, könlüm səni istər (Meşkinli Məhəmməd, “Səni istər”);

Bu misalda gözəlin gözəlliyi *xummar* və *xunxar* sözləri ilə işlədilərək şeirin digər bəndləri ilə tənəsüblük yaradır. Başqa bir misal:

Oldu əyan şahidi-rüxsari gül,

Boynun əyib qaldı bənövşə xəcil,

Cari olub hər tərəfi səlsəbil (cənnətdə bulaq),

---

¹⁰⁸ Quliyeva M. Aşığı yaradıcılığı və dastanlar Şərq poetikası və islamı dəyərlər baxımından. Bakı, “Elm və təhsil”, 2016, s.333 (404 s.).

Saqi, gətir badə mənə əssəbil,

Yəni ki, ehsan yeridi bu yerlər (Meşkinli Məhəmməd, “Bu yerlər”);

Gətirdiyimiz bu misalda *səlsəbil* və *əssəbil* sözləri su, bulaq mənası ifadə edərək digər misra ilə tənəsüblük yaratmışdır. Qeyd edək ki, İ.Nəsiminin yaradıcılığında *səlsəbil* və *səbil* sözləri eyni misrada işlədilir. Məsələn:

Canımı vəqf elədim şaq arizin uçmağına,

*Ta mənim qanım sana çün ad **Səlsəbil** oldu **səbil**.*

Digər aşuqların yaradıcılığında da tənəsüb poetik fiqurunda ahəngdarlıq özünü göstərir. Məsələn:

*Molla Cümə, dindirmə **dəngi-səri** (təngə gətirən),*

Çöllər heyvanısan, tövlələr xəri,

*Cahanda görmədim sən tək **sərsəri** (avara),*

Vaxtıgənnən öz-özünə dava tap (Molla Cümə, “Dava tap”);

Bu misalda *dəngi-sər* və *sərsəri* sözləri forma və məzmunca tənəsüb yaratmışdır. Başqa misal:

*Dedilər: yarımdan yox **müşəbehi** (oxşarı),*

Dedim ki, yalandır, yoxmuş a behi,

*Görəydim aləmdə yoxmu **şəbehi** (oxşarı),*

Abdullah, gülşənin a sayələndi (Padarlı Abdulla, “A sayələndi”).

Bu misalda işlədilən tənəsüblərdə *müşabehi-şabehi* kimi yaxın mənalı sinonim ərəb-fars sözlərinin işləndiyini görürük.

Aşıq ədəbiyyatında təzaddan da geniş istifadə olunur. Təzad barədə “İzahlı dilçilik terminləri lüğəti”ndə deyilir: “Bir-birinə əks mənalı (anlayışlar, obrazlar) ifadə edən iki dil vahidinin qarşılaşdırılmasından ibarət üslubi fiqur”.¹⁰⁹ Müxtəlif Azərbaycan aşığılarının yaradıcılığında bəzi ərəb-fars sözləri ilə işlədilən təzadlarda alliterasiya faktı özünü göstərir. Məsələn:

Naxışı gözəldi, qaməti əlif,

Ab, atəş xanəsində müttəlif (bir işdən xəbərdar olan),

Dəhanından çıxır badi-müxəlif (əks, zidd),

Bacalardan duu asmana dayandı (Xəyyat Mirzə,

“Dayandı”);

Qafiyə gərəkdə ola dilməsənd (ürəyayatan),

Nəki belə məğşuş ola, dərdimənd (dərdli, kədərli),

Bilmirəm ki, sənə eləyim rişxənd,

Yoxsa onu yazan mollaya, Pəri

(Mirzə Həsən, “Aşıq Pəriyə”);

---

¹⁰⁹ Adilov M.İ., Verdiyeva Z.N., Ağayeva F.M. İzahlı dilçilik terminləri. “Maarif”, 1989, s.524 (364 s.).

Günəşdir uruyu, mahi-müşəkkəl (təşkil edilmiş, qaydasında olan),

Bu əsridə gözəlliyi bibədəl,

Gərdəni sürəhi, zülfü müsəlsəl (dalğalı),

Abdullahın yarı bu nişandadır (Padarlı Abdulla, “Bu nişandadır”);

Eşqin girdabında düşmüşəm ləngə,

Torbakeşlər tənə qılır peşəngə (zirək və yorulmaz, sonradan yaman günə düşən adam),

Gürbə şirə dönüb, muşlar pələngə,

Bəqə qızıb, kərgədana dönübdü (Aşiq Ələsgər, “Dönübdü”).

Bu şeirlərdə *müttəlif-müxalif, dilməsənd-dərdimənd, müşəkkəl-müsəlsəl, peşəng-pələng* sözləri həm təzaddır, həm də bu sözlər alliterasiya yaratmaq cəhətdən diqqəti cəlb edən sözlər olub, aşıqların ərəb-fars sözlərindən necə sənətkarlıqla istifadə etdiyini üzə çıxarır. Aşiq ədəbiyyatında bədii üslubi ifadə vasitələri çoxdur, bunları tədqiq etməklə bitmiş hesab etmək olmaz, aşiq ədəbiyyatında hələ də öz həllini gözləyən məsələlər var. Biz bu məqalədə aşiq ədəbiyyatında işlədilən bəzi klassik bədii təsvir vasitələrində ahəngdarlıq məsələsinə toxunmaqla kifayətləndik.

AZƏRBAYCAN AŞIQ ƏDƏBİYYATINDA PARONİMLƏR

Azərbaycan aşıq ədəbiyyatı özünəməxsus ifadə tərzii, mənə gözəlliyi, səs-söz münasibəti, üslub əlvanlığı ilə seçilir. Azərbaycan aşıq ədəbiyyatının səciyyəvi xüsusiyyətləri, o cümlədən burada ahəngdarlıq yaratmaq məqsədi ilə müxtəlif fonetik hadisələrdən istifadə məsələsi həm dilçilik, həm də ədəbiyyatşünaslıq mövqeyindən təhlilə cəlb edilmişdir. Xüsusilə son vaxtlar bu sahəyə marağın artdığı hiss olunur.¹¹⁰ Fikrimizcə, bu sahəyə marağ aşıq ədəbiyyatının təkcə məzmun-ideya tərəfi deyil, həm də dilinin zənginliyi, ifadə imkanlarının genişliyi, dilimizin potensial gücünü aşkarlamaq üçün dəyərli mənbə olmasıdır.

Aşıq ədəbiyyatı qədim tarixə malik olduğu kimi, zəngin dil-məzmun xüsusiyyətinə malikdir və tədqiq olunduqca daha dərin qatlarda rəngarəng ifadə imkanları meydana çıxır. Tədqiqə ehtiyacı olan belə sahələrdən biri paronimlərdir. Ümumiyyətlə,

---

¹¹⁰ Həkimov M.İ. Klassik aşıq poeziyasında bədii təsvir və ifadə vasitələri (II məqalə). APİ Elmi əsərlər, XI seriya, 1970№5, s.26-35.; M.Hüseynova. XIX-XX əsr Qərbi Azərbaycan aşıq və el şairlərinin yaradıcılığının dil və üslub xüsusiyyətləri (Dərələyöz mahalı üzrə). Dokt.dis.AR, Bakı, 2017, 52 s.

aşiq ədəbiyyatının üslubi xüsusiyyətlərindən yazan tədqiqatçılar paronimlik məsələsinə diqqət ayırmamışlar. Yalnız M.Hüseynovun əsərində paronimlərin adı çəkilir, lakin onlar kitabda geniş tədqiq olunmur.¹¹¹ M.Hüseynov yazır: “Aşiq Ələsgərin şeirlərində lirik məzmun alliterasiya, assonans, omonim, paronim və s. vasitəsilə ritmik qurulsada, maksimum enerji ilə çıxış edirlər...Səs-söz təkrarı Aşiq Ələsgər üçün elə bir kompozisiya üsuludur ki, onda professional poeziya səviyyəsi və səciyyəsi qazanmaq imkanları zəngindir. Təkrarların sayəsində omonimlər, paronimlər, omoformlar və s. də semantik cəhətdən dolğunluluq və tutumluluq kəsb edirlər.¹¹² Müəllif paronimləri omonimlərin içində sanki itirir, bu barədə misallar göstərmir, onlardan ətraflı söz salmır.

Qeyd edək ki, paronimlik səs-söz qarşılışması əsasında dil hadisəsi olub, məhz mətn səviyyəsində reallıq qazanır və üslubi məzmununa malik olur. Rus dilinin paronimlərinin linqvistik təbiətini tədqiq edən T.V.Verakşa yazır: “Oxşar səslilə sözlərin işlənməsi güclü şeir pozisiyaları yaradır, obrazlı motivləşməni gücləndirir, lakin belə sözləri paronimlərə aid etmək çox mübahisəlidir, bu – ahəngdar səslərin bilərəkdən

---

¹¹¹ Hüseynov M. Aşiq Ələsgərin söz ümmanı. Bakı, “Elm və təhsil”, 2017, 312 s.

¹¹² Hüseynov M. Aşiq Ələsgərin söz ümmanı. Bakı, “Elm və təhsil”, 2017, s.127 (312 s.).

yaxınlaşması paronamasiya hadisəsidir. Lakin əgər bu sözlər müxtəlif cümlələrdə işlənərsə, onları heç kim paronim adlandırmaz və həmin mətndən kənarında onlar özlərinin səs təkrarı funksiyasını itirirlər. Çox təəssüf ki, heç bir dilçilik və ədəbiyyatşünaslıq kitablarında qafiyə yaratmaq üçün işlənən terminin adı yoxdur, biz onları “rifmonimlər” adlandırırıq – onların əsas xüsusiyyəti söz sonunun mütləq ahəngdarlığıdır, bu, qafiyənin yaranması üçün vacib şərtidir, daha doğrusu, şeir mətnində bənd sonunun ahəngdarlığıdır”.¹¹³

Daha sonra müəllif hər hansı istənilən ahəngdarlığın yaranmasında iştirak edən sözlər üçün “parafon” terminini irəli sürür və qeyd edir ki, bu, yalnız sözün sonu, rifmonimlər üçün deyil, həm də söz əvvəli və ortası üçün də vacib şərtidir. Parafonlar hər hansı ahəngdar sözlər kimi paronimasiyada istifadə olunur. Onlar arasında mənə əlaqələri həm şeir, həm də nəsr mətnlərində müəyyən olunur. Buradan belə nəticəyə gəlmək olur ki, parafonlar elə paronimlərin özüdür.

Parafonların paronimasiya üslubi hadisəsində iştirakının ən müxtəlif cəhətləri Azərbaycan aşiq ədəbiyyatında özünü

---

¹¹³ Веракша Т.В. Лингвистическая природа паронимов. АКД, Санкт-Петербург, 2000, с.17 (40 с.).

göstərir. Aşığı yaradıcılığında bir-birindən bəhrələnmə çoxdur: bunun təbii ki, əsas səbəbi ustad aşıkların dərs almaq, ustad aşığın yaradıcılıq yolunu davam etdirmək tendensiyasıdır. Ayrı-ayrı aşıkların yaradıcılığında, şeir bəndlərində çox zaman eyni sözlərlə yaradılan parofonların qarşılaşdırılmasının şahidi oluruq. Aşığı ədəbiyyatında daha çox isimlərin, sifətlərin və feillərin parofonluq yaratması müşahidə etmək olar ki, burada səs təkrarlarının rolu böyükdür və aşıklar qafiyə və ahəngdarlıq yaratmaq məqsədilə parofonlardan istifadə edirlər. Müasir aşıkların dilini tədqiq edən Z.Kərimova onların ad, feil və qarışıq qafiyələrdən istifadə etdiyini göstərir.¹¹⁴

Qafiyədə səslə mənanın əlaqəsi belə qeyd olunur:” Qeyd etmək lazımdır ki, səs həssaslığı, səsi duymaq, sözü hiss etmək....emosional nitqin mühüm elementlərindən biridir. Bunun daha parlaq, aydın nümunəsini qafiyə verir ki, bir təfədən o, şeirdə daha parlaq səs kompleksidir, digər tərəfdən – ayrılan, qeyd olunan sözdür...Beləliklə, qafiyədə bu komplekslik, səs hissiyyatı ilə mənanın əlaqəsi, daha dəqiq görünür”.¹¹⁵ Aşığı

---

¹¹⁴ Kərimova Z. Müasir aşığı şeirinin dili. Nam.diss. Bakı, 2003, s.135 (144 s.).

¹¹⁵ Очерки теории и истории русского стиха. М., «Государственное Издательство художественной литературы», 1958, с.52 (414 с.).

şeirində həm qafiyə yaratmaq, həm də bu yolla ekspressivliyi artırmaq üçün paronimlərdən geniş şəkildə istifadə olunmuşdur. Buradakı paronimlər müxtəlif səs uyğunluqları əsasında qruplaşdırıla bilər. Qruplaşdırma səsfərqləşməsi, fərqin yeri və səsin xarakterinə görə ola bilər. Ona görə də qruplaşdırma ya çox incəliklərinə qədər dəqiqliklə aparılmalı, ya da bir neçə xüsusiyyət birləşdirilməlidir. Biz burada əsas səsfərqləşməsini alaraq, digərlərini bu aspektdə izah etməyə çalışacağıq. Bu tip paronimlər birhecalı və daha çox hecalı, bir səsfərqləşməsi, daha çox səsfərqləşməsi, sözün əvvəlində, ortasında, sonunda ola bilər. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, birhecalı paronimlərdən heca yaratma imkanları daha güclüdür. Bunun səbəbi odur ki, sözlərdə səslərin, o cümlədən hecaların sayı artdıqca onlarda səsuyğunluğu imkanları da zəifləyir və təbii olaraq bu zaman paronimlik imkanı da azalır. Bizim müşahidələrimizdə məhz bir hecalı sözlərdə paronimlik faktları daha çox diqqəti cəkir və maraqlısı odur ki, bu tip paronimlərdə sözlər bir neçə qarşılıqla müşayiət olunur. Məsələn: *qan-can-kan-xan-dan-yan-san-dan-şan* və s. Ayırı-ayrı əsərlərdə bu silsilənin müxtəlif vahidlərinin qarşılaşdırılması ilə obrazlılıq, emosionallıq yaradılması faktları özünü göstərir. Bu poetik füqurları, təxmini olaraq belə qruplaşdırmaq olar.

1) Bir səsə görə fərqlənən paronimlər. Paronimlər

təsadüfi səsfərqləşməsi olan sözlərdir. Lakin onların içərisində elələri var ki, fərqlənən səslər bir-biri ilə qarşılıq təşkil edir, daha dəqiq desək, kar-cingiltili qarşılığında olur. Təbii ki, bu cür paronimlərdə səs uyğunluğu daha möhkəm əsasa söykənir və sözlər təxmini şəkildə eyni səslənməyə malik olur. Kar-cingiltili qarşılığı əsasında paronimlər digərlərinə nisbətən azlıq təşkil edir. Bu tip sözlərdə *z-s*, *t-d*, *b-v*, *b-p*, *k-q*, *c-ç*, *x-q*, *k-g*, *ğ-x*, *x-g* qarşılaşmasını görmək olar. Bu səslərin məxrəclərin eyni olması onların səslənmə yaxınlığına görə üstündür və sözlər bir-birinə daha çox oxşayır. Bu sözlər məzmunca bir-birindən nə qədər fərqlənsələr də, sənətkarlar onları bir beyt və ya bənddə məharətlə əlaqələndirə bilir və güclü obrazlılıq yaradır.

S-z səsfərqi: *zar-sar*, *zər-sər*, *zayıl-sayıl*, *səhər-zəhər*. Məsələn:

O nə dostdur, vardır sənnən yarası,

Eyləyir əl-aman, *zar* yerindədir.

Sən deyən bülbüllər çoxdan uçubdur,

Ötüşür budaqda, *sar* yerindədir ¹¹⁶.

Qaranlıq gecələr tez *səhər* oldu,

---

¹¹⁶ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.194 (544 s.).

Zülümkarın balı qəm, *zəhər* oldu .¹¹⁷

T-dsəsfərqi: *tar-dar, tağ-dağ, təb-dəb*. Məsələn:

Aşığın *dağ* gücü var,

Körpünün *tağ* gücü var,

Yaxşı dərdi çəkirəm,

Dizimdə haq gücü var.¹¹⁸

P-b səs fərqi: *bəri-pəri, bir-pir*. Məsələn:

Bəzəyib məclisi gələndən *bəri*,

Qüdrət tək yaradıb mələk mənzəri.

Hüsündə mələykə, camalda *pəri*,

Çox canlar içində bir can gəlibdir.¹¹⁹

Ç-c səs fərqi: *acar-açar*. Məsələn:

Yar qəddinə geyinibdir *acarı*,

Elə bil ki, sızıldayır ac arı.

Arzularım dilim eylər *açarı*,

Soruşsalar min aya bilməm.¹²⁰

---

¹¹⁷ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.267 (544 s.).

¹¹⁸ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, "Çaşıoğlu", 2001, s.88 (400 s.).

¹¹⁹ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.286 (544 s.).

¹²⁰ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.431 (544 s.).

Məlumdur ki, dilimizdə on samit kar-cingilti qarşılığına malikdir. Lakin onların az qismində biz paronim formalaşmasını müşahidə edirik. Təbii ki, paronimlikdə təsadüfi səs uyğunluğu əsas olduğundan burada fərqli mənzərəni gözləmək olmaz. Buna baxmayaraq, iyirmi beş qarışıq samitin qarşılıqlı iştirakı ilə meydana çıxan paronimlər zəngindir və onlar üslubi faktor kimi bədiiliyin yaranmasında fəal şəkildə istifadə edilir. Bu cür qarşılıqlar aşıq şeirində daha çox müşahidə olunur. Bir tərəfdən, dilimizin leksik tərkibinin zənginliyi, digər tərəfdən, sözlərimizin daha çox obrazlılığa meyli və nəhayət, sənətkarlarımızın sözün potensiyasına maksimum bələdliyi və ondan istifadə məharəti bədi əsərdə, xüsusilə şeirdə rəngarəng paronimik silsilənin yaradılmasına imkan verir. Onu da deyək ki, bu tipli paronimlik və onlardan istifadə zəngin olduğundan bu yazıda onların hamısını əhatə etmək və onların hər birinə dair bədi əsərlərdən nümunə vermək imkan xaricindədir. Ona görə də daha çox leksik vahidi əhatə edən faktlara aid nümunə verməyi nəzərdə tuturuq.

Onu da qeyd edək ki, həmin paronimlərdə qarşılaşan samitlərin ikisi də kar, cingilti və ya qarışıq ola bilər. Aşıq şeirində daha çox istifadə edilən paronim cütlüklər bunlardır:

X-q səsfərqi:*xan-qan, xar-qar, xara-qara, xoca-qoca.*

Qışda dağlar işrət bağlar *qarınnan*.

Şeyda bülbül gülü görüb *xarınan* .¹²¹

Nökər olan qulluq edər *xanına*,

Məşuqlar susadı aşıq *qanına* .¹²²

X-ğ səsfərqi: *ağı-axı, bax-bağ*.

Gör nələr yaranmış bu dağda, bir *bax*,

O dərə bir bağıdır, bu bağı da bir *bağ* ¹²³.

X-d səsfərqi: *xəstə-dəstə, xəndan-dəndan*. Məsələn:

Gözüm gördü, könlüm qəmdən ayrıldı.

Çıxdınız qarşıma *dəstə*, gözəllər.

Camalın şöləsi nuri-təcəlla

Görsə şəfa tapar *xəstə*, gözəllər.¹²⁴

K-g səsfərqi: *köz-göz, kül-gül*. Məsələn:

Adam var, dəstinə verəsən *güllər*,

Adam var, gözünə çəkisən millər,

Tufarqanlı Abbas, başına *küllər*,

---

¹²¹ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.356 (544 s.).

¹²² Azərbaycan aşığıları və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.36 (544 s.).

¹²³ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.268 (544 s.).

¹²⁴ Ustad aşığılarımız. Bakı, "Elm və təhsil", 2012, s.30 (279 s.).

Nə günə qalmısan, qarı bəyənməz .¹²⁵

K-q səs-fərqi: *kan-qan, kəm-qəm, kədər-qədər, kəmər-qəmər, kənd-qənd*. Məsələn:

Şair Vəli gövhər *kani*,

Müjganların tökər *qanı*,

Qıya baxdın, aldın canı,

Cana sitəmkar, yavaş get.¹²⁶

Gəliməm, bağlaram belə *kəməri*,

Mat eylərəm göydə şəmsü-*qəməri*.¹²⁷

B-v səs-fərqi: *bar-var, baxt-vaxt, vurmaq-burmaq*.

Məsələn:

Açılıb Qocanın *baxtı*,

Düşmənin çevrilib *taxtı*,

Bu sinəmin coşğun *vaxtı*,

Toylu, şanlı el olubdur .¹²⁸

---

¹²⁵ Azərbaycan aşığı. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2001, s.60 (400 s.).

¹²⁶ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, “Elm”, II cild, 1984, s.232 (544 s.).

¹²⁷ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, “Elm”, II cild, 1984, s.173 (544 s.).

¹²⁸ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, “Elm”, II cild, 1984, s.316 (544 s.).

H-n səsfərqi: *heyran-neyran, həzər-nəzər*. Məsələn:

Qurbaniyəm, görcək *nəzər* eylədim,
Gözəlləri gördüm, *həzər* eylədim.¹²⁹

Y-d səsfərqi: *yüz-düz, yoğra-doğra*. Məsələn:

Ələsgər dönmədi öz ilqarınnan,
Biri xilaf deyil *yüz* ilqarınnan,
Sazınnan, sözünnən, *düz* ilqarınnan,
Ellərdə söhbəti qadı ki, qaldı .¹³⁰

D-b səsfərqi: *dilək-bilək, bağ-dağ*. Məsələn:

Bağban olan gül becərər *bağlarda*,
Xəstə olan gözü qalar *sağlarda*,
Ovçu olan gedər *gəzər dağlarda*,
Abdulla dolanır el kənarında.¹³¹

Bu səs qarşılaşmalarından başqa, elə səs fərqləri də var ki, ancaq bəzi sözlərdə özünü göstərir. Ona görə də onlar haqqında geniş danışmayıb, ancaq bu nümunələri verməklə kifayətlənirik.

D-s səsfərqi: *dağ-sağ*. Məsələn:

---

¹²⁹ Azərbaycan aşıqları. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2001, s.104 (400 s.).

¹³⁰ Aşıq Ələsgər. Seçilmiş əsərləri, Bakı, “Yazıçı”, 1988, s.16 (184 s.).

¹³¹ Azərbaycan aşıqları və el şairləri. Bakı, “Elm”, 1984, s.87 (544 s.).

Gümüşdə sırğadı, sinəmdə *dağdı*,
Ağıllı unutmaz, necə ki, *sağdı*..¹³²

D-b səsfərqi: *dilək-bilək*. Məsələn:

Hasil oldu Qurbaninin *diləyi*,
Tanımaram nə sultanı, nə bəyi,
Mirvari qolbağı, bəyaz *biləyi*,
Dal gərdəndə siyah tellər açılmış.¹³³

X-s səsfərqi: *xar-sar*. Məsələn:

İnsafdımı gülə həmdəm *xar* ola?
Tülək tərən ovlağında *sar* ola?!
Ələsgər istər ki, bir bazar ola,
Seçmişəm gövhəri, saf eyləmişəm.¹³⁴

X-k səsfərqi: *xitab-kitab*

Xəstə Qasım, kəsilibdi *xitabım*,
Qızılgül tək çəkilibdi *gülabım*,
Büllur qaşlı, qızıl üzlü *kitabım*,
Yoxdu zərli qələmdanım əlimdə .¹³⁵

---

¹³² Ustad aşığılarımız. Bakı, "Elm və təhsil", 2012, s.25 (279 s.).

¹³³ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. II cild, Bakı, "Elm", 1984, s.48 (544 s.).

¹³⁴ Ustad aşığılarımız. Bakı, "Elm və təhsil", 2012, s.31 (279 s.).

K-f səsfərqi: *kələk-fələk*. Məsələn:

Qürbətdə hər kimdən dilədim dilək,
Kor taleh başıma gətirdi *kələk*,
Bəd başdadı mənnən bu çərxi-*fələk*,
Elədi günbəgün bəxtikəm məni .¹³⁶

K-s səsfərqi: *keçmək-seçmək*. Məsələn:

Mardan şirə çəkib daşdan *keçərdin*,
Dəryalardan lələ-gövhər *seçərdin*,
Pərvazlanıb Qafdan Qafa uçardın,
Keçən günü yada sal, qoca baxtım.¹³⁷

G-s səsfərqi: *göz-söz*. Məsələn:

Sallana-sallana gələn Salatın,
Gəl belə sallanma, *göz* dəyər sana.
Al-yaşıl geyinib qarşıda durma,
Satqın seyrağıbdan *söz* dəyər sana.¹³⁸

---

¹³⁵ Azərbaycan aşığıları. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2001, s.104 (400 s.).

¹³⁶ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. II cild, Bakı, ” Elm”, 1984, s.307 (544 s.).

¹³⁷ Ustad aşığılarımız. Bakı, “Elm və təhsil”, 2012, s.35 (279 s.).

¹³⁸ Sazlı-sözlü Göyçə. Bakı, “Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı”, 1999, s.35 (195 s.).

H-x səsfərqi: *hal-xal*. Məsələn:

Təbiətin budur *halı*,
Güneylərə sərrib *xalı*,
Boz tərələr örtüb şalı,
Dərgahından var gətirir .¹³⁹

H-d səsfərqi: *hava-dava*. Məsələn:

On havaynan girmə mənnən meydana,
Mənim üçün əlli cürə *hava* tap.
Gücün salma dəhanına, dilinə,
Aşiq isən bu dərdimə *dava* tap.¹⁴⁰

S-t səsfərqi: *usanmaq-utanmaq*. Məsələn:

İman yad ellərdə candan *usandı*.
Hərcayı sözlərdən hərdəm *utandı*.¹⁴¹

B-q səsfərqi: *baş-qaş*. Məsələn:

Dırdimi söylərəm *başdan*,
Ay qabaqda, qələm *qaşdan*,

---

¹³⁹ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. II cild, Bakı, "Elm", 1984, s.415 (544 s.).

¹⁴⁰ Molla Cümə. Seçilmiş əsərlər, Bakı, "Yazıçı", 1983., s.52

¹⁴¹ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. II cild, Bakı, "Elm", 1984, s.343 (544 s.).

Şirin dilli bir ölmüşdən

Mən dönərəm, könül dönməz .¹⁴²

B-t səsfərqi: *baxmaq-taxmaq*. Məsələn:

Nigar pəncərədən *baxar*.

Üzüyün barmağa *taxar*,

Məkr elər, evimiz yıxar,

Yox, Pərim, gələ bilmərəm.¹⁴³

L-x səsfərqi: *bulağ-buxağ*. Məsələn:

Hər dağdan ucadır Murğuzun dağı,

Heç eynimdən çıxmaq soyuq *bulağı*,

Seçmə gözəllərin büllur *buxağı*

Isti dəyər, dönər xəzana, dağlar .¹⁴⁴

P-ç səsfərqi: *pak-çak*. Məsələn:

Nüftədən pak olan özü *pak* olar,

Mömindən törəyən xoşidrak olar.

Əndəlib qan ağlar, zəhri *çak* olar,

Görsə gül üstündə xar nişanası.¹⁴⁵

---

¹⁴² Molla Cümə. Seçilmiş əsərlər, Bakı, “Yazıçı”, 1983, s.11.

¹⁴³ Azərbaycan aşığıları. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2001, s.10 (400 s.).

¹⁴⁴ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. II cild, Bakı, “Elm”, 1984, s.78 (544 s.).

Q-z səsfərqi: *qəhər-zəhər*. Məsələn:

Bülbül olub bəzəmişən baharı.

Salıbsan canıma qəmi, *qəhəri*.

İçirsən özgələr verən *zəhəri*.

Şərbət versəm almamağın nədəndi? ¹⁴⁶

Q-c səsfərqi: *qar-car*. Məsələn:

Xəstə üçün təpəsində *qar* olur,

Hər cür çiçək açır, lələzar olur,

Çəsməsindən abi-həyat *car* olur,

Dağdır möhnəti, məlalı dağlar ¹⁴⁷

V-f səsfərqi: *vəhm -fəhm*. Məsələn:

Əfqanımdan həzər elə, *vəhm elə*,

Belə olmaz aşinalıq, rəhm elə,

Siyah zülfün həsrətindən *fəhm elə*,

Qara günlü ruzigarım var mənim. ¹⁴⁸

V- k səsfərqi: *vərəmli-kərəmli*. Məsələn:

---

¹⁴⁵ Ustad aşığılarımız. Bakı, “Elm və təhsil”, 2012, s.38 (279 s.).

¹⁴⁶ Molla Cümə. Seçilmiş əsərlər, Bakı, “Yazıçı”, 1983, s.47.

¹⁴⁷ Aşığ Ələsgər. Seçilmiş əsərləri, Bakı, “Yazıçı”, 1988, s.15 (184 s.).

¹⁴⁸ Azərbaycan aşığıları. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2001, s.205 (400 s.).

Könül qəmgin, ürək dərddli, *vərəmli*,
Səni gördüm səxavətli, *kərəmli*,
Bir mirzə lazımdı əli qələmli,
Mən deyəm, vəsfini yazı, Müşkünaz!.¹⁴⁹

S-ş səsfərqi: *san-şan*. Məsələn:

Ələsgər, üsyanın çıxıbdı *sandan*.
Öldürsən zənburu, əl çəkməz *şandan*.
Hərcayıdan, müxənnətdən, nadandan
Nə söz qaldı sənətkara dəyməmiş.¹⁵⁰

D-s səsfərqi: *düzgün-süzgün*. Məsələn:

Qurbani der: mənim sözüm *düzgündü*,
Yar əlindən yazıq canım üzgündü,
Baxdım, yarın gözü mənə *süzgündü*,
Bir cüt öpüş aldım yol kənarında.¹⁵¹

D-q səsfərqi: *dar-qar*. Məsələn:

Dedim, könül, içmə eşqin camını,
İçsən dünya sana *dar* olacaqdı.

---

¹⁴⁹ Ustad aşığılarımız. Bakı, “Elm və təhsil”, 2012, s.32 (279 s.).

¹⁵⁰ Ustad aşığılarımız. Bakı, “Elm və təhsil”, 2012, s.27 (279 s.).

¹⁵¹ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. Bakı, “Elm”, II cild, 1984, s.56 (544 s.).

Ya dost olma, ya zəhmətdən incimə,
Dost yolunda boran, *qar* olacaqdı .¹⁵²

B-y səsfərqi: *bax-yax*. Məsələn:

Durub hüsnün kitabına *baxıram*,
Yazıq canım ataşına *yaxıram*.

Şövqə gəlib şirin-şirin oxuram,
Çatmır tərifinə söz, qadan alım.¹⁵³

Y-v səsfərqi: *yay-vay*. Məsələn:

Zimistanda, hər payızda, hər *yayda*,

Hər saatda, hər həftədə, hər ayda,

Hər yas günü, hər şivəndə, hər *vayda*,

Həmişə qatginən aqlara məni .¹⁵⁴

Y-s səsfərqi: *yay-say*. Məsələn:

Gövhər sözü məcəlislərdə *yayılı*,

Arif olan mətləb qanıb ayılı,

Əhli-ibadətlər mömin *sayılı*,

Səxavətin ondan çoxdu səvabı.¹⁵⁵

---

¹⁵² Ustad aşığılarımız. Bakı, "Elm və təhsil", 2012, s.41 (279 s.).

¹⁵³ Aşiq Ələsgər. Seçilmiş əsərləri, Bakı, "Yazıçı", 1988, s.16 (184 s.).

¹⁵⁴ Sazlı-sözlü Göyçə. Bakı, "Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı", 1999, s.28 (195 s.).

N-q səs fərqi: *naçaq-qaçaq*. Məsələn:

Evindən düşsən *naçaq*,
Sağ gözünə batsın bıçaq!
Oğul-uşaq düşsün *qaçaq*,
İstədiyini gətirməsin .¹⁵⁶

N-g səs fərqi: *necə-gecə*. Məsələn:

Qurbani tab etsin bu dərdə *necə*?
Qərarım kəsilib gündüz, həm *gecə*.
Bir gözəl sevmişəm, hamıdan incə,
Baş götürüb İncə deyib gedirəm .¹⁵⁷

Ç-d səs fərqi: *çağlamaq-dağlamaq*. Məsələn:

Ağladarsan, ağlat özün,
Çağladarsan, *çağlat* özün,
Dağladarsan, *dağlat* özün,
Sinəsi al qan mən olum.¹⁵⁸

F-q səs fərqi: *fənd-qənd*. Məsələn:

---

¹⁵⁵ Molla Cümə. Seçilmiş əsərlər, Bakı, “Yazıçı”, 1983, s.6.

¹⁵⁶ Azərbaycan aşığıları. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2001, s.12 (400 s.).

¹⁵⁷ Sazlı-sözlü Göyçə. Bakı, “Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı”, 1999, s.28 (195 s.).

¹⁵⁸ Sazlı-sözlü Göyçə. Bakı, “Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı”, 1999, s.21 (195 s.).

Dostdan dostu bu nə *fənddi*,
Zülfün boynuma kəmənndi,
Dişin dürdü, dilin *qənddi*,
Dodaqların məzə, Kəklik!¹⁵⁹

D-s səsfərqi: *dağ-sağ*. Məsələn:
Gümüşdə sırğadı, sinəmdə *dağdı*,
Ağıllı unutmaz, necə ki, *sağdı*.
Dövlətdən qismətim beş arşın ağdı,
Çəkdiyın qovğadı, qaldı dünyada .¹⁶⁰

X-s səsfərqi: *xar-sar*. Məsələn:
İnsafdımı gülə həmdəm *xar* ola?
Tülək tərhan ovlağında *sar* ola?!
Ələsgər istər ki, bir bazar ola,
Seçmişəm gövhəri, saf eyləmişəm.¹⁶¹

X-d səsfərqi: *xəndan-dəndan*. Məsələn:

---

¹⁵⁹ Ustad aşığılarımız. Bakı, “Elm və təhsil”, 2012, s.45 (279 s.).

¹⁶⁰ Aşıq Ələsgər. Seçilmiş əsərləri, Bakı, “Yazıçı”, 1988, s.25 (184 s.).

¹⁶¹ Aşıq Ələsgər. Seçilmiş əsərləri, Bakı, “Yazıçı”, 1988, s.31 (184 s.).

Yanaqları güldü, heç olmaz *xəndan*,
Cismidə mələkdi, nəsildə insan,
Simi-zənəxdandı, mirvari-*dəndan*,
Innabı ləbləri can dərmanıdı.¹⁶²

X-b səsfərqi: *xal-bal*. Məsələn:

Bir yaqut yanaqlım, yasəmən *xallın*,
Dəhanı kövsərlim, ləbləri *ballım*,
İlə ilqar verib leyli misallım,
Ovçu məsknimdi bu dağlar məni.¹⁶³

C-s səsfərqi: *cəfa-səfa*. Məsələn:

Çəkdim firqət *cəfasını*,
Haçan sürüm *səfasını*?
Can deyib, can qadasını
Aldım dolana-dolana.¹⁶⁴

Ş-c səsfərqi: *şəfa-cəfa*. Məsələn:

Xəstələr dərdinə gözəldir *şəfa*,
Bir kərə gəlmədi mürvət, insafa,
Hər zaman yolunda çəkərəm *cəfa*,

---

¹⁶² Aşıq Ələsgər. Seçilmiş əsərləri, Bakı, “Yazıçı”, 1988, s.28 (184 s.).

¹⁶³ Aşıq Ələsgər. Seçilmiş əsərləri, Bakı, “Yazıçı”, 1988, s.64 (184 s.).

¹⁶⁴ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. Bakı, “Elm”, 1984, s.41 (544 s.).

Cövrü-sitəm bu İmana gözəldir.¹⁶⁵

B-s səsfərqi: *bağ-sağ*. Məsələn:

Dörd trəfin bənövşəli *bağ* olsun!

Həmişə yediyin bal, qaymaq olsun!

Sağ-solunda qardaşların *sağ* olsun!

Corabları yaxşı bəzə, Müşkünaz!¹⁶⁶

Ş-y səsfərqi: *şad-yad*. Məsələn:

Özgələrə ad olubdur,

Düşmən bundan *şad* olubdur,

Neçün bizdən *yad* olubdur

Həmişə mən görən birçək.¹⁶⁷

Q-d səsfərqi: *qadağa-sadağa*. Məsələn:

Aşığa yoxdu *qadağa*,

Müştaqdı dilə, dodağa.

Ələsgər sana *sadağa*,

Üzün məndən niyə döndü? .¹⁶⁸

---

¹⁶⁵ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.343 (544 s.).

¹⁶⁶ Ustad aşığılarımız. Bakı, "Elm və təhsil", 2012, s.32 (279 s.).

¹⁶⁷ Molla Cümə. Seçilmiş əsərlər, Bakı, "Yazıçı", 1983, s.14.

¹⁶⁸ Ustad aşığılarımız. Bakı, "Elm və təhsil", 2012, s.14 (279 s.).

2) **Üç səslə qarşılaşdırılan paronimlər.** Məlum olduğu kimi, paronimlərdən daha çox xüsusi məqsədlə – qafiyə yaratmaq üçün istifadə olunur. Aşırıq şeir janrlarının daha çox bəndlər əsasında olduğunu nəzərə alsaq, bu zaman daha çox qarşılaşan sözün olması lazım gəlir. Ona görə də bir neçə sözdə, xüsusən üç sözdə qarşılaşma faktı özünü göstərir. Bunlara aşağıdakıları misal gətirmək olar.

B-s-d səsfərqi: *bağ-sağ-dağ*. Məsələn:

Ömrümdən tağ üzüb *tağ* yandırırısan,
Çəkib sinəm üstə *dağ* yandırırısan,
Zalı həsrət qoyub, *sağ* yandırırısan,
Görmürsən göz yaşım göl olduğunu .¹⁶⁹

B-ç-y səsfərqi: *bax-çax-yax*. Məsələn:

Oğrun durub qıya *baxdın*,
Müjganın sinəmə *çaxdın*,
Cismimi yandırıb *yaxdın*,
Alışdım nara, xoş gəldin! .¹⁷⁰

B-y-d səsfərqi: *baş-yaş-daş*. Məsələn:

Dost yolunda üz qoyuban *baş* kəsdim.

---

¹⁶⁹ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. Bakı, "Elm", 1984, s.24 (544 s.).

¹⁷⁰ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. Bakı, "Elm", 1984, s.6 (544 s.).

Ağlamaqdan bu didəmdən *yaş* kəsdim.

Şirin üçün Bisütundan *daş* kəsdim.

Münasib adımı Fərhad eylədim .¹⁷¹

S-q-z səsfərqi: *səhər-qəhər-zəhər*. Məsələn:

Cavan Hüseyinin açılmadı *səhəri*,

Boğdu ilhamını sevinc *qəhəri*.

Ləblərindən lütf eylədi *zəhəri*,

Vüsəlın camına sıxdı tərsinə .¹⁷²

T-d-ç səsfərqi: *tağ-dağ-çağ*. Məsələn:

Gözüm qaldı hilal qaşın *tağında*.

Məcnun oldum, qaldım Leyli *dağında*,

Yazıq Ələsgəri qoca *çağında*

Zülm ilə çəkdirir dara qaşların.¹⁷³

B-t-d səsfərqi: *bağ-tağ-dağ*. Məsələn:

Şamama bəsləmiş *tağları* necə,

Bülbüllər dolanır *bağları* necə?

Dolaşır ovçular *dağları* necə?

Ancaq tapmır itirdiyi maralı .¹⁷⁴

---

¹⁷¹ Azərbaycan aşığıları. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2001, s.19 (400 s.).

¹⁷² Azərbaycan aşığıları. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2001, s.42 (400 s.).

¹⁷³ Aşıq Ələsgər. Seçilmiş əsərləri, Bakı, “Yazıcı”, 1988, s.18 (184 s.).

B-t-v səsfərqi: *baxt-taxt-vaxt*. Məsələn:

Açılıb Qocanın *baxtı*,

Düşmənin çevrilib *taxtı*,

Bu sinəmin coşğun *vaxtı*

Toylu, şanlı el olubdur.¹⁷⁵

B-d-q səsfərqi: *bur-dur-qur*. Məsələn:

Ərdən boşanmışdan bir az kənar *dur*,

Əri öln gözələ bax, boynunu *bur*,

Ələsgər, torunu sən tər lana *qur*,

Bəlkə tora düşən bir şahbaz ola.¹⁷⁶

B-n-y səsfərqi: *bar-nar-yar*. Məsələn:

Bağban ağlar *bar* ucundan,

Alma, heyva, *nar* ucundan.

Ələsgər tək *yar* ucundan

Batıbdı yasa tellərin.¹⁷⁷

Q-x-y səsfərqi: *qar-xar-yar*. Məsələn:

Dağların köysündə *qar* nişanası,

Gül üstə görünür *xar* nişanası.

---

¹⁷⁴ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. Bakı, "Elm", 1984, s.156 (544 s.).

¹⁷⁵ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. Bakı, "Elm", 1984, s.316 (544 s.).

¹⁷⁶ Ustad aşığılarımız. Bakı, "Elm və təhsil", 2012, s.34 (279 s.).

¹⁷⁷ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. Bakı, "Elm", 1984, s.21 (544 s.).

Ölürəm, qəlbimdə *yar* nişanası.

Gözüm yolda, intizara yetmədi .¹⁷⁸

Ç-t-y səsfərqi: *çox-tox-yox*. Məsələn:

Nakəs adam bu dünyada *çox* olar,

Mərd iyidin gözü-könlü *tox* olar.

Qonşunu *yox* istəyən özü *yox* olar.

Onunçün aləmi var istər könlüm.¹⁷⁹

N-y-x səsfərqi: *nar-yar-xar*. Məsələn:

Xəstə könül istər *narı* görəndə,

Ya dost dostu, ya *yar yarı* görəndə.

Bülbül gül üstündə *xarı* görəndə

Qan ağlar, rüxsarı yaşa dayanmaz.¹⁸⁰

N-y-c səsfərqi: *nan-yan-can*. Məsələn:

Mərdin qonağı gələndə

Gülə-gülə *nan* verir.

Namərd qonağı görəndə

Baxarsan ki, *yan* verir...

Hanı Loğman kimi Loğman

---

¹⁷⁸ Aşıq Ələsgər. Seçilmiş əsərləri, Bakı, “Yazıçı”, 1988, s.38 (184 s.).

¹⁷⁹ Sazlı-sözlü Göyçə. Bakı, “Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı”, 1999, s.5 (195 s.).

¹⁸⁰ Aşıq Ələsgər. Seçilmiş əsərləri, Bakı, “Yazıçı”, 1988, s.23 (184 s.).

Mürdələrə *can* verir.¹⁸¹

V-c-s səsfərqi: *vəfa-cəfa-səfa*. Məsələn:

İlqarına eylə *vəfa*.

Yolunda çəkmişəm *cəfa*,

Həmdəm olaq, sürək *səfa*.

Gümrah hala mən müştəğam .¹⁸²

Aşiq şeirində sonor samitlərin(*l, m, n, r*) musiqili ton yaratması və qarşılaşması xüsusilə diqqəti cəlb edir. Bu bərdə A.Axundov yazır: “Sonor samitlər də daxil olmaqla dilimizdəki hər bir səs müəyyən bir təbii hadisədən doğan səslə əlaqədardır. Digər tərəfdən, eyni samitlərin təkrarı da şeirdə ahəngdarlıq yaradır” .¹⁸³Məsələn:

n-m: nar-mar;n-l: gün-gül; l-r: ala-ara. Məsələn:

İşlə bağ-bağçada, çalış *alada*,

Dolanma sərgərdan, gəzmə *arada*,

Sən də gün ol, işçi kimi tarlada,

Başını kölgəyə atma, a tənbel.¹⁸⁴

---

¹⁸¹ Sazlı-sözlü Göyçə. Bakı, “Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı”, 1999, s.10 (195 s.).

¹⁸² Azərbaycan aşığıları. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2001, s.282 (400 s.).

¹⁸³ Axundov A.A. Dil və üslub məsələləri. Bakı, “Gənclik”, 1970, s.13.

¹⁸⁴ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. Bakı, “Elm”, II cild, 1984, s.253 (544 s.).

Aşiq şeirində daha çox bu paronim isimlərin işləndiyini görürük:*dost-dəst, dağ-tağ, göz-köz, qənd-kənd, hazar-azar, gül-kül, qız-qaz, göl-gül, bağça-buxça, kəmə-r-qəmə-r, xitab-kitab, bostan-büstan, səhər-zəhər, dava-hava, vərəm-kərəm* və s.

Azərbaycan aşiq ədəbiyyatında işlənən parofonlarda qalın saitlər nisbətən az, incə saitlər və qalın-incə qarşılışması bir qədər çox özünü göstərir.

Qalın saitlərin paronimlik yaratması.

o-a– *ozan-azan, boxça-baxça, boş-baş, qop-qap, yon-yan, ad-od, ora-ara, yaz-yoz*. Məsələn:

Köksün üstü bağlı *boğça*,

Kimsə bilməz onu aç,

Belə çiçək açan *bağça*,

Daha heyva, narı neylər? ¹⁸⁵

a-ı–*qaz-qız, yax-yıx, çax-çix*. Məsələn:

Qış çəkilir, bahar, yazlar bəzənir,

Göllərdə ördəklər, *qazlar* bəzənir,

Adınla kolxozçu *qızlar* bəzənir,

Onların başında tellər soyunur. ¹⁸⁶

---

¹⁸⁵ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.154 (544 s.).

¹⁸⁶ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.225 (544 s.).

u-a – buxça-baxça, qaş-quş.

Malu mülkə verib axça aldılar,

İlqarı verdilər, *buxça* aldılar.

Bağı tərək etdilər, *bağça* aldılar,

Pərişan qoydular bağı, getdilər.¹⁸⁷

u-ı – qur-qır.

On səkkizdə hər təşkilat *quruldu*,

On doqquzda qan soranlar *qırıldı*.

Iyirmidə qatı qanlar duruldu,

Iyirmi birdə gəldik şirin zəbana .¹⁸⁸

ı-o – qıy-qoy.

Üç il oldu bir əl ələ dəymədin.

Dostam dedin, dostu canı *qıymadın*,

Vallah, məndə heç ixtiyar *qoymadın*,

Könlümü sındırmaq sənə yaxşımı? ¹⁸⁹

İncə saitlərin paronimlik yaratması:

ə-ö – dərd-dörd, dəy-döy, təz-döz.

---

¹⁸⁷ Azərbaycan aşıqları və el şairləri. Bakı, "Elm", 1984, s.32 (544 s.).

¹⁸⁸ Azərbaycan aşıqları və el şairləri. Bakı, "Elm", 1984, s.338 (544 s.).

¹⁸⁹ Molla Cümə. Seçilmiş əsərlər, Bakı, "Yazıçı", 1983, s.49.

Toxunma eşqin mərdinə,
Şərik olmasan *dərdinə*.
Özü kimi üç-*dördünə*
Pünhan vurub göz öyrənib.¹⁹⁰
Dünya məni deyib özünü öymə,
Özgə qapısını, məsəlidi, *döymə*.
Yaxşılıq etməsən, qəlbə də *dəymə*,
Sana da eyləyər kar vədəsində.¹⁹¹
ə-ü – *gəl-gül, küs-kəs*.
Getdi tamam havadarım qırıldı,
Ağladı dostlarım, düşmənim *güldü*,
Qəm çəkib leşkərin üstümə *gəldi*,
Məsləhət bilirsiz ara mənimçin!¹⁹²
Üzünə yellər əsməsin,
Səmədin səbrin *kəsməsin*,
Ürəyin məndən *küsməsin*,
Pozular imar, ay gəlin.¹⁹³

---

¹⁹⁰ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.387 (544 s.).

¹⁹¹ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.337 (544 s.).

¹⁹² Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.186 (544 s.).

¹⁹³ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.185 (544 s.).

ö-ü – öz-üz, gül-göl.

Çəkmişdi qələm qaş tellər üstünə,
Sübh şəbnəmi düşüb *güllər* üstünə,
Sona tək sallandı *göllər* üstünə,
Çalxandı bir qədər üzdü də getdi .¹⁹⁴

ö-e – öt-et, köç-keç.

Qəlbin çox düz olsun, pis yola getmə,
Qaşına gələndən salamsız *ötmə*,
Əmək sev, ərinmə, tənbəllik *etmə*,
Həyatın şən olsun, güvənmə vara .¹⁹⁵

Ellər gəlib yurddan-yurda *köçəndə*,
Dərə, təpə, daşqın çaylar *keçəndə*,
Sərin bulağından əylib içəndə,
Qalmadı ürəkdə dərdim a dağlar! ¹⁹⁶

i-ö – gir-gör, tök-tik, din-dön, sön-sin, gizlə-gözlə.

Dedin: “Hara getsən səni izlərəm,
Sırrimizi rəqiblərdən *gizlərəm*,

---

¹⁹⁴ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, “Elm”, II cild, 1984, s.158 (544 s.).

¹⁹⁵ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, “Elm”, II cild, 1984, s.331 (544 s.).

¹⁹⁶ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, “Elm”, II cild, 1984, s.391 (544 s.).

Fəğaniyə söz vermişəm, *gözləram*”,
Belə tələsməyin bəs nədən oldu?¹⁹⁷

ə-e – əl-el.Məsələn:

Qoy var olsun bu *elləri*,
İşdə yorulmaz *əlləri*,
Bəzəyən tarla, çölləri
Səhərin sülh nəğməsidir .¹⁹⁸

e-i – bez-biz.

Bir fətəsi vardır *bezdən*,
Durub gəlir səhər tezdən,
Yarı haqqın alıb *bizdən*,
Yenə acı dil çıxarır.¹⁹⁹

Qalın və incə sait əvəzlənmələri:

**a-ə – bala-bəla, sina-sinə, dan-dən, ayri-əyri, sər-sar, ələm-
aləm, ər-ar, yamən-yaman.**

Ələsgər sızıldar, bala yetişər,
Nardan Səməndərə *bala* yetişər.
Gözlərindən məmə *bəla* yetişər,

---

¹⁹⁷ Azərbaycan aşıqları və el şairləri. Bakı, “Elm”, II cild, 1984, s.380 (544 s.).

¹⁹⁸ Azərbaycan aşıqları və el şairləri. Bakı, “Elm”, II cild, 1984, s.225 (544 s.).

¹⁹⁹ Azərbaycan aşıqları və el şairləri. Bakı, “Elm”, II cild, 1984, s.143 (544 s.).

Solur gül irəngim sarı, görəndə.²⁰⁰

a-e –*bal-bel, yat-yet.*

Dastan olmuş xalı var,

Ləblərinin *balı* var,

Nazik, incə *beli* var,

Əcəb şirin dili var.²⁰¹

a-ö – *saz-söz, dön-dan.*

Yüz il keçsə öz yarımından *dönmərəm*,

İlqar verdim, ilqarımı *danmaram* ....²⁰²

o-ə – *dəst-dost, boyan-bəyən.*

Bayram olur, xına yaxır *dəstinə*.

Gül göndərir həmdəminə, *dostuna*.

Naşı təbib, gəlmə yaram üstünə.

Özü gəlsin, məni dərdə salan yar .²⁰³

ı-i – *aşiq-aşiq.*

Kolxozçu Şeydayam, pambığa *aşiq*,

Budur bizim elə bəzək, yaraşiq.

İndi sevir səni gözəl yar, *aşiq*,

Açılıb pambıqlar, güllər oynayır .²⁰⁴

---

²⁰⁰ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. Bakı, "Elm", 1984, s.23 (544 s.).

²⁰¹ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.125 (544 s.).

²⁰² Azərbaycan aşığıları və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.58 (544 s.).

²⁰³ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.56 (544 s.).

u-ü – *duz-diiz*.

Qəsd etdim, çörəyim *duza* yetirdim,
Dəryadan çıxardım, *düzə* yetirdim....²⁰⁵

a-i – *aman-iman*.

Mərizəm, zəhmidən *amana* gəldim,
Xəstəyəm, üstüvə dərmana gəldim.
Səni gördüm, dinü-*imana* gəldim,
Ətrafında yalçın qayalı çeşmə .²⁰⁶

a-ü – *daş-düş*.

Dolubanı *daşmagine*n,
Dərdi-qəmə *düşməgine*n,
Bu sirrləri açmaginen,
Salamat qal, əziz yarım.²⁰⁷

u-i – *durul-diril*.

Köftar deyib yorulmanam,
Bulanmışam, *durulmanam*,
Güman yoxdur, *dirilmənəm*.
Bu xoylinin azarınan .²⁰⁸

---

²⁰⁴ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.252 (544 s.).

²⁰⁵ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.32 (544 s.).

²⁰⁶ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.157 (544 s.).

²⁰⁷ Molla Cümə. Seçilmiş əsərlər, Bakı, "Yazıçı", 1983, s.20.

**İki səsin, həm sait, həm də saitın qarşılaşması ilə
yaranan paronimlər:**

Nuri-irəhmətdən aldı dəstəmaz,
İki rəkət əda eylədi *namaz*.
Üz tutdu dərgaha üzd ilə *niyaz*:
-Xudaya, təvəqqqəm səndən ümmətdi²⁰⁹.
Mən səni sevmişəm əzəl,
Payız ağac tökər *xəzəl*.
Ağlı, huşu olan *gözəl*
İyid sevər, pula gəlməz.²¹⁰
Yaradan yaradıb hərəkəsdən əzəl,
Qoşasan hüsnünüə müxəmməs, *qəzəl*,
Ararat tərlanı, gözəldir, *gözəl*,
Əslini bilsəniz, karvansaralı .²¹¹
Ölməyib tapaydın həyat, ay Mirzə,
Olmaz sənin kimi *xəyyat*, ay Mirzə,
Bərələri busan *səyyad*, ay Mirzə,

---

²⁰⁸ Molla Cümə. Seçilmiş əsərlər, Bakı, “Yazıçı”, 1983, s.16.

²⁰⁹ Ustad aşığılarımız. Bakı, “Elm və təhsil”, 2012, s.12 (279 s.).

²¹⁰ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. Bakı, “Elm”, II cild, 1984, s.110 (544 s.).

²¹¹ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. Bakı, “Elm”, 1984, s.213 (544 s.).

Canın yar yolunda sadağadırmı?²¹²
Zalım bəndə, uyma bunca qiybətə,
Qiybət edən tez düşəcək *zillətə*.
İskəndəri kim göndərdi *zülmətə*,
Hər kim ondan xəbərdar isə, gəlsin.²¹³
Bir qula ki, haqdan *qəzəb* olmasa,
Gorda bir meyitə əzab olmasa,
Ayrılıqda şeytan, *kəzzab* olmasa,
Dünya bərhəm yeyüb heç xarab olmaz.²¹⁴
Alım yarın qadasından,
Bəlkə içəm *badasından*.
Şirin söhbət *vədəsindən*,
Ötüb, oyanmaz, oyanmaz.²¹⁵
İki dörd fəsildə tifli-*püstanəm*,
Altıda yox atam, nə danam indi.
On ikidə yetişmiş bağ-*bostanam*,
On üçdə yox barım, nə danım indi.²¹⁶

---

²¹² Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, "Elm", 1984, s.167 (544 s.).

²¹³ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, "Elm", 1984, s.24 (544 s.).

²¹⁴ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, "Elm", I cild, 1984, s.54 (544 s.).

²¹⁵ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.354 (544 s.).

Yar ilə çörəyi bir yeməyimiz,
Küsüüb, barışıb, *gülməyimiz*....
Hüseyn deyər bizim *görülməyimiz*
Qoşa bayram oldu dalbadal bu gün.²¹⁷
Xəstə Baxış sözü deməz bihesab,
Oxudum dünyada min növi *kitab*,
Təşnəlikdən oldu ciyərim *kabab*,
İndicə axtarıb dinşana düşdüm!²¹⁸
Bəzircansa mətahını *paylasın*,
Qəvvas isə dəryaları *boylasın*,
Xiridarsa həqiqətdən söyləsin,
Töksün dəhanından dürdana gəlsin.²¹⁹
Şəmşirəm, belə zəhmətlə,
Cana gəldim bu *möhnətlə*,
Birci busə yüz *minnətlə*,
Aldım yalvara-yalvara.²²⁰

---

²¹⁶ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.346 (544 s.).

²¹⁷ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.127 (544 s.).

²¹⁸ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.182 (544 s.).

²¹⁹ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.233 (544 s.).

²²⁰ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.258 (544 s.).

Badəm döndü ağulara,
Dostum döndü yağulara,
Könlüm qara qayğulara
“Bə” əlifə, “te” əlifə.²²¹
Açıbdımı görən dağlar çiçəyi
Göyçəkdi hər elin gözəl, göyçəyi.
Sözümün doğrusu, budur gerçəyi,
Kərmənin qalağı yadıma düşdü.²²²
Siyah tellisən,
Tuti dillisən,
İncə bellisən,
Ləbi ballısan....²²³
Firidun qurban qamətə.
Saldı məni qiyamətə,
Dönübən bağı-cənnətə
Əsər sərin külək səndən.²²⁴

---

²²¹ Molla Cümə. Seçilmiş əsərlər, Bakı, “Yazıçı”, 1983, s.24.

²²² Azərbaycan aşığıları və el şairləri. Bakı, “Elm”, II cild, 1984, s.335 (544 s.).

²²³ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. Bakı, “Elm”, II cild, 1984, s.244 (544 s.).

İnsan demə bikamala, *bihuşa*,
O yoldaşdı viranədə *bayquşa*.
Nanəcibi alan olmaz quruşa,
Adam var bir ətək qızıla dəyər .²²⁵

**Aşıq yaradıcılığında daha çox isim və feillər
paronimlik təşkil edir. Məsələn:**

Xəstə Baxış sözü deməz bihesab,
Oxudum dünyada min nevi **kitab**,
Təşnəlikdən oldu ciyərim **kabab**,
İndicə axtarıb dinşana düşdüm.²²⁶
Telləri xurmayı, zülfü **siyahı**,
Camalı məhv edən şəmslə mahı,
Gərdəni çəkilməmiş sanki **sürəhi**,
Pristav da Xan bulağı **qoruyur**,
Divan kəsir, haqq-nahaqqa yarıyır,
Çoban Əfqan bu zülmətdə **qarıyır**,
Kim deyir ömrümüz saz gəlib gedir?²²⁷

---

²²⁴ Azərbaycan aşıqları və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.373 (544 s.).

²²⁵ Azərbaycan aşıqları və el şairləri. Bakı, "Elm", II cild, 1984, s.263 (544 s.).

²²⁶ Azərbaycan aşıqları və el şairləri. Bakı, "Elm", 1984, s.182 (544 s.).

Saldığı ağ çiçəkləşə, **gülləşə**.

Əgər gücsüz güclü ilə **güləşə**,

Olar tər lan ilə sar aşnalığı.²²⁸

Yaşır, gül camalın **yaşır**,

Rəqibin gözü qamaşır,

Zərnişan şəddə **yaraşır**,

Sənin təkincə belə.²²⁹

İnsana bildirməz, amansız **yatar**.

Adam var bir barmaq balın ucundan

Dağıdar, tuluğun dibini **yırtar**.²³⁰

Bu misallarda “*kitab-kabab*”, “*siyahı-sürahi*” sözləri isimlərin, “*qorumaq-qarımmaq*”, “*gülləşmək-güləşmək*”, “*yaşıрмаq-yaraşmaq*” sözləri feillərin paronimliyidir.

Azərbaycan aşiq şeirində sifətlərin də paronimliyi diqqəti cəlb edir:

---

²²⁷ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, “Elm”, II cild, 1984, s.102 (544 s.).

²²⁸ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2001, s.102 (400 s.).

²²⁹ Azərbaycan aşığı və el şairləri. Bakı, “Elm”, 1984, s.202 (544 s.).

²³⁰ Molla Cümə. Seçilmiş əsərlər, Bakı, “Yazıçı”, 1983, s.33.

Sadə sifətlərlə yaranan paronimlər:

Qurbani der: “Könlüm bundan sayrıldı,

Nə etmişəm, yarım məndən **ayrıldı?!**

Ayrılıqmı çəkmiş, boynu **əyridi**,

Heç yerdə görmədim düz bənövşəni”.²³¹

Xəstə Qasım günü keçmiş **qocadı**,

Gələn bəzircandı, gedən **xocadı**.

Sərv ağacı hər ağacdən ucadı,

Əsli qıtdı, budağında bar olmaz.²³²

Paronimlərin sözdüzəltmədə rolu barədə bir çox rus dilçiləri məlumat vermişlər.²³³ Əsasən rus və slavyan dillərində eyniköklü sözlərə müxtəlif sözdüzəldici şəkilçilər artırmaqla paronimlər yaranır. Bu zaman, təbii ki, sözdüzəldici paronimlər eyniköklü paronimlərin özünəməxsus müxtəlifliyindən birini təşkil edir və onun tərkibinə daxil olur. Rus dilində sifətlərin paronimlikdə sözdüzəltmə üsulu barədə bəzi tədqiqatlar vardır.²³⁴ “Sözdüzəltmə paronimliyi bütün nitq hissələrinə

---

²³¹ Sazlı-sözlü Göyçə. Bakı, “Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı”, 1999, s.14 (195 s.).

²³² Azərbaycan aşıqları. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2001, s.108 (400 s.).

²³³ Николаев Г. Словообразовательная паронимия в русском и других славянских языках. Asta Universitatis Lodzianensis, Folia Linguistica Rossica №2, 2006, s.33-42.

²³⁴ Николаев Г. Словообразовательная паронимия в русском и других славянских языках. Asta Universitatis Lodzianensis, Folia Linguistica Rossica №2, 2006, s.33-42.

xasdır, lakin xüsusilə sifətlərdə daha çox rast gəlinir”.²³⁵ Ərəb dilində qeyd olunan iştiqaq hadisəsi zamanı məsdər köklərində bir saitın dəyişməsi ilə sözdüzəltmə yarandığı göstərilir (29, 158-159).²³⁶

Rus dilində sifətlərdə paronimlik eyniköklü sözlərdən yaranırsa, Azərbaycan dilində müxtəlif köklü isimlərə sözdüzəldici şəkilçilər artırmaqla yaradılır. Məsələn:

Lı-li-lu-lü şəkicili düzəltmə sifətlərlə yaranan paronimlər:

Könül qəmgin, ürək dərdli, vərəmli,

Səni görün səxavətli, **kərəmli**.

Bir mirzə lazımdı əli **qələmli**,

Mən deyəm, vəsfini yaza, Müşgünaz.²³⁷

Altı köklü, üstü **tağlı** kimidir.

Rəhmət olsun pir ustadın canına,

---

²³⁵Магреппамова С.М. Некоторые особенности паронимии имен прилагательных. Sumqayıt Dövlət Universiteti, “Elmi Xəbərlər”, sosial və humanitar elmlər bölməsi, cild 10, №1, 2014, s.29-31.

²³⁶Mahmudova G.Y. Ərəb ədəbi dilində sinonimlik. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2012, s.158-159 (296 s.).

²³⁷ Aşıq Ələsgər. Seçilmiş əsərləri, Bakı, “Yazıcı”, 1988, s.32 (184 s.).

Yaş ikən yıxıldım quru yanına,
Eşqdən bir od düşdü könlüm kanına,
Onun üçün sinəm **dağlı** kimidir .²³⁸
Hüseyn həsrətlidi ləbi ballının,
Bir mah camallının, siyah **xallının**,
Sona sığallının, min **xəyallının**,
Münasib yaşlının oduna yandım.²³⁹
Əcəb gözəl **xəyallısan**,
Dodağı şirin ballısan,
Ağ üzü qoşa **xallısan**,
Tək xuramanım, de, söylə!²⁴⁰

Sonuncu misalda “*xal və xəyal*” sözləri tam qafiyyə yaratmasa da, şeirin ritmi onları ahəngdar sözlər kimi işlətməyə imkan verir.

Sız-siz-uz-süz şəkilçili düzəltmə sifətlərlə yaranan paronimlər:

Aşığı söhbət-**sazsız** olmaz,
Göllər ördək, qazsız olmaz,

---

²³⁸ Aşıqlar, Bakı, 1957, s.62 (170 s.).

²³⁹ Azərbaycan aşıqları və el şairləri. Bakı, “Elm”, I cild, 1983, s.280 (544 s.).

²⁴⁰ Azərbaycan aşıqları və el şairləri. Bakı, “Elm”, II cild, 1984, s.315 (544 s.).

Dost arası **sözsüz** olmaz.

Dur gəl sallana-sallana.²⁴¹

Qurban, insan varmı dərdsiz, vərəmsiz,

Mətləb yazmaq olmaz kağız, **qələmsiz**.

Qul xətasız olmaz, ağa **kərəmsiz**,

Bağışlar əlbəttə, səhv olan vaxtı .²⁴²

Çox işlənən sifətlərlə yaranan paronimlər bunlardır:

Zayıf-sayıf, göyçək-gerçək, bəstə-püstə, düzgün-süzgün, xallı-xəyallı, qələmli-kərəmli və s.

Daha çox işlənən paronim feillər: *gəlmək-gülmək, tikmək-tökmək, burmaq-vurmaq, keçmək-köçmək, yaxmaq-baxmaq və s.*

Klassik ədəbi dilimizdə olduğu kimi, aşıq şeirində qədim üslubi vasitələrdən biri olan iştiqاق fonetik üslubi hasisəsi ərəb-fars sözləri vasitəsilə mətlə beytdə ahəngdarlıq yaradır. İştiqاق hadisəsinin paronomaziya termininə uyğunluğunu göstərən M.Adilov yazır: “Ümumiyyətlə, arxaikləşmiş olan iştiqاق termini müasir filologiyamızda nisbətən daha işlək olan

---

²⁴¹ Aşıqlar, Bakı, 1957, s.1(170 s.).

²⁴² Azərbaycan aşıqları və el şairləri. Bakı, “Elm”, 1984, s.50 (544 s.).

“paronomaziya” termininə müvafiqdir”.²⁴³ Aşıq şeirində paronomaziya təşkil edən sözlər çox dəyərli poetik vasitələrdəndir. Məsələn:

Üz sürtərəm **ayağına**,
Göz tikərəm **yanacağına**,
Barabar dil-dodağına,
Bal, şəkər, qaymaq olurmu.²⁴⁴
Yeri, göyü, ərşi, kürşü yaradan,
Adil padşahsan, **ədalət eylə**.
Könlümün nöqtəsin çıxart qaradan,
Məni doğru yola **dəlalat eylə**.²⁴⁵
Badəm döndü ağulara,
Dostum döndü **yağulara**,
Könlüm qara **qayğulara**
“Bə” “əlif”ə, “te” əlif”ə.²⁴⁶
Çox olsa üç gün hörmətin,

---

²⁴³ Adilov M.İ. Məhəmməd Füzulinin üslubu və poetik dili. Bakı. “Maarif”, 1996, s.92 (544 s.).

²⁴⁴ Molla Cümə. Seçilmiş əsərlər, Bakı, “Yazıçı”, 1983, s.16.

²⁴⁵ Aşıq Ələsgər. Seçilmiş əsərləri, Bakı, “Yazıçı”, 1988, s.53 (184 s.).

²⁴⁶ Molla Cümə. Seçilmiş əsərlər, Bakı, “Yazıçı”, 1983, s.24.

Fikri çoxdur bu **qürbət**in.
Şirin-şəkər bal şərbət
Zəhrə dönər **qərib** eldə.²⁴⁷
Firudin qurban **qamətə**,
Saldı məni **qiyamətə**,
Dönübən bağı-cənnətə,
Əsər sərin külək səndən.²⁴⁸
Ölməyib tapaydın **həyat**, a Mirzə,
Olmaz sənin kimi **xəyyat**, a Mirzə,
Bərələri busan səyyad, a Mirzə,
Canın yar yolunda sadağadırmı? ²⁴⁹
Bağban odur zəhmət çəkə, əlləşə,
Bir qula ki, haqdan **qəzəb** olmasa,
Gorda bir meyyitə əzab olmasa,
Ayrılıqda şeytan, **kəzzab** olmasa,
Dünya bərhəm yeyüb, heç xarab olmaz.²⁵⁰

---

²⁴⁷ Molla Cümə. Seçilmiş əsərlər, Bakı, “Yazıçı”, 1983, s.17.

²⁴⁸ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. Bakı, “Elm”, 1984, s.373 (544 s.).

²⁴⁹ Aşıqlar, Bakı, 1957, s.148 (170 s.).

²⁵⁰ Sazlı-sözlü Göyçə. Bakı, “Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı”, 1999, s.8 (195 s.).

Mənəm şair Məhəmmədin **novbatı**,

Aşığı Güllü, aşığı Cünun **nabatı**,

Aşılıqda hər kəşdənin evladı

Valeh ilə bərabərsə, de gəlsin.²⁵¹

Adam var, təkəbbür, ölsə acından

Zülfün kimi **ilan** olmaz,

Şair sözü **yalan** olmaz,

Burda qədrin bilən olmaz,

Dur, aparaq bizə zülfün .²⁵²

Bu misallarda “*ayaq-yanaq*”, “*ədalət-dəlalat*”, “*yağ-u-qayğu*”, “*qürbət-qərib*”, “*qamət-qiyamət*”, “*həyat-xəyyat*”, “*qəzəb-kəzzab*”, “*novbat-nabat*”, “*ilan-yalan*” sözləri iştiaq yaratmışdır.

Aşığı şeirində söz oyununa əhəmiyyət verən M.Adilov yazır: “Ümumiyyətlə Şərq şeirində, xüsusilə aşığı şeirində söz oyununa çox böyük əhəmiyyət verilirdi...”²⁵³

Aşıqlar ayrı-ayrı ahəngdar sözlərdən söz oyunu

---

²⁵¹ Azərbaycan aşıqları. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2001, s.124 (400 s.).

²⁵² Azərbaycan aşıqları və el şairləri. Bakı, “Elm”, 1984, s.70 (544 s.).

²⁵³ Adilov M.İ. Aşığın sözü. ADU, Elmi əsərlər, Dil və Ədəbiyyat seriyası, 1972 № 5, s.96.

məqsədlə istifadə edirlər:

Başına döndüyüm vəfalı dilbər,
Mən sənin əhdinə **vəfa** bağladım,
Götürdü əlilə eşq orağını,
Don biçib zülfündən **bafa** bağladım...
Əbrişimdən libas tikdim sənə, yar,
Zər qofta üstündən **bafta** bağladım.²⁵⁴

Eyni söz oyununa – “*bafa bağlamaq-vəfa bağlamaq*”–bu ifadəyə B.Bayramovun “Karvan yolu” əsərində də rast gəlmək olur.

Xəstə Qasım gördü **əmanə (imana)** gəldi,
Qəvvaslar dürr üçün **əmanə (ümməna)** gəldi,
Sinəm ox zərbindən əmanə gəldi,
Dəxi nə tapdarsan yayılan məni.²⁵⁵

Hər iki bənddə “*əman*” sözü işlənsə də, ayrı-ayrı mənələrdə başa düşülməlidir. Aşığı sözləri qəsdən təhrif edərək söz oyunu yaratmışdır.

Şəxs adlarının ümumi isimlərlə ahəngdarlıq yaradaraq

---

²⁵⁴ Aşıqlar, Bakı, 1957, s.151(170 s.).

²⁵⁵ Azərbaycan aşıqları. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2001, s.115 (400 s.).

eyni mətndə paronimlik təşkil etməsi bir çox dilçilər tərəfindən qeyd olunmuşdur.²⁵⁶

Azərbaycan aşıqları şəxs və yer adlarını elə seçərək işlədirlər ki, onlar ümumi isimlərlə ahəngdar sözlər olsun və şeirin musiqiliyi artsın. Azərbaycan aşıq poeziyasında onomastik vahidlərdən bəhs edərkən onların paronimliyi məsələsinə toxunulmamışdır.²⁵⁷ Aşıq ədəbiyyatında onomastik vahidlərdən danışarkən A.Qurbanov yazır ki, burada diqqəti cəlb edən cəhətlərdən biri budur ki, aşıq ədəbiyyatında işlənən adların əksəriyyəti xalis Azərbaycan mənşəli xüsusi adlardır.²⁵⁸ Lakin bəzən ahəngdarlıq yaratmaq məqsədilə ərəb-fars mənşəli adlara da təsadüf edilir. Antroponim və toponimlərin ümumi isimlərlə paronimlik təşkil etməsinə aid aşıq şeirindən bir çox nümunələr gətirmək olar:

Səndən özgə mən kim eylər mədəd

Naz etmək xublarda adətdir, **adət**,

---

²⁵⁶ Кадимов Р.Г. Паронимическая аттракция в русской советской поэзии. АР канд.дисс., М., 1985, 22 с.

²⁵⁷Mirzəyev H. Aşıq poeziyasında onomastik vahidlər. Azərbaycan onomastikası problemlərinə dair konfransın materialları. Bakı, 1985, s.285-290.

²⁵⁸ Qurbanov A. Azərbaycan dilinin onomalogiyası. Bakı "Maarif", 1988, s.63 (596 s.).

Salıbsan dərдинə Cüməni **Abdət**,
İndi təbib olmamağın nədəndi? ²⁵⁹
Mahalım Tovuzdu, dağlara **mayıl**,
Kəndim Azaflıdır, adım **Mikayıl**,
Təxəllüs Azaflı olan deyirlər. ²⁶⁰
Aşiq yaxşı-**yamannan**,
Xalın yaxşı **Yəmənnən**.
Gedirsən salam-dua
Apar Yaxşıya mənnən. ²⁶¹
Tuti dilli, sərvi boylu **Salatın**,
Yoxdur mərhəməti bu **səltənətin**,
Göndər gəlsin Ələsgərin xələtin,
Eyləmə əməyin zay, sarıköynək! ²⁶²
Gəl biçərə aşiq **Əmrah**,
Axtar ki, tapasan **həmrah**,
Bir mövlaya gətir pənah,

---

²⁵⁹ Molla Cümə. Seçilmiş əsərlər, Bakı, “Yazıçı”, 1983, s.47.

²⁶⁰ Azərbaycan aşığıları və el şairləri. Bakı, “Elm”, 1984, s.457 (544 s.).

²⁶¹ Azərbaycan aşığıları. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2001, s.83 (400 s.).

²⁶² Ustad aşığılarımız. Bakı, “Elm və təhsil”, 2012, s.154 (279 s.).

Dərgahından var gətirir.²⁶³

Əslim azərbaycan, zərli həmayıl,

Şirvanda **Qəbələ** var,

Şəki var, Qəbələ var.

Hicran düşkünü Aşıq,

Əlində **qəbalə** var.²⁶⁴

Bu nümunələrdə “*adət-Abdət*”, “*mayıl-Mikayıl*”, “*yaman-Yəmən*” qarşılaşmalarında birinci ümumi isim, ikinci xüsusi ad işlənirsə, “*Salatın-səltənətin*”, “*Əmrah-həmrah*”, “*Qəbələ-qəbalə*” kimi paronimik təşkil edən sözlərdə birinci xüsusi ad, daha sonra ümumi isim işlədilir.

Aşıq ədəbiyyatında frazeoloji paronimlərə də rast gəlinir.

Məsələn:

Kişi gərək zəhmət çəksin, ***tər salsın***,

Süfra açsın, ad qazansın, ***dər salsın***.²⁶⁵

Göründüyü kimi, müasir dilimizdə “*tər salmaq*” və “*dər salmaq*” frazeologizmləri işləklik qazanmasa da, aşıq yaradıcılığında uğurlu ifadə kimi göstərilmişdir.

---

²⁶³ Azərbaycan aşıqları və el şairləri. Bakı, “Elm”, I cild, 1983, s.405 (544 s.).

²⁶⁴ Azərbaycan aşıqları və el şairləri. Bakı, “Elm”, II cild, 1984, s.95 (544 s.).

²⁶⁵ Ustad aşıqlarımız. Bakı, “Elm və təhsil”, 2012, s.279.

Göründüyü kimi, Azərbaycan aşığı ədəbiyyatında paronimlər– parofonlar müxtəlif üslubi xüsusiyyətlərə malik olub, Azərbaycan dilinin lüğət tərkibinin, leksik təbəqənin zənginləşməsində mühüm rol oynayır. Parofonlar qafiyə, alliterasiya yaratmaqla bəbəbər, söz yaradıcılığında iştirak edir, söz oyunu yaradır, müxtəlif üslubi məqsədlərlə fonetik hadisələrə uğrayır, şəxs adları ümumi isimlərlə paronimlik təşkil edir.

PARONİMLƏRİN ÜSLUBİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Fonetik üslubiyyatın ən az öyrənilən sahələrindən biri paronimlərdir. Paronimiya çox mürəkkəb və özünəməxsus dil hadisəsi olub ahəngdar sözlərin qarşılıqlı fonetik-semantik təsirində özünü göstərir. D.E.Rozental və M.A.Telenkovanın “Dilçilik terminlərinin lüğət-məlumat” kitabında paronimlərin izahı verilir. Paronimlər (latın sözü para- yanında+ onuma-ad) eyniköklü, səslənməsinə görə yaxın, lakin mənasına görə müxtəlif və ya bəzən mənalari uyğun gələn sözlərdir. Bəzi tədqiqatçılar paronimlərə həm də səslənməsinə görə müxtəlif köklü sözləri aid edirlər və bunun nəticəsində qarışıqlıq yaranır.²⁶⁶

O.S.Axmanovanın “Dilçilik terminləri lüğəti”ndə paronimlər belə izah olunur: “Paronimlər (paronyms) səslənməsinin oxşarlığı və morfem quruluşunun müəyyən qədər uyğunluğu nəticəsində nitqdə səhvən, ya da kalambur şəklində işlənə bilər”.²⁶⁷

---

²⁶⁶ Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов. М., «Просвещение», 1976, с. 272 (543 с.).

²⁶⁷ Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Москва, «Советская энциклопедия», 1969, с.313 (606 с.).

Öz təbiətinə görə paronimiya özündə omonimliyin və sinonimliyin əlamətlərini gəzdirir, bununla belə həm omonimlərdən, həm də sinonimlərdən əsaslı şəkildə fərqlənir. Əgər omonimlər iki eyni sözün tam səslənməsidirsə, paronimlərdə fonetik ahəngdarlıq öndə durur, heç vaxt səs eyniliyinə malik olmur. Digər tərəfdən, sinonimlər mənə cəhətdən yaxın sözləri ifadə edərsə, onları əvəz edə bilirsə, paronimlər semantik əlaqələrin daha çox müxtəlifliyi ilə fərqlənir, onlar arasında nəinki sinonim əlaqələri, semantik cəhətdən yaxın mənalı sözləri, habelə nitqdə reallaşan müxtəlif növ uzual və okkazional əlaqələri ayırmaq olar.

Paronimlərin semantik qarşılıqlı əlaqələrinin mürəkkəbliyi onları “yaxın və ya əks mənalı” deyər şərh etməyə imkan vermir. Paronimlərin təhlili birinci növbədə mənanın nitqdə üzə çıxan incə çalarlarının ayrılmasını üzə çıxardır. O fakt metodoloji əhəmiyyət kəsb edir ki, paronimlər fərqlilik əlamətlərini deyil, kiçik və ya böyük oxşarlı (fonetik və semantik) əks etdirir.

Uzun illər lüğətlərdə paronimlərin orfoqrafiyası ətinliklərlə üzləşmişdir. Qeyd edək ki, pronimik qarşılaşmalar öz sabitliyi ilə fərqlənir, bu onları ahəngdar sözlərin işlənməsində

---

təsadüfi səhvlərdən ayırmağa imkan verir. Eyniköklü sözlərin çoxunun paronimik qarışıqlığa səbəb olduğunu R.A.Budaqov qeyd edirdi.²⁶⁸ Paronimlik hadisəsi Azərbaycan ədəbi dilində qədimlərdən üslubi dil hadisəsi kimi mövcud olmuşdur. M.Füzulinin dili və ülubunu tədqiq edən prof. M.Adilov məqlub hadisəsindən bəhs edir.²⁶⁹ O yazır:”Klassik poeziyada bir səs fərqi ilə ayrılan belə sözlər məqlub adlanır. Ümumi mənası “çevirmək” olan bu söz terminoloji mənada “bir hərfi çevirmək (dəyişmək)” deməkdir. Müasir mənada inversiya, metateza, proteza, eliziya hadisələrinə uyğun gəlsə də, bu fakt dil-fonetika baxımından deyil, üslub-poetika baxımından araşdırılıb qiymətləndirilməlidir”. Lakin müəllif məqlubun sözün kökü və əsası ilə əlaqəsi olduğunu deyir:”Məqlub söz kökü ilə əlaqədar hadisə hesab olunur və hər hansı şəkilçinin hər hansı rolu nəzərə alınmır. Məqlub yalnız sözün kökü və əsası ilə bağlıdır”.²⁷⁰

---

²⁶⁸ Будагов Р.А. Человек и его язык. М., МГУ, 1976, с.156.

²⁶⁹ Adilov M.İ. Məhəmməd Füzulinin üslubu və poetik dili. Bakı. “Maarif”, 1996, s.9 (544 s.).

²⁷⁰ Adilov M.İ. Məhəmməd Füzulinin üslubu və poetik dili. Bakı. “Maarif”, 1996, s.10 (544 s.).

Qeyd etmək lazımdır ki, paronimlərdə də kök sözlər vardır. Lakin paronimləri bütövlükdə məqlub hadisəsinə aid etmək olmaz. M.Adilovun verdiyi misallardan, verdiyi təhlildən bu nəticəyə gəlmək olar ki, məqlub klassik ədəbiyyatda çox işlənmiş poetik-üslubi vasitələrdən olub, paronimlərlə müəyən qədər əlaqəsi var. Məqlub daha geniş üslubi fiqur olub söz oyununda iştirak edir və Füzuli şeiri üçün daha səciyyəvidir.

Azərbaycan dilçiliyində paronimlər haqqında ilk məlumat A.Qurbanovun “Müasir Azərbaycan ədəbi dili kitabında” verilmişdir.²⁷¹ Həmin kitabın 1985-ci il nəşrində paronimlər “dildə səslənmə cəhətdən bir-birinə yaxın, müxtəlif mənə ifadə edən və nitqdə səhvən biri digərinin yerində işlənən sözlər” kimi müəyyən edilir. O, paronimlərin leksik və poetik növünü ayırır. Poetik paronimlər poeziya dili üçün səciyyəvi olub, daha çox kalambur yaratmaq məqsədilə istifadə olunur. A.Qurbanov paronimlərin nitq hissələrindən daha çox isim və sifətlə ifadə olunduğunu qeyd edir. Lakin feillərdə də paronimlik hadisəsi özünü göstərir. Öz məqaləsində bu fikrə toxunan dilçi alimlərimiz A.Ələkbərov və V.Aslanov bir sıra feillərdə paronimlik hadisəsini göstərir və diaxronik planda bunların

---

²⁷¹ Qurbanov A. Müasir Azərbaycan ədəbi dili. “Maarif”, Bakı, 1985, 408 s.

bəzilərinin sinonimlik təşkil etdiyini yazırlar.²⁷² Digər əsərlərdə də paronimlərin üslubi xüsusiyyətlərindən bəhs olunur.²⁷³ “İzahlı dilçilik terminləri” lüğətində yazılır: “Paronimlər səslənməsinə və qsmən morfem tərkibinə görə ya səhvən, ya da qəsdən söz oyunu (kalambur) kimi işlənən sözlərdir.

Paronomaziya xarici şəklinə, səs tərkibinə və məzmununa görə oxşar sözlərin yanaşı işlənməsindən ibarət ifadə tərzii”.²⁷⁴

H.Həsənov paronimlərə aid tərtib etdiyi lüğətin müqəddiməsində yazır ki, paronimlik və paronomastik sözlər bədii ədəbiyyatda ifadəliliyi artıran üslubi fiqur kimi istifadə edilir. Dil belə amillər hesabına öz lüğət tərkibini təzələyir və genişləndirir. Paronomaziya bədii ədəbiyyatda satirik və komik

---

²⁷² Алекперов А., Асланов В. Паронимические соотношения непроеизводных глагольных основ в азербайджанском языке. В кн: «Советская тюркология и развитие тюркских языков в СССР». Алма-Ата, 1976, с.243-244.

²⁷³ Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов. М., «Просвещение», 1976, 543 с.; О.С.Ахманова. Словарь лингвистических терминов. Москва, «Советская энциклопедия», 1969, 606 с.

²⁷⁴ Adilov M.İ., Verdiyeva Z.N., Ağayeva F.M. İzahlı dilçilik terminləri. “Maarif”, 1989, s.215 (364 s)..

məqamlarda, kalambur yaratmaq üçün təmsildə işlədilir.²⁷⁵

Qeyd etmək lazımdır ki, bu lüğətdə paronim və paronomaziyanın fərqləri çox dolaşiq verilir, bunları bir-birindən ayırmaq çox çətindir. Bu cəhətdən paronimlərlə paronomaziya hadisəsini fərqləndirən L.V.Tkaçenko bunu aydın izah edir: “Paronomaziya və ya eyni köklü sözlərin mətndə yaxınlaşması – bədii nitqin prinsipial cəhətdən müxtəlif faktlarıdır. Paronomaziya – bu, müxtəlif köklü sözlərin yaxınlaşmasıdır”.²⁷⁶ Bununla belə, paronimlərə elə eyniköklü sözləri daxil etmək olmaz ki, biri əlamət, o biri miqdarını bildirsin. Hər ikisi eyni nitq hissəsinə məxsus olmalıdır.

Bəzən eyni mətndə həm paronimlər, həm də paronomaziya eyni üslubi məqsədlərlə işlədilir.

Azərbaycan dilində paronimlərin üslubi xüsusiyyətlərinə həsr olunmuş tədqiqat işi demək olar ki, yox dərəcəsindədir. Paronimlərin üslubi xüsusiyyətləri özünü uşaqlar üçün yazılmış

---

²⁷⁵ Həsənov H. Azərbaycan dilinin paronimiya və paronimasiya lüğəti. “Maarif”, Bakı, 1991, s.7 (105 s.).

²⁷⁶ Ткаченко Л.П. Опыт построения типологии стилистических функций паронимии и паронимасии в публицистике и художественной литературе.- «Вопросы стилистики», Изд. МГУ, 1983, с.137-146.

şeyrlərdə daha aydın büruzə verir. Məlumdur ki, paronimlər səslənməsinə görə oxşar, mənasına görə müxtəlif, eyniköklü sözlərdir. Belə sözlərin mətndə yanaşı işlənməsi uşaqların zehni qabiliyyətini artırır, ayrı-ayrı sözləri daha aydın qavramağa və tələffüz etməyə kömək edir. Məsələn:

Qarğılıqda

Qarğı bitməz

Qarğılıqda

Qarğa

İtməz (İ.Tapdıq).

Bu nümunədə “qırğı”, “qarğı”, “qarğa” sözləri ss tərkibinə görə paronim münasibətdədir. Şair bu sözləri elə ustaiqla seçmişdir ki, səs tərkibinə görə yaxın olan bu sözlər ciddi alliterasiya hadisəsi də yaratmışdır. Hər iki fakt şeirin oxunaqlığını təmin edir və tək-cə üslubi fakt kimi qalmayıb, nitqin formalaşmasına mühüm təsir edir.

Aşağıdakı şeir parçasında da paronimik fakt alliterasiya ilə qovuşuq şəkilində üslubi çaları gücləndirir.

Bu meh deyil,

Küləkdi! –

Bu küləkdi

Kələkdi

Kül sovuran küləkdi (İ.Tapdıq);

Qarı nənə demişkən, kələk ilə gələn külək ilə gedər
(Ə.Babayeva).

Buna yalnız söz oyunu demək omaz. Burda ciddi məzmun, informasiya yükü vardır. Ona görə də paronimlər yalnız üsluba xidmət etmir, habelə mənə, məzmun faktoru kimi çıxış edir.

Z.Xəlilin, T.Elçinin, İ.Tapdıgın və başqa uşaq şairlərinin şeirlərində bu cür paronimlərə çoxlu sayda rast gəlmək mümkündür:buğa-bağa, cücə-cücü, körpü-körpə, kasa-kosa paronimləri uğurla qarşılaşdırılır və bu zaman emosional-ekspressiv çalar güclənir.

O dağda bir buğa var,

Bu dağda bir bağa var

Buğa görmür bağanı

Bağa görmür buğanı (Z.Xəlil).

Uşaqlar üçün nəzərdə tutulan bu parçada bir-biri ilə ilk baxışda əlaqəsi olmayan “bağa” və “buğa” nağıl-hekayə sözləri bir süjetdə birləşdirilir. Aşağıdakı şeir parçasında isə “cücə” və “cücü” sözləri fəal faktlar kimi əlaqələndirilir.

Cücüləri cücələrə

Tapşırıdılar cücələr.

Cücüləri bircə-bircə

Aşırıdılar cücələr (T.Elçin).

Paronimləri tədqiq edərkən İ.N.Kuznetsova haqlı olaraq qeyd edir ki, paronimlər yalnız fonetik əlamətə görə deyil, funksional və semantik əlaqələrə görə də fərqləndirilməlidir.²⁷⁷ Müəllif yazır ki, paronimik proses sözlərin yalnız formal-fonetik deyil, həm də məzmunlu hissəsini əhatə edir, bu da onu dilin formal və məzmun planını ifadə edən sinonimlik və omonimlik hadisəsindən fərqləndirməyə imkan verir. İ.N.Kuznetsova paronimləri iki böyük qrupa bölür. Birinci qrupa morfoloji cəhətdən müxtəlif, fonetik cəhətdən ahəngdar köklər aid edilir və kök paronimlər adlandırılır. İkinci qrup paronimlərə ön şəkilçi və şəkilçilərlə düzələn paronimlər aid edilir.

Paronimik qrupların arasında semantik əlaqələrə görə fransız dilində sinonim, kontakt və distant paronimlər ayrılır və ədəbi dilin zənginləşməsində rolu, üslubi xüsusiyyətləri araşdırılır. Bu dildə paronimlərdən bəhs olunur, onların poetik fikrin ifadəsindəki rolu işıqlanır

Paronimlər təsadüfi uyğunluqlar olduğundan onlarda semantik əlaqənin qanunauyğunluğunu axtarmaq düzgün olmazdı. Lakin bəzən üslubi sinonimliyə təsadüf olunur.

---

²⁷⁷ Кузнецова И.Н. Паронимия в современном французском языке. АР канд.дисс., МГУ, 1977, с.5 (26 с.).

Məlumdur ki, “paxıl” sözü ilə “paxır”(pas) sözləri arasında sinonimlik yoxdur. Lakin xalq dilində “paxır” sözü üslubi məqamda birinci sözü əvəz edir. Bunu aşağıdakı şeir parçasında da görürük:

Kimi, anadangəlmə

Görürsən, paxıl olur.

Kimisinin ürəyi

Get-gedə paxır olur (R.Rza).

“Paxıl” sifəti ilə “paxır” ismi paronimdir. İlk anda onların sinonimliyindən danışmaq olmaz, çünki sinonimlər eyni nitq hissəsi olmalıdır. Lakin bu şeirdə “paxır” sözü üslubi məqam olaraq əlamət məzmununa malikdir. Ona görə də bunları üslubi sinonim adlandırmaq olar.

Xalq şairi R.Rza dilimizin sirərinə incəliklərinə qədər bələd olan sənətkarlardan idi. Onun şeir dili son dərəcə dərin, mənalı olduğu qədər də çevik və oynaqdır. Şair sözlərin səs əlaqəsindən, səslərin isə semantikasından məharətlə istifadə edirdi. Bu cəhətdən müxtəlif sözlərin paronimlik vəziyyətindən üslubi sinonimlik yaratmaq məharəti də diqqəti cəlb edir.

Nə dəvəsi var onun,

nə qatırı var onun,

nə atı,

nə çantası,

nə yatır var onun (R.Rza).

Burada “qatır” və “yatır” isimləri paronimdir və əslində onlar məzmunca mənə əlaqəsinə malik deyil, lakin şair bu parçada elə situasiya yaratmışdır ki, onlar sinonimləşiblər, yəni, “qatır” var-dövlət mənasında olan “yatır” sözü ilə üslubi sinonimlik təşkil edir.

“İman” və “imam” sözləri isə tarixən eyni kökə malik sözlər olsa da, onlara sinonim demək olmaz. Lakin R.Rza paronim sözləri yenə üslubi sinonimlik mövqedə işlətmişdir.

Hər şeyin özünə görə yeri,

öz faydası var.

İman öz yerində,

İmam öz yerində (R.Rza).

Paronimlərin üslubi imkanları rəngarəngdir; onlar alliterasiya, assonans, qafiyə kimi fonetik-üslubi ifadə vasitələri ilə qovuşaraq söz oyununda fəal iştirak edir. Burada yazıçı təxəyyülü, uşaq aləminə bələdliyi, söz tərkibindən istifadə bacarığı böyük rol oynayır. “Nağıl” və “noğul” sözlərində saitlərin hər ikisi fərqlənsə də, onlar bir-biri ilə paronim münasibətdədir. Digər tərəfdən isə bu sözlər uşaq üçün çox maraqlı qarşılıq təşkil edir və şairin orijinallığını təmin edir. Ona görə də şair bu paronimlərdən uğurla istifadə etməyi bacarmalıdır.

Ay Şahanə, Şahanə,
Söylə, nə verim sənə?
Nağılmı itəyirsən?
Noğulmu istəyirsən? (M.Əliyev).

Aşağıdakı şeirdə isə şair paronimləri qafiyə ilə bərabər pararel işlədir:

Bax, mənim bir quzum var,
Qırmızı xoruzum var.
Bir tülkü lələm də var,
Bir tükü dələm də var (Q.Bağirov).

Burada “lələm” və “dələm” sözləri qafiyə təşkil edir. Şeirdə obrazlılıq yaradan bu qafiyə uşaq təfəkkürü ilə də səsləşir. Lakin onlardan əvvəl “tülkü” və “tükü” sözlərinin işlədilməsi obrazlılığı, intensivliyi daha da gücləndirir. Sözsüz ki, bu cür ikiqat əlaqələnmiş ifadənin tapılıb işlədilməsi şairdən böyük ustalığ tələb edir etiraf edək ki, hər zaman və hər yerdə belə uğurlu tapıntı ilə rastlaşırıq.

“Xəzər”, “xəzri” və “xəzəl” sözləri bir-birinə paronimik münasibətdədir. Təbii ki, ilk baxışda bunların bir-biri ilə əlaqəsi yoxdur, lakin şair uşaq şeirində bu sözlərin iştirakı ilə bir mənərə yaradır:

Xəzərdə xəzri əsdi
Xəzər boyu xəzəllər

Xəzərdən xəzri küsdü

Xəzəl suyu xəzəllər (M.Nağıyev).

Xəzərdə xəzrinin əsməsi təbii olduğu qədər də bu iki sözün birgə işlənməsi ciddi obrazlılıq yaradır. Yaxud ikinci mısradə Xəzər boyunca xəəin olması özü də xəzrinin nəticəsidir və bu üç paronimlik sözün iştirakı ilə yalnız mənzərə-peyzaj yaratmamış, çox uğurlu obrazlı ifadə formalaşdırmışdır.

SƏRLÖVHƏLƏRDƏ PARONİMLƏR

Paronimlər dilin lüğət tərkibinin ayrılmaz hissəsini təşkil edir. Paronimik münasibətlər – dilin leksik sistemində mühüm paradiqmatik münasibətlərdən biridir. Bununla belə, paronimlik yalnız müəyyən şərtlərdə meydana çıxır: nitqdə fonetik cəhətdən sözlərin qəsdən edilmədən və ya paronimlərin müxtəlif üslubi məqsədlərlə bilərəkdən yaxınlaşması. L.İ.Yarkova paronimlərin üslubi xüsusiyyətləri arasında komik və ya satirik effekt yaratmaq funksiyasını da ayırır.²⁷⁸ Fedotova L.N. yazır ki, funksional sahədə paronimlərin münasibətləri nitqdə a) mətn b) siqmatik (nominativ) siqnifikativ (başə düşülən) c) praqmatik (komik və ya paronimastik) funksiyalara relevantdır.²⁷⁹ Paronimlərə relevant olan praqmatik faktorlara aiddir: 1) kommunikantların dil koduna az yiyələnməsi 2) müəyyən “bədi” məsələnin olması. Müstəqil olaraq, koda az yiyələnmək, kommunikantların verbal və ya ensiklopedik

---

²⁷⁸Яркова Л.Г. Паронимия в современном немецком языке. АР канд.дисс., Москва, 1979, 16 с.

²⁷⁹ Федотова Л.Н. Паронимия в современном английском языке: структура и функции. АР канд.дисс., Минск, 1989, 16 с.

biliklərinin olmaması, dilə mənsubluğun bacarıq və səriştəsizlyi üslubi cəhətdən neytral paroniimlərin bilməyərəkdən səhv işlənməsinə gətirib çıxardır.

Müəyyən “bədi” məsələnin olduğu zaman paroniimlərin okkazional modelləri müəllif tərəfindən mətndə komiklik, kalambur yaratmaq və ya poeziyada, nəsrə, mətbuat dilində paronomastik effekt yaratmaq məqsədi güdür. Bu zaman yuxarıda adı çəkilən faktorlar daha çox əməkdaşlıq edir. Nəticədə paronimik ifadələrin (mətnin) xüsusi, həm rekurrent, həm də okkazional sintetik tipləri alınır. Belə mətnlərdə biz həm paronimastik, həm də komik funksiyanın eyni zamanda reallaşmasının şahidi oluruq. Paroniimlərin tiplərinin praqmatik funksiyalarının reallaşması nöqtəyi-nəzərindən mətnlərin tipləri mövcuddur.

Paroniimlərdən istifadə edilməsi hələ qədim yunanlara məlum olan üslubi fiqura – paronomaziyaya əsaslanır ki, bu, paroniimlərin bilərəkdən bir yerə işlədilməsi kimi başa düşülür. Paronomaziyanın qurulmasında bir neçə üsul özünü göstərir: 1. Eyni kontekstdə, bəzən hətta eyni cümlədə paronim cütlüyünün işlənməsi, burada onlar ya yaxınlaşırlar, ya da qarşı-qarşıya qoyulurlar.

2. Mətnə gözlənilən sözün dildə mövcud olan paronimlə əvəz edilməsi və ya zarafatlı okkazionalizmlə əvəz

olunması, həmin hal üçün xüsusi paronimik sözdüzəltmə ilə meydana gəlməsi. Paronimik cütlüyün hər iki üzvünün eyni mətndə qarşılaşmasını eksplisit ifadə olunan paronomaziya adlandırmaq olar. Dildə mövcud olan və ya okkazional paronimlərdən yalnız biri işlənirsə, ikincisi mətnlə nəzərdə tutulursa, bunu ifadə olunmayan, implicit paronomaziya adlandırmaq olar.²⁸⁰

Paronomaziyaadan tez-tez əsər adlarında, qəzet məqalələrində, şeir kalamburlarında, habelə nəsr mətnlərində, yumoristik əsərlərdə istifadə olunur.

Kritenko A.P. yazır ki, qarşılıqlı əlaqə prosesində paronimlərin mövcudluğu, xüsusilə onların strukturu və semantik funksiyaları üzə çıxır. Paronimlərin qarşılıqlı əlaqəsi dilin hər iki planında – sistemdə (paradiqmatika) və mətndə (sintaqmatika) müşahidə olunur. Sistemə gəldikdə, paronimlərin qarşılıqlı əlaqəsi dilin çox geniş məlum olan analogiya və ona qohum olan proseslərində, sözün kontaminasiyası və xalq etimologiyasında, mətnə gəldikdə, burada paronimlərin qarşılıqlı əlaqəsi həm semantik, həm də üslubi-ekspressiv aspektdə üzə çıxır. O, burada həm söz oyunu (kalambur, paronomaziya), həm

---

²⁸⁰ Яркова Л.Г. Паронимия в современном немецком языке. АР канд.дисс., Москва, 1979, 16 с.

də qafiyəli poetik strukturlar şəklində (şeyrdə daha çox) özünü göstərir. Ekspressiv-üslubi attraksiyada universal vasitə olan qafiyə bir çox dillərdə işlənir. Qafiyə çox məlum olan, bir çox dillərdə tədqiq olunan hadisədir, lakin onun paronimliyə aid olduğu qeyd edilməyib.²⁸¹

Dil oyunu termini ilk dəfə L.Vitqenşteyn tərəfindən “Fəlsəfə tədqiqatları” əsərində işlənmişdir.²⁸² Dil oyunu paronimiyada özünü göstərir. Zemskaya E.A. qeyd etdiyi kimi, bu növdən olan “oyun”lar həm də okkazional sözləri və adi sözün okkazional üzvlənməsini yaradır.²⁸³ Kalamburun effekti, adətən komik (yumoristik) olaraq, eyni səsli sözlərin mənə ziddiyyətindən yararır. Müasir həyatda baş verən hadisə və proseslər, ictimai və siyasi həyatda olan hadisələr müasir dünyanı dəyişərək öz əksini müasir mətbuatda tapır. Tədqiqatçıların diqqətini o fakt cəlb edir ki, kalamburlar daha çox qəzet və jurnal məqalələrinin başlıqlarında istifadə olunur.

---

²⁸¹ Критенко А.П. Паронимия и ее роль в языке. АР канд.дисс., Киев, 1974, 24 с.

²⁸² Гридина Т.А. Языковая игра: стереотип и творчество. Екатеринбург, Уральский гос.пед.ун-т., 1996, с.4 (225 с.).

²⁸³ Земская ЕА. Словообразование как деятельность. Москва, «Наука», 1992, с.198 (221 с.).

Qəzetlərdə rast gəlinən kalamburlar arasında paronimasiya hadisəsi durur ki, o, söz və söz birləşmələrinin oxşar səsləri əsasında yaranır. “İzahlı dilçilik lüğəti”ndə kalambur belə izah olunur: “Nitqdə müəyyən məqsədlə eyni sözün müxtəlif mənalarının qarşılaşdırılmasından və ya səs tərkibinə görə yaxın sözlərin sıralanmasından ibarət “söz oyunu” .²⁸⁴ O.S.Vişnyakova yazır: “Paronomaziya daha çox kalambur adlanan satirik və komik söz oyununda iştirak edir”.²⁸⁵

L.P.Tkaçenko avtoreferatında qeyd edir ki, kalambur məqsədlə paronim attraksiyaların işlənməsi öz yeniliyini itirmişdir. Buna görə, müəlliflərin komikik yaratmaq üçün praqmatik düzəltməsini nəzərə alaraq, qeyd etmək olar ki, bir çox halda onun reallaşması azalır. L.P.Tkaçenkonun avtoreferatında qeyd olunur ki, ahəngdar sözləri istifadə etməklə belə başlıqlar düzələ bilər: a) tematik b) appelyasiya edən c) şərh edən c) maraq oyadan .²⁸⁶

---

²⁸⁴ Adilov M.İ., Verdiyeva Z.N., F.M.Ağayeva F.M. İzahlı dilçilik terminləri. “Maarif”, 1989, s.239 (364 s.).

²⁸⁵ Вишнякова О.С. Паронимы в русском языке М., «Высшая школа», 1974, с.31.

²⁸⁶ Ткаченко Л.П. Паронимическая аттракция в русском языке и ее место в

Azərbaycan dilində mətbuat dilinin leksikasından yazan tədqiqatçılar bu məsələyə toxunmamışlar. Qəzet sərlövhlərində işlənən paronimlər bizim fikrimizcə təkcə komiklik yaratmaq və reklam yaratmaq məqsədilə deyil, həm də müəyyən publisistik yazıların başlıqlarında oxucunun diqqətini cəlb etmək məqsədilə işlədiir.

Azərbaycan dilinin qəzet və jurnal məqalələrinin sərlövhlərində işlənən paronimləri bir neçə yerə ayırmaq olar:

1) Bir səslə fərqlənən paronimlər: **Həkim** xəstə imiş, bəs **hakim?** (“Kirpi”, 1972, №23); Arayışı **saxta** olanın axırda çarpayısı **taxta** olar (“Kirpi”, 1964, №20); Cismən şəhərdə, qismən kənddə (“Kirpi”, 1964, №3); **Kəf və nəf** (“Kirpi”, 1969, №18); Saxla **samanı**, gələr **zamanı** (“Kirpi”, 1971, №16); **Baş** həkimə **beş** diaqnoz (“Kirpi”, 1970, №14); Çəkənə **qəm** dünya, çəkməyəne **dəm** dünya: Ş.Kərimbəylinin kitabı haqqında (“Kredo”, 2008, 17 may); **Yüz** yaşa, **düz** yaşa (“Kredo”, 2003, 1 yanvar); **Cismən** şəhərdə, **qismən** kənddə (“Kirpi”, 1964, №3); Böyük **sələflərimizin əziz xələfi**: Ə.Xələfli haqqında. (“Kredo”, 2007, 1 dekabr); **Bazardan bezar** Qərib (“Bakı”, 1969, 25

курсе лексической стилистики для иностранных студентов-филологов. АР канд.дисс., Москва, 1982, с.15 (22 с.).

avqust); Sinəmizdə **köz**, dilimizdə **söz** (“Kredo”, 2012, 10 mart); **Taksasız taksilər** (“Kommunist”, 1964, 19 art); **Yarış** və... **yağış** (“Kirpi”, 1980, №1); **Hayla** gələn, **vayla** gedər (“Kirpi”, 1979, №8); Pişikdən **paşa**, taxtadan **maşa**... (“Azərbaycan”, 1998, 8 oktyabr); Ucalana **çəpik**, yıxılana **təpik** (“Bakı”, 1992, 23 may); **İnsan** və **insaf** (“Kommunist”, 1984, 23 dekabr); **Yanan** da mən, **yaman** da mən (“Kirpi”, 1974, №5); **Məzəli məsələ** deyil (“Kirpi”, 1971, №22); Nə **töhmət** olardı, nə **söhbət** (“Kirpi”, 1970, №13); **Duz** və **“toz”** sorağında (“Kirpi”, 1970, №16); Birini **yandırır**, birini **qandırır** (“Bakı”, 1969, 25 oktyabr); Qubanın **meşəsi**, Tarzanın **peşəsi** (“Kirpi”, 1979, №1); Qoşqar müəllim **coşar**, ildə bir arvad **boşar** (“Azərbaycan müəlimi”, 1958, 13 aprel); Sinəmizdə **köz**, qəlbimizdə **söz** (“Kredo”, 2012, 10 mart); **Şabaş** adı ilə **daşbaş** (“Kirpi”, 1962, №13); Aləmi **bəzər**, özü çılpaq **gəzər** (“Kirpi”, 1962, №22); **Baş** həkimə **beş** diaqnoz (“Kirpi”, 1964, №13); Qarışıq mallar və qəribə hallar (“Kirpi”, 1970, №22) və s.

2) Paronimlərdən biri bir səs artımı ilə müşahidə olunur: **“Hirsli”** paxır, **hisli** paxır (“Azərbaycan gəncləri”, 1965, 31 yanvar); **Qoyun oyunu** (“Kirpi”, 1963, №10); “Uşağın **ad** günüdür, atanın **şad** günüdür”(“Kirpi”, 1960, №2); Aşqabadın **gözəllikləri və özəllikləri** (“525-ci qəzet”, 2008, 15 oktyabr); **Əhd** və **cəhd** (“Azərbaycan”, 2000, 19 noyabr); **Omba** ola,

bomba ola (“Ədəbiyyat və incəsənət”, 1983, 18 may); Nə **cücadir**, nə **cüclə** (“Kirpi”1968, №12); **Götürdülər...ötürdülər** (“Kirpi”, 1971№2); Bir **akt**, on dörd **fakt** (“Kirpi”, 1971, №7); **Aşsız və başsız** aşxana (“Kirpi”, 1970№2); 10 metr **drap** və 13 min manatlıq **tarap-turap** (“Kirpi”, 1962, №23); Nə **üzürlər**, nə **düzürlər** (“Kirpi”, 1980, №3); **Plan** və **yalan** (“Kirpi”, 1978, №23); **Atam**, mən bu işə **matam** (“Kirpi”, 1977, №21); Rəislərin **əmləri**, gəmilərin **təmirləri** (“Kirpi”, 1972, №2); Divarlar və **özüllər**, ildən-ilə **dözürlər** (“Kirpi”, 1973, №14); Nə **nəzəram**, nə **əzəram** (“Kommunizm yolu”, 1963, 27 mart); **Ovqatımız-sovqatımız** və ya Ə.Xələfli barədə ümumi yazı (“Kredo”, 2008, 26 yanvar); **Qəzəllərin gözəlləri**:M.Füzuli (“525-ci qəzet”, 2009, 6 iyun) və s.

Bəzən yazıçılar okkazional paronimlər yaradırlar. Dilimidə “miniatür” sözü olduğu halda, “maksiatür” termini yoxdur. “Miniatür” sözünə uyğun olaraq S.Dağlı sərlövhədə yeni termin kimi “maksiatür” okkazional termini işlədilir. Məsələn: **Miniatür** və **maksiatür** (“Miniatür və maksiatür”, “Kommunist”, 1972, 1 yanvar).

3) Qafiyə təşkil edən sözlərin paronimlik yaratması: **Öz əli** – öz **əməli** (“Kirpi”, 1970, №4); Pis **adət**, saxta **səxavət** (“Kirpi”, 1970, №5); **Xaşxaş** və **daşbaş** (“Kirpi”, 1973, №15); **Nədamət** və **şikayət** (“Kirpi”, 1966, №4); **Ömərin işi**, Qasımın

dişi (“Qırmızı bayraq”, 1964, 10 iyul); **Qocalıqda yorğalıq** (“Sovet Gürcüstanı”, 1963, 19 dekabr); **Yaxşı zəhmət, yaman xidmət** (“Şəfəq”, 1965, 8 iyun); **Atanın nəsihəti**, **Namazın aqibəti** (“Qalibiyət bayramı”, 1965, 15 aprel); **Kələklər və diləklər** (“Sovet kəndi”, 1962, 20 oktyabr); **Gecə qara, cüce qara** (“Yüksəliş”, 1968, 7 yanvar); **Köhnə sükançı, təzə dükançı** (“Kirpi”, 1963, №11); **Meşə zolağında, gəlir bulağında** (“Qalibiyət bayrağı”, 1965, 15 may); **Heca – Allaha rica** (“Kredo”, 2010, 20 noyabr); **Həm ziyarət, həm ticarət, həm də qarət...** (“Kirpi”, 1966, №12); **Mətbuata cavab, ictimaiyyətə hesab** (“Kirpi”, 1963, №12); **Mülk özümün, kürk özümün** (“Kirpi”, 1963, №15); **Xəngəlxana-əngəlxana; “Blini”-bilən yoxdur dilini; “Turac”- gözünü yum, cibini aç** (“Kirpi”, 1966, №7); **Qal əhlinin hal əhlinə, hal əhlinin mal əhlinə** məktublar (“Kirpi”, 1966, №17); **Həddi-buluqlar və hədsuz şuluqlar**- (“Kirpi”, 1966, №23); **Düşərgəyə səyahət və orada eşitdiyimiz şikayət** (“Kirpi”, 1965, №13); **Kirayənişinin iştəhası və intəhası** (“Kirpi”, 1965, №12); **Düşərgəyə səyahət və orada eşitdiyimiz şikayət** (“Kirpi”, 1965, №13); **Satira, yoxsa xaltura?** (“Kirpi”, 1963, №9); **Nə yardım doyur, nə əldən qoyur** (“Kirpi”, 1967, №7); **Sayınız yaxşıdır, payınız da yaxşı olsun** (“Kirpi”, 1967, №11); **Tikintidə söküntü** (“Kirpi”, 1967, №19); **Xəzər çağırır, gəmilər bağırır** (“Kirpi”, 1965,

№7); **Əngəlovun peşəsi və meşəsi; Müfəttişlər...təftişlər** (C.Gözəlov); **Sürücü, sanitar, at və qarışıq ştat** (“Kirpi”, 1969,№6);Yaxşı **zəhmət, yaman xidmət** (“Kirpi”, 1965, №9); **Taksibazar, olduq bezar** (“Kirpi”, 1962, №18); Heydər bir **xatın aldı, davanı satın** aldı (Kirpi”, 1961, № 5); **Alana** da lənət, **satana** da (“Kirpi”, 1961, №9); Kirayənişinin **iştəhası** və **intəhası** (“Kirpi”, 1965, №12); Düşərgəyə **səyahət** və orada eşitdiyimiz **şikayət** (“Kirpi”, 1965, №13); **Qiyabiçilik** hara, **biabırçılıq** hara? (“Kirpi”, 1961, № 16); İki **Sabir, tək səbir** (“Kirpi”, 1964, №3); və s.

4) Publisist yazılarda emosional-ekspressiv yazıları əks etdirən şəxs adlarının ümumi isimlərlə paronimlik təşkil etməsi özünü göstərir:

a) Şəxs adları özlərindən əvvəl gələn epitetlərlə paronimlik yaradır: **Qarınqulu Qulu** və başqaları (“Kommunist”, 1965, 24 oktyabr); **Güllə atan Güləli** (“Kirpi”, 1970,№3); **Şərçi Şəmiyev** (“Kirpi”,1963, №22); **Hərdəmxəyal Mikayıl**, gəl qovğadan sən ayıl (“Azərbaycan müəllimi”, 1956, 5 dekabr); **Fokus göstərən İdris** (“Kirpi”, 1979, №9); **Başabəla Paşabəla** (S.Qədirzadə); **“Əməli saleh” molla Saleh** (“Kommunist”, 1954, 24 yanvar); **Sinədəftər Əlsəftərin** söhbəti (“Kirpi”, 1971, №3); **Bilman** müəllim – **pəhləvan** müəllim (“Kirpi”, 1965, №16); və s.

b) Şəxs adları ümumi isimlərlə paronimlik yaradır: **Ələmin** axırcı **əməli** (“Leninçi”, 1964, 27 may); **Həsi** və **ilham pərisi** (“Azərbaycan pioneri”, 1954, 5 fevral); **Turabın turp** oyunu (“Yüksəliş”, 1964, 20 noyabr); **Arazın azarı** (“Kommunist”, 1963, 24 iyul); **Simuzərin məbəzi** (“Ulduz”, 1968№2); **Bəndəliyevin bəndələri** (“Kommunist”, 1963, 20 dekabr); **Fərzəlinin fərasəti** (“Şərq qapısı”, 1968, 23 avqust); **Sərkərovun sərkərdəliyi** (“Kommunist”, 1965, 12 dekabr); **Göyçayevin “göyçək” işləri** (“Kommunist”, 1960, 1 dekabr); **Bazarı** bağlanan **Bazar**; (“Kirpi”, 1962, №15); Müəllim **Haykaz**, heç kəsi **saymaz** (“Azərbaycan müəlimi”, 1955, 27 yanvar); **Dadaşbala dad** axtarır (“Kirpi”, 1980,№15); **Aşıq Səyyahın səyahətnaməsi** (“Kirpi”, 1977, №20); **Güləlinin gündəliyindən** (“Bakı”, 1969, 2 avqust); **Əzizənin dərdi - əzizimin dərdi** (“Kredo”, 2014, 25 fevral); **Mürüvvətin mürüvvətsizliyi** (“Kirpi”, 1973, №18); **Əvəz müəllim əvəz** çıxır (“Azərbaycan gəncləri”, 1963, 22 noyabr); **Tapdığı tapdığı** bəhanələr (“Azərbaycan müəlimi”, 1963, 7 aprel); **Fələklə** həmsöhbət **Fələki**: şair Fələki Şirvani haqqında (“525-ci qəzet”, 2008, 20 sentyabr); **Xaqaniyə Xaqan** (“525-ci qəzet”, 2009, 4 aprel); **Xələf əminin xəbərləri** (“Kirpi”,1966, №15); **Cəncəlovun cəncəl işləri** (C.Gözəlov); **Başabəla Paşabala**; (S.Dağlı); **Qədirin qədri** (“Kredo”, 2012, 21 yanvar); **Cahanın**

bir **cahan** kəsiri (“Kirpi”, 1961, №24); İki **Sabir** və tək **səbir** (“Kirpi”, 1964, №3); **Akimin həkimliyi** (S.Dağlı); **Arxalızadənin arxaları** (C.Gözəlov); **Sərsəmin sərsəm** yazıları (C.Gözəlov); **Əlinin əli** (“Kirpi”, 1961, №5); **Təhməzə təzə** şeir yazın (“Kirpi”, 1962, № 10); **Taxta, daş, daşbaş** və **Qaraş** (“Kirpi”, 1965, №12); və s.

ç) Şəxs adları ləqəbi ilə paronimlik yaradır: **Mini Münəvvər** və Soltanpart (“Azərbaycan qadını”, 1969, №9); **Adı Sağır**, özü **“fağır”** (“Sovet kəndi”, 1962, 30 iyun); **Əmmalı “Əmi”** (“Kommunist”, 1956, 22 iyul); **Yaddaş Ağadadaş** və gübrə (“Kirpi”, 1977, №9); **Qara Məmməd, Qarayaxa Məmməd** (“Kirpi”, 1968, №1); **Kurt David-“Qara Qurd”** – (“Şərq” tərcümə toplusu 2005,-2.); **Nərxanım-Şərxanım** (“Kirpi”, 1964, №14);

c) Şəxs adları toponimlərlə ahəngdarlıq yaradaraq paronimlik əmələ gətirir:

Yaddaş Ağadadaş Ağdaşda (“Kirpi”, 1978, №1); **Kuhinin** baş qoyduğu daş: **Baba Ruhi** (“525-ci qəzet”, 2008, 20 dekabr).

d) Toponimlər ümumi isimlərlə paronimlik yaradır: **Nuhdan** və mifdən başlanan **Naxçıvan** (“Folklor və etnoqrafiya”, 2005 №3, s.26); **Qarabağım – qara bağrım**: şeirlər antologiyası (“Kredo”, 2008, 13 dekabr); **Türkə yiyə** -

Türkiyə (“Kredo”, 2010, 19 iyun); **Pardon Pari** (Fransa hekayələri) (“Azərbaycan”, 2008, №12, s.104-117); **İsrail Əzrayıl** rolunda (“Kirpi”, 1967, №13); **Pilpilə piri** (“Kirpi”, 1969, №13); **Xılıda qeylü-qal** (“Kirpi”, 1964, №4);

5) Mətdən anlaşılan paronimlər:”...yığdın, yadıdır” (“Ədəbiyyat və incəsənət”, 1983, 18 noyabr); Olmasaydı cahanda maymaqlar... (“Kirpi”, 1971, №11); Nə getsə bağdan gedir... (“Ədəbiyyat və incəsənət”, 1964, 3 sentyabr); Dost dostu tən gərək... (“Leninçi”, 1964, 22 mart); Qızıldan taxtın olunca... (“Bakı”, 1968, 26 sentyabr);

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, paronimliyin rolu – sözlərin oxşar səslənməsi – ayrı dildə və dünyanın bir çox dillərində böyükdür.

Mühüm dil faktlarından olan paronimiya Azərbaycan dilçiliyində müəyyən qədər tədqiq olunmuş sahə hesab edilə bilər. Bu sahədə A.Qurbanovun²⁸⁷, H.Həsənovun²⁸⁸, A.Ələkbərov və B.Aslanovun²⁸⁹, Ə.Əfəndizadənin (58)²⁹⁰ tədqiqatları var.

Lakin leksik vahidlərdə özünü göstərən paronimlik frazeoloji birləşmələrdə də təzahür edir. Təbii ki, frazeoloji birləşmələrdə təzahür edən bu dil hadisəsi onların tərkibindəki leksik vahidlərlə əlaqədardır. Bununla belə, frazeoloji birləşmələrdə paronimlik sözlərin paronimliyindən fərqli

---

²⁸⁷ Qurbanov A. Müasir Azərbaycan ədəbi dili. "Maarif", Bakı, 1985, s.315-318 (408 s.).

²⁸⁸ Həsənov H. Azərbaycan dilinin paronimiya və paronimasiya lüğəti. "Maarif", Bakı, 1991, s.7 (105 s.).

²⁸⁹ Алекперов А., Асланов В. Паронимические соотношения производных глагольных основ в азербайджанском языке. В кн: «Советская тюркология и развитие тюркских языков в СССР». Алма-Ата, 1976, с.243-244.

²⁹⁰ Əfəndizadə Ə. Yazılışı çətin sözlər və onların öyrənilməsi yolları. Bakı, "Azərtədrisnəşr", 1964, 60 s.

xüsusiyyətlərə malikdir. Bunların öyrənilməsi digər dil hadisələrinin açıqlanmasında rol oynaya bilər. Dildə müəyyən semantik-qrammatik özəlliklərlə səciyyələnən bu hadisə dünya dilçiliyində tədqiq olunsa da, Azərbaycan dilçiliyində diqqətdən kənar qalmışdır. Frazeoloji paronimlər xüsusilə Azərbaycan dilində danışmayanlar üçün aktualıq kəsb edir. Rus dilinin frazeoloji paronimlər lüğəti hazırlanmışdır; bu lüğət rus dilinin frazeoloji birləşmələrinin işlədilməsində səhvlərə yol verməmək üçün xarici vətəndaşlara kömək məqsədilə izahlı şəkildə verilmişdir. Belə bir lüğətin Azərbaycan dilində də hazırlanması mühüm məsələlərdəndir. Paronimlər səslənməsinə və qismən morfein tərkibinə görə ya səhvən, ya da qəsdən söz oyunu (kalambur) kimi işlənən sözlərdir.²⁹¹

Frazeoloji paronimlərdən danışarkən demək olmaz ki, bunlar uyğun frazeologizmlər olub “səhvən biri digərinin yerində işlənir”, belə ki, bu bənzərlik onların işlənməsində çətinlik yaradır (59, 350).²⁹² Bu frazeoloji paronim cütlüklər

---

²⁹¹ Алекперов А., Асланов В. Паронимические соотношения непроизводных глагольных основ в азербайджанском языке. В кн: «Советская тюркология и развитие тюркских языков в СССР». Алма-Ата, 1976, с.243-244.

²⁹² Багатурова Е.Г. Паронимия в сфере фразеологии. (Применительно к фразеологическому словарю) «Вопросы семантики фразеологических единиц».

semantik əsasa görə yox, ifadələrin səs uyğunluğuna görə müəyyən olunur. Onlar formasına görə korrelyativdir ki, bu da onları xarici tərəfdən fərqləndirir. Bu fərqlər Azərbaycan dilində danışmayanların və bu frazeologizmləri fərqləndirə bilməyənlərin təfəkküründə ayrılır və bir-biri ilə assosiasiya yaradır.

Frazeologizmlər sinonimlik və variantlılığa malikdir. Sinonimliklə variantlıq məsələsini fərqləndirərkən Məmmədova K. qeyd edir ki, ifadələrində ümumi komponentləri olan frazeologizmlər və ümumi komponentə malik olmayan frazeologizmlər variantlıq təşkil edir. Bu onunla izah olunur ki, sinonimliklə variantlıq arasında ümumi xüsusiyyətlər var.²⁹³

Sinonimlik və variantlıq arasında mübahisələr hələ də davam edir. Paronimlərin də sinonimlik təşkil etdiyi faktı danılmazdır. Paronimlərin sinonimliyi üslubi layda özünü

Новгород, часть I, 1971, с. 350-358.

²⁹³ Мамедова К.А. Фразеологическая синонимия в современном азербайджанском литературном языке. АР, канд. дис., В., 1983, с. 23; Курбанов Ч.Г. Диапазон лексических вариантов во фразеологии (на материале современного немецкого и азербайджанского языков. АР канд. дис., Тбилиси, 1980, с. 24,

göstərir və leksik sinonimlərdən fərqli səciyyəyə malikdir.

Fransız dilində paronimləri tədqiq edərəkən A.N.Kuznetsova yazır: “Sinonim paronimlər – elə sözlərdir ki, potensial şəkildə həm sinonimlər, həm də paronimlər şəklində çıxış edə bilər, lakin eyni zamanda yox, potensial növbələnmə qaydasında: dilin bədii normasında bunlar sinonimlər, qeyri-bədii normada paronimlərdir.”²⁹⁴

Sinonim paronimlərin üslubi və semantik növləri haqqında dilçilikdə məlumatlar vardır. Ümumiyyətlə, frazeoloji paronimlərdə də sinonimlik hadisəsi özünü göstərir.

Frazeologizmlərə sinonimliklə yanaşı variantlılıq da xasdır. Frazeologizmlərdə variantlaşma məsələsinə toxunan Ç.Qurbanov yazır ki, “frazoloji variantlar altında leksik tərkibinə görə müəyyən qədər fərqlənən, eyni mənbədən şaxələnmə nəticəsində yaranan, eyni frazeoloji vahidin forma və strukturunun dəyişməsi nəticəsində meydana çıxan, çox halda üslubi və emosional-ekspressiv çalarları ilə, mənalının kəmiyyət və keyfiyyəti ilə fərqlənən, habelə konstruktiv əhatəyə malik və hissəli şəkildə işlənən ümumi məzmun assosiasiyasına,

---

²⁹⁴ Кузнецова И.Н. Паронимия в современном французском языке. АР канд.дисс., МГУ, 1977, с.10 (26 с.).

eyni valentliyə və yalnız konkret situasiyalarda iştirak edən və distribusiyaya malik sözlər başa düşülür.²⁹⁵

İngilis dili frazeoloji sinonimlərində tamamilə müxtəlif leksik tərkibə malik və semantik cəhətdən yaxın komponentlər iştirak edən frazeologizmlərə ayrılır.²⁹⁶ Qeyd etmək lazımdır ki, leksik vahidə yaxınlıq baxımından frazeoloji birləşmələrdə də sinonimlik kimi variantlılıq da özünü göstərir və bunların hər ikisi üslubi funksiya daşıyır, mətni xarakterə malik olur. Frazeoloji sinonimlərdə də emosional ekspressiv çalarlar müşahidə olunur. Bu onunla əlaqədardır ki, frazeoloji vahidlər real gerçəklik hadisələrini neytral məntiqi formada yox, obrazlı, emosional, ekspressiv formada təqdim edir.²⁹⁷

Frazeologizmlərdə sinonimlik və variantlılıq üslubi faktor olsa da, bunlar dil faktları ilə reallaşır. Xüsusilə felin növ kateqoriyası variant təşkil edən frazeologizmlərdə ifadənin ümumi məzmunu qaldığı kimi, forması da az dəyişir, bu zaman da komponentlərdə qrammatik, ya da funksional şəkildə

---

²⁹⁵ Курбанов Ч.Г. Диапазон лексических вариантов во фразеологии (на материале современного немецкого и азербайджанского языков. АР канд. дис., Тбилиси, 1980, с.11 (с. 24).

²⁹⁶ Каменецкайте Н.Л. Характер синонимии глагольных фразеологических единиц современного английского языка. АР, канд. дис., 1960, Москва, с.11 (с. 25.).

²⁹⁷ Зимин В.И. Синонимия слов и фразеологических единиц в современном русском языке. Лексико-фразеологические связи в литературном русском языке и народных говорах. Курск, 1984, с.150, (с.101-108).

müəyyən qrammatik –funktional çalar yaradır ki, bu da çox halda emosional-ekspressiv məzmunun meydana çıxması ilə nəticələnir.

Bu zaman birinci komponent olduğu formada qaldığı kimi, dəyişə də bilər. Məsələn: acığı tutmaq – acığını tutdurmaq, aş bişirmək – aşını bişirmək; ağı azmaq – ağını azdırmaq; adı batmaq – adını batırmaq; kefi açılma – kefini açmaq; yoldan çıxarmaq, yoldan çıxmaq; başa minmək – başa mindirmək; başdan çıxmaq – başdan çıxarmaq; birçəyi ağarmaq – birçəyin ağartmaq; qulağına çatmaq – qulağına çatdırmaq və s.

Misallardan görüldüyü kimi, qarşı-qarşıya verilmiş bu frazeologizmlər ayrı-ayrı leksik məzmun daşıyan ifadələr deyil; onlarda müəyyən qrammatik-üslubi dəyişmələr özünü göstərir ki, bu da semantik ayrılma yaratmır.

Sözsüz ki, verdiyimiz nümunələrin özünü paronim hesab etmək olmaz. Paronimlik təsadüfi dil faktı olub, səslərə əsaslanır və semantik fərqlə müşayiət olunur; şəkilçi isə dilin qrammatik tərəfi ilə bağlı olub, qrammatik münasibətləri formalaşdırır. Bəzi dilçilər paronimlərdə variantlılıq məsələsini qəbul etmirlər.²⁹⁸

---

²⁹⁸ Колесников Н.П. Паронимы в современном русском языке. «Русский язык в школе», 1961 №3, «Учпедгиз», с.52-54.

Qeyd edək ki, dilimizdə əsasən iki sözdən ibarət frazeoloji paronimlərdə sinonimlik müşahidə olunur. Belə paronimlərdə komponentlərdən biri o birindən müəyyən səs fərqi ilə ayrılır, lakin semantik cəhətdən bu frazeoloji cütlüklərdə fərqli-fərqli halları görmək mümkündür. Belə ki, bəzi cütlüklər mənaca bir-birinə yaxın olur. Bu isə səscə dəyişən sözlərin bir-birinə nə qədər yaxın olması ilə bağlıdır. Məsələn: ağırlıq salmaq – ağırlıq satmaq; ağzına almaq – ağzına atmaq; ağzına gəlmək – ağına gəlmək; ağzına təpmək – ağzına tökmək; ağılını almaq – ağılı azmaq; abırını atmaq – abırını almaq; başını yozmaq – başını yormaq; başı qarışmaq – başı qızıışmaq; ad qoymaq – ad qoşmaq və s. Bu frazeoloji cütlüklərdə komponentin birində səsfərqləşməsi təbii proses olmasa da, bu komponentlər hətta bir-biri ilə sinonimlik münasibətdə olmasa da, frazeologizmlərin özü bir-biri ilə yaxın mənalar ifadə edir.

Frazeoloji birləşmələrin paronimliyi müxtəlif formalarda təzahür edir. Bu formalar sözdəki fonetik dəyişmədən tutmuş birləşmədəki sözlərin miqdarına qədər olan fərqləri özündə ehtiva edir.

a) Frazeoloji birləşmələrin bəzilərində birinci komponentlər bir-biri ilə paronimlik təşkil etdiyindən birləşmələr özləri də paronim münasibətdə olur. Məsələn: ağına gəlmək – ağzına gəlmək, dilə gəlmək – dinə gəlmək, can almaq

– yan almaq, sözə gəlmək – gözə gəlmək.

Bu paronim frazeologizmlərdən bir hissəsi hətta sinonimlik münasibətdə olur və biri digərinin yerində işlənebilir. “Ağlına gəlmək – ağına gəlmək” frazeologizmləri bir-birini əvəz edə bilər. Düzdür, bunlar eyni mənaya malik deyil, lakin onlar məndə hətta eyni anlamda işlədilir: ağına gələn danışır – ağlına gələn danışır. Verdiyimiz digər paronim frazeologizmlər təsadüfi yaxın olan birləşmələrdir, ona görə də onların bir-birini əvəzlənməsindən söhbət gedə bilməz.

b) Paronim frazeoloji birləşmələrin çox hissəsində ikinci komponent bir səsə görə bir-birindən fərqlənir. Bu paronimlərin bəziləri semantik baxımdan bir-birinə yaxın olur, hətta bir-birini əvəzləyə bilər: ürəyi keçmək – ürəyi getmək, başından atmaq – başından açmaq, ad qoymaq – ad qoşmaq, cana doymaq – cana dolmaq və s.

Bu paronim frazeologizmlərin digər qismində paronimlikdə semantik yaxınlıq olmur; onlardakı paronimlik münasibət sırf təsadüfi xarakter daşıyır. Bunlar özləri də sair və samit fərqləşməsinə görə iki qrupa ayrılır:

1) ikinci komponentdə sait fərqləşməsi özünü göstərir. Qeyd edək ki, bu cür paronimlər nisbətən azlıq təşkil edir. Fikrimizcə, bunun səbəbi sait səslərin azlığı ilə izah olunmalıdır. Məsələn: başına çəkmək – başına çökmək, baş vermək – baş

vurmaq, ürəyini vermək – ürəyini vurmaq, üz vermək – üz vurmaq və s.

2) Digər qrup frazeologizmlərdə ikinci komponentdə samit fərqləşməsi olur. Bu tip paronim frazeologizmlər dildə daha çox üstünlük təşkil edir, müxtəlif səciyələrə malik olur. Bunların bəzilərində fərqlənən səslərin hər ikisi eynicinsli, yəni ya kar, ya da cingiltili samit olur. Bu zaman onların yaxınlığı səslənmə cəhətdən daha güclü olur. Məsələn: başına dönmək – başına döymək, ayaq atmaq – ayaq açmaq, başını yormaq – başını yozmaq, başdan keçmək – başdan getmək, ürəyi dolmaq – ürəyi donmaq, üstünü açmaq – üstünü atmaq, əl atmaq - əl açmaq, söz açmaq – söz atmaq.

Digər frazeoloji paronimlərdə səsfərqləşməsi kar və cingiltili samit qarşıdurması səviyyəsində olur ki, onların səslənməsində fərq daha çox olur. Məsələn: çörək kəsmək – çörək gəzmək, baş qoşmaq – baş qoymaq, könlünü almaq – könlünü açmaq, əli yanmaq - əli yatmaq, iş almaq – iş açmaq, ürəyi yanmaq - ürəyi yatmaq, söz qoymaq – söz qoşmaq, abırını almaq – abırını atmaq, ayaq açmaq – ayaq almaq, ürəyini almaq – ürəyini açmaq, can almaq – can atmaq, başını saxlamaq – başını sallamaq, ürəyini qırmaq – ürəyini qısmmaq, oda yanmaq – oda yaxmaq və s.

Bəzi frazeoloji paronimlərdə isə hər iki hal – eyni

zamanda həm birinci, həm də ikinci bölgüyə aid faktlar özünü göstərir. Məsələn: söz almaq – söz atmaq, baş almaq – baş atmaq – baş açmaq, üstünü almaq – üstünü açmaq – üstünü atmaq.

Göründüyü kimi, bu frazeoloji paronimlərin ikinci komponentləri müvafiq olaraq eyni sözdən ibarətdirsə, birinci komponentləri fərqli leksik vahidlərdir.

Azərbaycan dilində frazeologizmlərdən düzələn paronim cütlüklərdən biri mürəkkəb söz təşkil edərək defislə yazılır və variantlıq təşkil edir. Həmin frazeologizmlərdə birinci komponent adətən müxtəlif qrammatik formalarda təkrardan ibarət olur: arxa vermək – arxa-arxaya vermək, dəridən çıxmaq – dəridən-qabıqdan çıxmaq, baş vermək – baş-başa vermək, başını daşa vurmaq – başını daşdan-daşa vurmaq, sözə gəlmək – söz-sözə gəlmək, qanad vermək – qanad-qanada vermək, yekəxana danışmaq – yekə-yekə danışmaq, söz düşmək – söz düşdü-düşmədi və s.

Bu tiptən olan bəzi frazeoloji paronimlərdə mürəkkəb komponentin tərəfləri eyni sözlərin təkrarlanmasından yox, yaxın mənalı sözlərin birləşməsindən ibarət olur. Bu da emosional-ekspressiv məzmunun güclənməsinə təsir edir. Məsələn: abırdan salmaq – abırdan-həyədan salmaq, səsə salmaq – səsə-küyə salmaq, əl açmaq - əl-qol açmaq, əldən düşmək -

əldən-dildən düşmək, əldən salmaq - əldən-ayaqdan salmaq, dil açmaq – dil-ağız açmaq. Sinonim frazeoloji paronimlərin bəziləri “kimi” müqayisə qoşması ilə işlənir: ürəyi soyumaq – ürəyi soğan qabığı kimi soyulmaq, başını əkmək – başını it başı kimi əzmək, canına yayılmaq – canına yağ kimi yayılmaq və s.

Frazeoloji paronimlərin bir hissəsi leksik cəhətdən bərabər olmayanlardır. Bunlar özləri də iki yerə bölünür.

a) Leksemlərin miqdarı ilə fərqlənənlər: könlünü ələ almaq – könlünü almaq, qulağı dolmaq – qulağı dörd olmaq, qaranı seçmək – qaranı ağdan seçmək, boğazı gəlmək – canı-boğaza gəlmək, araya salmaq – araya söz salmaq, ağzını büzmək – boza vermək, ağılı getmək – ağılı özünə getmək və s.

Misallardan göründüyü kimi, belə paronim frazeologizmlərdə semantik yaxınlıq yoxdur, müxtəlif mənalar ifadə olunur. Oxşar səslənsələr də, lüğətlərdə mənaları müxtəlif cür izah olunur.

b) Leksemlərin miqdarı ilə fərqlənməyən paronim frazeologizmlər: dilinin altına qənd qoymaq – dilinin altına dil qoymaq, beynindən alov çıxmaq – beynindən vurub çıxarmaq, ağız-burnunu əymək – ağız-burnunu əzişdirmək, özünü dilə-dişə salmaq – özünü dağa-daşa salmaq, özünü işə salmaq – özünü işə soxmaq, özünü gözə soxmaq – özünü oda soxmaq, adı dilindən düşməmək – adı dillərə düşmək, başını ağartmaq – başını

ağrıtmaq.

Paronim frazeologizmlər öz aralarında sinonimlik təşkil etdiyi kimi, antonim məna əlaqələrinə də malik olur. Paronimlərin antonimlik təşkil etdiyini göstərən L.B.Balaxonskaya yazır ki, “Nitq situasiyası şəraitində paronimlər kontekst sinonimlər təşkil edərək ya yaxınlaşa bilir, ya da kontekst antonim cütlüklər yaradaraq bir-birinə əkslik təşkil edir”.²⁹⁹ Eyni halı frazeoloji paronimlərdə görmək olar. Bir qayda olaraq paronim sözlərin ümumi semləri nüvədə yox, semantik quruluşun periferiyasında qoyularaq sözlərin fonetik oxşarlığının təsiri ilə aktuallaşır, nəticədə də bu sözləri qarşılaşdırmaq mümkün olur. Daha az elə paronimlərin qarşılaşdırılmasına təsadüf olunur ki, onların semantik quruluşunda heç bir uyğun semalar yoxdur, lakin onlar müəyyən mətnlə və həmin sözlərin səs oxşarlığı ilə verilə bilər.

Paronim attraksiyaların funksiyalarını qeyd edən P.Tkaçenko bura qarşılaşdırma, müqayisə və dəqiqləşdirməni

---

²⁹⁹ Балахонская Л.В. Паронимические аттрактанты с антонимическими отношениями компонентов как фоносемантическое средство в поэзии А.Вознесенского, Проблемы фоносемантики. М., Пензенский Государственный Педагогический Институт им. В.Г.Белинского, 1989, с. 99-101.

aid edir (66, 93-95).³⁰⁰

Qarşılaşdırılan frazeoloji paronimlərə bunları aid etmək olar: başına dönmək – başına döymək, qanı qaralmaq – qanı qaynamaq, quşu qonmaq – quş qovmaq, ağzını qızışdırmaq – ağzını qıfıllamaq, bəxti yar olmaq – bəxti yatmaq, işin içindən iş çıxmaq – işin içindən çıxmaq, yer eləmək – yer ilə bir eləmək, göz üstə saxlamaq – gözdən salmaq, can atmaq – can almaq, ağzından vurmaq – ağzına söz vermək, əl uzatmaq - əl üzmək, yaxası ələ keçmək – yaxasından əl çəkmək və s.

Frazeologiyada paronimiya leksikaya nisbətən az təsadüf olunan dil hadisəsidir. Paronim frazeologizmlərin ayrılması məsələsi birdilli frazeoloji lüğətlər üçün də əhəmiyyətlidir. Lüğətlərdə belə frazeologizmlərin işlənməsində frazeoqrafik prinsiplərdən istifadə olunmalıdır. İkidilli lüğətlərdə paronim frazeologizmlərin ayrılması xarici dildə danışanların tələffüzünə, səslərin ayrılmasına yardım edir. Paronimlər frazeologizmlərin işlənməsinə mane olmur, belə ki, mətn yaxın səslə frazeologizmlərin qarışdırılmasına imkan vermir.

---

³⁰⁰ Ткаченко Л.П. Об одном из фоносемантических и фоностилистических проявлений паронимической аттракции. В кн: Проблемы фоносемантики, М, 1989, с.93-95.

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ SOMATİK FRAZEOLÖJİ PARONİMLƏR

Paronimiya dildə mövcud olan və müəyyən üslubi məqsədlərə xidmət edən faktlardandır. Azərbaycan dilçiliyində ətraflı tədqiq olunmayan, yalnız ayrı-ayrı məqalələrdə və müvafiq əsərlərdə ötəri şəkildə bəhs olunan bu mövzunun öyrənilməsinə, araşdırılıb dildəki rolunun dəqiqləşdirilməsinə böyük ehtiyac vardır. Paronimlik zəngin struktur-semantik xüsusiyyətlərə malik olub, müxtəlif dil səviyyələrində özünü göstərir.

Dilçilikdə paronimlər müxtəlif cəhətdən tədqiq olunmuşdur. Belə ki, dilçilərin bəzisi paronimliyin həm məzmun, həm ifadə planına görə “emik sistem” kimi, daha doğrusu, dilin lüğət tərkibində yarım sistem kimi ayrılmasına qarşı çıxırlar. Onlar paronimlərin oxşar dil hadisələri ilə, o cümlədən variantlaşan sözlərlə, omonimlərlə, eyniköklü sinonimlərlə ayrılmasının çətinliyini nəzərdə tutaraq, paronimlərin sabit xüsusiyyətlərə malik olmadığını, ona görə də sistemaltı ola bilmədiyini qeyd edirlər.³⁰¹

---

³⁰¹ Минаева Л.В., Феденев В.Б. Паронимия в языке и речи. «ВЯ», 1962, № 2, с. 90-95.

İkinci qrup dilçilər isə paronimlərin həm dilin, həm də dilçiliyin kateqoriyası olduğunu, onun hər bir ayrıca dildə özünəməxsus qapalı sistem yaratdığı fikrini müdafiə edirlər³⁰²Paronimliyə dil sisteminin faktı kimi baxan O.V.Vişnyakova qeyd edir ki, iki eyniköklü sözü (hətta yaxın və ya eyni leksik vahidlərdən təşkil olunmuş frazeologizmləri) paronim hesab etmək üçün lazımdır ki, a) onlar müxtəlif olub, üst-üstə düşməsin; b) digər sözlərlə üst-üstə düşən mənalar ifadə etməsin.³⁰³

Dildə eyniköklü, ahəngdar, lakin mənaca müxtəlif sözlərin yaranması cəmiyyətdə yeni anlayışların, elm, texnika, mədəniyyət və iqtisadiyyatın tərəqqisi ilə əlaqədardır. Dildə paronim kimi formalaşan həmin söz və ifadələr məzmunca bir-biri ilə bağlı olmasalar da, poetik-üslubi fiqur yaradılmasında müəyyən rol oynayır. Paronimlik sözlərin yalnız xarici tərəfinə deyil, həm də bilavasitə leksik mənasına müəyyən əlamət xüsusiyyəti verən hadisədir. Dilin lüğət tərkibində paralel birləşmələrin yaranma səbəbləri dildaxili sözdüzəltmə prosesinə

---

³⁰² Критенко А.П. Паронимия и ее роль в языке. АР канд.дисс., Киев, 1974, с.4 (24 с.).

³⁰³ Вишнякова О.В. О проблемах паронимии. ВЯ, 1978, № 4, с. 92.

aiddir ki, bu inkişaf dildə paronimlərin yaranma qanunauyğunluqlarını müəyyənləşdirir.³⁰⁴

Paronimiyanı söz yaradıcılığı kimi təqdim edən dilçilər onun digər sözdüzəltmə tiplərinə nisbətən məhdud olduğunu göstərirlər. Sözdüzəltmə prosesində sözdüzəltmə elementlərinin müəyyən cərgə üzvlərinin olması ilə əhatələnən ardıcılığı xarakterikdir; cərgədə başlanğıc üzv olmalıdır ki, digərləri onun ətrafında sıralansınlar.

Söz birləşmələri istər formal-struktur, istərsə də leksik-semantik cəhətdən konkretliyə daha çox istiqamətləndiyindən onlarda yaxınlıq az halda təsadüf edilən faktdır. Paronimlik də leksik vahidlərdə daha çox müşahidə edilsə də, onlara söz birləşmələrində, o cümlədən frazeologizmlərdə də rast gəlmək mümkündür. Paronimik frazeologizmlər dilimizdə zəngin olduğu kimi, həm də geniş işlənmə dairəsinə malikdir. Həyatımızın bütün sahəsinə aid zəngin somatik frazeologizmlər vardır ki, onlar həm nominativ-informativ funksiya daşıyır, həm də emosional-hissi münasibəti ifadə edir. Onların bu zənginliyi paronimiyanın mövcudluğuna yol açır.

---

³⁰⁴ Вишнякова О.В. О паронимии в культуре речи. Вопросы культуры речи. 1967, вып. 8, с. 236-240.

Dilçilikdə paronimik frazeologizmlərdə söz yaradıcılığı hadisəsindən bəhs olunur, daha doğrusu, paronimiyanın sözyaradıcılığı materialı olduğu göstərilir. Rus dilçisi V.D.Dezkin göstərir ki, paronim frazeologizmlər də xüsusi paronimik sözdüzəltmə modeli əsasında meydana çıxır. Paronimik modeldə yeni ləksemlər söz-nümunənin oxşar səslənməsi əsasında qurulur. Burada yaranan derivatların semantik dəyişməsi eyni məna modellərini yox, müxtəlif məna modellərini meydana çıxarır. Fonetik yaxınlığın bazası əsasında sözün şəklini dəyişməsi, izah edilməsi, yeni motivləşmə-bunlar elə paronim sözdüzəltmədir. Bu sözdüzəltmə prosesində frazeologizmlərin okkazional destruksiyaları əmələ gəlir. Paronimik derivasiya nəticəsində yeni frazeoloji birləşmələr də yaranır.³⁰⁵

Frazeoloji paronimlər haqqında rus və ingilis dilçiliyində müəyyən tədqiqat işləri aparılmışdır. Bu dillərdə frazeoloji paronimlərin sistem təşkil etdiyi göstərilir və leksik paronimlikdən fərqli məqamları açıqlanır. İspan dilindəki

---

³⁰⁵ Дезкин В.Д. Паронимическая словообразовательная модель. – Словообразование и фразообразование. МГПИИЯ им. М.Тореза. Тезисы докладов научной конференции. М., 1979, с. 29-31.

paronimləri tədqiq edən E.D.Panfilov məsdər tərkibli söz birləşmələrindəki paronimləri sintaktik paronimlər adlandırır.³⁰⁶ Azərbaycan dilçiliyində bu mövzu tədqiqat obyektı olmamış, yalnız Ə.Hacıyevanın bir monoqrafiyasında ingilis dili materialı əsasında öləri şəkilə bəhs olunmuşdur. Müəllif tərkibində *foot*, *leq*, *knee*, *heel*, *toe* və s. sözlərinin iştirakı ilə formalaşan somatik frazeologizmlərin məhdud bir hissəsində həm forma, həm komponent tərkibinə görə qismən üst-üstə düşdüyü halların olduğunu qeyd edərək, onları paronimik frazeologizmlər adlandırır.³⁰⁷

Frazeoloji paronim dedikdə strukturuna görə ya qismən, ya da tamamilə üst-üstə düşən və oxşar komponent tərkibinə malik olan frazeoloji vahidlər başa düşülür. Leksik paronimlər kimi, somatik frazeoloji paronimlər də fonetik tərkibdə cüzi fərq özünü göstərir, lakin semantikada, demək olar ki, yaxınlıq olmur. Sözsüz ki, frazeoloji paronimlik leksik paronimlikdən müəyyən fərqli məqamlara malikdir. Belə ki, frazeologizmlərin

---

³⁰⁶ Панфилов Е.Д. О синтаксической паронимии (на материале испанского языка), ВЯ, 1961, № 6, с. 90.

³⁰⁷ Hacıyeva Ə. Müxtəlif sistemli dillərdə somatik frazeoloji birləşmələr. B., "Nurlan", 2007, s.216 (347 s.).

bəzində paronimlik tərkib komponentinin hər hansı birinin paronimliyi əsasında olursa, digər qismində bu hal komponentin özünün dəyişməsi əsasında olur. Digər tərəfdən isə, leksik səviyyədə sözlərdəki paronimliyin xüsusiyyəti frazeologizm tərkibindəki sözlərin paronimliyindən də fərqli səciyyə daşıyır. Belə ki, müstəqil sözlərin ayrılıqda qazana bilmədiyi xüsusiyyəti frazeoloji birləşmə əhatəsində olduğu sözlərlə əlaqə zəminində qazana bilir.

Somatik frazeoloji birləşmələrdə paronimliyi bir neçə cəhətdən nəzərdən keçirmək olar. Fonetik fərqlər frazeologizmin ya feil, ya ad, ya da köməkçi söz tərəfində ola bilər. Feillərdə fonetik dəyişikliklər aşağıdakı vəziyyətlərdə özünü göstərir.

a) Sait səslərin fərqləşməsi. Bu zaman müxtəlif ölçülü saitlərin fərqləşməsi şəklində qarşılıq olur. Məlum olduğu kimi, saitlərin müxtəlif cəhətdən təsnifatı vardır ki, bu zaman saitlər bir-biri ilə qarşılıq təşkil edir: qalın-incə, açıq-qapalı, dodaqlanan-dodaqlanmayan. Məxrəc eyniliyinə, yaxud oppozisiyasına malik olan bu qarşılıqların bir-birini əvəzləməsi təbii bir proses olardı ki, bu hal paronimliyi səciyyələndirmir. Ona görə də qarşılıq təşkil etməyən saitlərin fərqləşməsi paronimlərin təsadüfiliyini müəyyənləşdirir. Somatik frazeologizmlərdə paronimlik aşağıdakı sait fərqləşməsi şəklində özünü göstərir. 1) qalın saitlərin qarşılaşması a-1, o-1

şəklində olur. Məsələn: *başə çıxmaq-başə çıxmaq, burun soxmaq-burun sıxmaq, göz qoymaq-göz qıymaq*. 2) incə saitlərin qarşılışması ə-ö, i-ü şəklində olur. Məsələn: *başə gətirmək-başə götürmək, başə çəkmək-başə çökmək, ürək çəkmək-ürəyi keçmək, başə çəkmək-başə çökmək*. 3) qalın və incə sait qarşılışması a-ə, u-e, u-ə, ü-ə şəklində olur. Məsələn: *baş tapmaq-baş təpmək, dil tapmaq-dili təpmək, üz vurmaq-üz vermək, əl vermək-əl vurmaq, ürək vermək-ürəyə vurmaq, üzü gülmək-üzü gəlmək, baş vermək-baş vurmaq*.

b) Samit səslərin fərqləşməsi. Samit səslər sözlərin formalaşmasında əsas rol oynayır, daha doğrusu, sözlərin fərqlənməsində samitlər daha fəaldır. Məhz samitlərin müxtəlif kombinasiyaları yeni sözləri formalaşdırır və onları bir-birindən fərqləndirir. Bu baxımdan paronimiyanın meydana çıxmasında samit fərqləşməsi əhəmiyyətli yer tutur. Somatik frazeoloji birləşmələrdə paronimik münasibətdə olan komponentlərdə səs fərqləşməsi aşağıdakı şəkildə özünü göstərir. 1) t-l qarşılışması: *gözü atmaq-gözü almaq, ayaq atmaq-ayaq almaq, boynuna atmaq-boynuna almaq, əl çalmaq-əl çatmaq, can atmaq-can almaq, ürək atmaq-ürək almaq*. 2) y-l qarşılışması: *gözü doymaq-gözü dolmaq, qulağı doymaq-qulağı dolmaq*. 3) y-n qarşılışması: *başına döymək-başına dönmək*. 4) y-m qarşılışması: *başına döymək-başına dönmək*. 5) y-k

qarşılaşması: *baş əymək-baş əkmək*. 6) ç-t qarşılaşması: *ayaq açmaq-ayaq atmaq, ürək açmaq-ürək atmaq, göz açmaq-göz atmaq*. 7) ç-l qarşılaşması: *ürək açmaq-ürək almaq, ayaq açmaq-ayaq almaq*. 8) s-z qarşılaşması: *ürək qısqmaq-ürək qızmaq*. 9) t-ç qarşılaşması: *üzdən getmək-üzdən keçmək, əl atmaq-əl açmaq, qol-qanad atmaq-qol-qanad açmaq, ürək getmək-ürək keçmək*. 10) ş-j qarşılaşması: *gözünü oxlamaq-gözünü oxşamaq*. 11) ç-p qarşılaşması: *gözdən qaçmaq-gözdən qapmaq*. 12) ç-s qarşılaşması: *dilindən qıfil açmaq-dilindən qıfil asmaq*.

Somatik frazeoloji birləşmələrdə paronimlik komponentlərin yalnız eyni yerində səs qarşılaşması yolu ilə deyil, daha mürəkkəb formalarda da özünü göstərir. Məlum olduğu kimi leksik səviyyədə eyni fonetik tərkibə malik olan sözlərin müxtəlif yerlərində səs yerdəyişməsi ilə də paronimlik yaranır. Məsələn, qalibiyyət və qabiliyyət sözlərində üçüncü və beşinci səslərin yerdəyişməsi faktı paronimliyin yaranmasına imkan vermişdir. Bu tipli paronimlik somatik frazeoloji birləşmələrdə də özünü göstərir. Lakin frazeologizmlərdə fərqli məqamlarda təzahür edir. 1) Bir halda frazeoloji birləşmənin komponentlərindən birində iki səsin fərqləşməsi olur. Məsələn, *başə bələ gətirmək* frazeologizmi ilə *başə bələ kəsilmək* frazeologizmində üçüncü komponentdə üçüncü və beşinci səsin

fərqləşməsi vardır.

Frazeologizmlərdə iki səsin fərqləşməsi başqa şəkildə də özünü göstərir. 1) fel birində məlum, digərində -ıl şəkilçisi ilə işlənərək, müxtəlif frazeologizmlər formalaşdırır: *qulaq çəkmək-qulaq çəkilmək*. Bu tip sözlərdə bəzən feilin kökünün son samiti də fərqlənir: *ürəyi qızmaq-ürəyi qısılmaq*. 2) sonda iki səslə-tarixi şəkilçi ilə fərqlənən müxtəlif feillər bir-birinə yaxın mənalar ifadə edən somatik frazeologizm yaradır: *ağzını aramaq-ağzını aralamaq*. 3) felin daxilindəki iki səsin fərqləşməsi, daha doğrusu, soz ortasında təsadüfə iki səsin azlığı da paronimlik yaradır: *gözü qalmaq-gözü qaralmaq*. 4) bəzən omomim kök müxtəlif şəkilçilərin iştirakı ilə fonetik tərkibcə yaxın, məzmunca fərqli sözləri formalaşdırır ki, bunların iştirakı ilə paronimik somatik frazeologizm yaranır. “*Ürəyi çatlamaq-ürəyi çatmamaq*” frazeologizmlərinin ikincisindəki feil quruluşca sadə olub, inkar formada işlənmişdir. Birinci frazeologizmdəki feil isə “*çat*” ismindən yaranmış feildir. Bunların fonetik tərkibi kəmiyyətcə eyni olsa da, keyfiyyətcə fərqlidir. Somatik frazeoloji birləşmələrin bəzilərində birinci komponentdə müəyyən dəyişmələr, hətta morfoloji səviyyədə özünü göstərir ki, bu zaman frazeologizmlər fərqli mənalar ifadə edirlər. Bu fərqlər də müxtəlif formalarda təzahür edir. Bəzi frazeoloji birləşmələrin hər ikisində ad komponenti morfoloji

cəhətdən fərqlənir. Bunların da bir qisminə hər iki komponentin ad hissəsi müxtəlif halda olur. *Ağıza düşmək-ağızdan düşmək, ələ düşmək-əldən düşmək, ələ salmaq-əldən salmaq* frazeologizmlərin qarşılaşdırılan birləşmələrin birincisində ad komponent yönlük, ikincisində isə çıxışlıq haldadır. Digər qrup frazeologizmlərin birində ad komponenti adlıq, digəri isə başqa halda olur. *Başı batmaq-başa batmaq*. Birinci frazeologizmdə ad komponenti mənsubiyyət şəkilçisi ilə adlıq halda, ikinci frazeologizmdə isə ad hissəsi yönlük haldadır, lakin tamam başqa mənalı frazeologizmlər meydana çıxmışdır. *Başı çıxmaq-başa çıxmaq, ayağı düşmək-ayağına düşmək* frazeologizmləri haqqında da eyni fikri söyləmək olar.

Demək lazımdır ki, somatik frazeologizmlərdə fonetik-morfoloji fərqləşmələr daha rəngarəng və zəngindir. Burada üzdə olan bəzi faktları sadaladıq. Həmin dil faktların ətraflı tədqiqinə ehtiyac vardır

ŞƏXS ADLARINDA PARONİMLİK

Ən qədim dövrlərdən bədii söz sənətkarları ifadəliliyi daha da gücləndirmək üçün müxtəlif üslubi fiqurlardan istifadə etmişlər ki, paronomaziya bu cərgədə xüsusi yer tutur. Paronomaziya “nitqin güclü, inandırıcı və gözəl olmasına kömək edir.”³⁰⁸ Bu üslubi fiqur şair və yazıçılar tərəfindən düşünülmüş şəkildə yaradılır.³⁰⁹ Paronomaziyanın əsasında eyni sözdə müəyyən fonetik dəyişmə ilə səs tərkibinə görə yaxın sözlərin meydana gətirilməsi durur. F.Sössür göstərir ki, heç də həmişə yeni sözlərin yaranması əvvəlki formanın mütləq itməsi nəticəsində olmur, bəzən köhnə forma onda baş verən müəyyən dəyişmələrlə birlikdə mövcud olur ³¹⁰ ki, bu da paronimlik yaratmanın əsas yollarındandır.

İki leksik vahid arasında paronimik münasibət olduqca rəngarəngdir. Bir nitq hissəsinin başqasına keçməsi, ümumişlək

---

³⁰⁸ Античные теории языка и стиля. М.-Л., ОГИЗ, 1936, с.260.

³⁰⁹ Колесников Н. П. Парономазия как стилистическая фигура// Москва, «Русский язык в школе», №3, 1973, с.86-89.

³¹⁰ Sössür F. Ümumi dilçilik kursu. Bakı, BDU nəşri, 2003, s.152-153 (403 s.).

olmayan sözün ümumişlək sözə çevrilməsi, omonimlikdən uzaqlaşdırma arzusu və s. paronimliyin yaranma üsulları olub, onun zənginliyi və rəngarəngliyini təmin edir.³¹¹ Paronimlik sözün yalnız xarici tərəfi ilə bağlı deyil, habelə məzmun tərəfi mühüm rola malikdir. Belə ki, paronimlik müxtəlif funksiyaları həyata keçirir: ziddiyyət, qarşılaşdırma, dəqiqləşdirmə, komik effekt yaratma, bədii obraz yaratma və s.³¹²

Tədqiqatçılar göstərir ki, bu funksiyalar çox vaxt bir-biri ilə əlaqəli olur. L.Yarkova bu məsələdən bəhs edərkən xüsusilə xarakteroloji funksiya ilə komik funksiyanın hətta üst-üstə düşdüyünü söyləyir.³¹³ L.Tkacenko yazır: "Bədii ədəbiyyatda və daha çox publisistikada ahəngdar sözlərin elə yaxınlığı üzə çıxır ki, onlar arasında qarşılaşdırma, fərqləndirmə və ya

---

³¹¹ Ткаченко Л.П. Об одном из фоносемантических и фоностилистических проявлений паронимической аттракции. В кн: Проблемы фоносемантики, М, 1989, с.93-95.

³¹² Ткаченко Л.П. Стилистическое использование паронимической аттракции в современном русском языке//Филологические науки, №4(130), Москва, «Высшая школа», 1982, с.77-80.

³¹³ Яркова Л.Г. Паронимия в современном немецком языке. АР канд.дисс., Москва, 1979, 16 с.

dəqiqləşdirmə münasibətləri olmur. Belə ki, mətndə hər bir paronimik attraksiyanın yaranması mütləq ona “kvant” ekspressiya barədə məlumat verir. Bu, onu deməyə əsas verir ki, paronimik attraksiyanın xüsusi funksiyası var-nitqin emosional-ekspressiv funksiyasını gücəndirməsi var ki, bu, bir tərəfdən, müstəqil, heç bir məna incəliyi olmadan çıxış edir, digər tərəfdən, paronimik attraksiyanın hər bir yuxarıda adı çəkilən funksiyalarını müşayiət edə bilir.”³¹⁴ Bu baxımdan paronimlik dilin üslubi sistemi ilə də kəşifir və elə buna görə də üslub mütəxəssisləri bu məsələyə həmişə diqqət yetirmişlər.

Yazıçılar əsərin bədii siqlətini artırmaq, oradakı emosional-ekspressiv çaları gücləndirmək, məzmun və forma vəhdətini qorumaq məqsədilə paronimlikdən də istifadə edirlər. Paronimlik daha çox ümumi sözlərdə özünü göstərsə də, xüsusi isimlərdə, o cümlədən antroponimlərdə də bu faktla qarşılaşırıq. Paronimləri tədqiq edərkən R.Q.Kadimov şəxs adlarının müxtəlif nitq hissələri ilə paronimik münasibətə girdiyini qeyd edir.³¹⁵ Maraqlıdır ki, bəzən “xalq etimologiyası”

---

³¹⁴ Sössür F. Ümumi dilçilik kursu. Bakı, BDU nəşri, 2003, s.137 (403 s.).

³¹⁵ Кадимов Р.Г. Паронимическая аттракция в русской советской поэзии. АР канд.дисс., М., 1985, 22 с.

ilə paronimlik faktı qarışdırılır.³¹⁶ “Xalq etimologiyası” dedikdə müəyyən hadisələrin, xüsusən onomastik adların xalqın dünyagörüşü ilə əlaqədar izahı nəzərdə tutulur. Burada tələffüzlə əlaqədar məsələlər özünü göstərsə də, əslində başqa-başqa lingvistik faktlardır. Paronimlər səslənməsinə görə oxşar, lakin müxtəlif mənalara malik olan sözlərdir. Paronimlərin tələffüzündə də alınma sözlərin təhrifi görünür, lakin bu, heç də onları “xalq etimologiyası» ilə eyniləşdirməyə əsas vermir. Xalq etimologiyasının üslubla heç bir əlaqəsi yoxdur, şəxs adlarının xalq dilində tələffüzü və paronimlik təşkil etməsi isə daha çox üslubi məqsəd daşıyır və yazıçı tərəfindən xüsusi effekt yaratmaq üçün istifadə edilir.

“Xalq etimologiyası» üzrə izah olunan şəxs və yer adları barədə xalqın izahı, etimoloji fikirləri əfsanə və rəvayətlərdə özünü göstərir. Xalqın etimologiyasına görə, bəzi toponimik adlar şəxs adlarının vasitəsilə yaranmışdır. Məsələn, “Bağdad” toponimi barədə nağıllarda belə fikir irəli sürülür ki,

---

³¹⁶ Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Москва, «Советская энциклопедия», 1969, 606 с; Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов. Москва, ИИЛ, 1960, 436 с.

guya bağbanın arvadı padşaha deyir ki, ərinin vəsiyyətinə əməl edib qızının adını "Dad", oğlunun adını "Bidad" qoymuşdur. Deyirlər, sonralar burada "Bağdad" şəhəri salınmışdır ("Dad ilə Bidad nağılı"). Yaxud "Yasəmən" əfsanəsi, "Anadan quşu haqqında əfsanə"də xalq etimologiyasının izahı görünür. Bəzən uşaqlar üçün yazılan əsərlərdə müəyyən yer adlarının izahı "xalq etimologiyasına" uyğun şərh olunur. Məsələn: *Ata, Şuşada evləri şüşədən tikirlər? -Yox, oğlum, – dedim. – Bəs niyə Şuşa şəhəri deyirlər?*(C.Zeynalov. "İradə"); *Bulaqlar qoşa// Gəldilər xoşa.//Su dəydi daşa// Oxudu: Şa-Şa... Bəlkə bu sözdən// Düzəlib Şuşa?*(M.Əliyev. "Şa-şa, Şuşa").

Qeyd edək ki, apelyativlərlə xüsusi adların bədii ədəbiyyatda emosional-ekspressiv çalar yaratmaq məqsədilə işlədilməsi müxtəlif qarşılaşdırmalarda meydana çıxır.Belə hallara tez-tez rast gəlmək olur ki, eyni fonetik tərkibli sözlər paralel işlədilir və poetik effekt yaradılır.Əslində qarşılaşdırılan bu sözlərdən biri digərindən, daha dəqiqi, xüsusi adlar ümumilərdən yaranmışdır.Məsələn:

*Danışa bilsəydim, bir çox qaranlıq **mətləblər Mətləbə** aydın olardı.* (C.Zeynalov. "Qaranlıq mətləblər Mətləbə aydın olardı"); *Bəli, heyf, səd heyf ki, **Nadir** kimi nəzakətli vücutlar **nadirdirlər*** (S.Rəhimov. Nadirin nəzakəti"); *Siz **Söhbət** qardaşla **söhbətə** çox xoş gəlib səfa gətirmişsiniz* (S.Rəhimov.

“Söhbət”); *Yox, yox, **Namaz** istəyirdi ki...mərhum atası **Namaz** kimi dəvəsayağı diz üstə düşüb **namaz** da qılsın*(S.Rəhimov. “*Namazın paxırı*”); *Yaşasın **ədalət!**..Böyük hərflə həmin **Ədalət** ki, nəinki Şıxamandan artıq pul alınmasına yol verdi, əksinə, kontorun vətəndaşa borclu olduğunu üzə çıxartdı.*(S.Dağlı. “*Yaylaq qayğıları*”); *Böyüdü, getdi **Nərgiz**, **nərgizləri** dərməyə* (M.Əliyev. “*Nərgizin nərgizləri*”); ***Şahin** həqiqi **şahin** olub vətənimizin səmalarında süzəcəkdir* (C.Zeynalov. “*Şahin*”); *Mikayıl, **Tamaşa** qız, doğrudan da, **tamaşadır.***(N.Vəzirov. “*Təzə əsrin ibtidası*”); *Fikrət köksünü ötürdü...-**Yəqin**, **göy dənizə** cox baxmışan, onun üçün də gözlərin göydür.Qızı sanki ildırım vurdu. Aman! Atam məni **Göydənizlə** bir yerdə görmüşdür!* (S.Qədirzadə. “*Kəndimizdə bir gözəl var*”); *Əlahəzrət **sultan** olan **Sultanımız** ayaq üstəydi.*(İsa hüseyinov); *İnci...**Mənim** də burda bir **rəfiqəm** vardı. Sadıq.*Yox, **Rəfiqə** adlı bir arvad mən heç tanımıram*(S.Rəhman. “*Xoşbəxtlər*”);*

Demək lazımdır ki, bunları paronim hesab etmək olmaz; belə ki, paronim tam eyni fonetik tərkibli sözlər deyil, burada qarşılaşdırılan sözlər məzmunca yaxın olsalar da, onlarda cüzi də olsa, fonetik, bəzən hətta morfoloji fərq olmalıdır.Yuxarıda verilmiş misallara bənzəyən, lakin biri digərindən fərqlənən sözlər var ki, onlar paronimlik təşkil edir.Məsələn:

*Sən də mənim xahişimi elə, bəlkə **Rəhimə** xanım **rəhmə***

gəldi.(C.Zeynalov.“Yol ayrıcında”); Cavad.**Fizulluq** *eləmə.*
Qulaq as, gör Fizuli nə deyir.(S.Rəhman.“Aydınlıq”); **Mömin**
Möminzadənin *möminliyinə nə söz ola*
bilər?(S.Rəhimov.“Taysız xalça”); *Tüklücə bir də dillənir*
ki,...pəri qızı Pərzad xanım, hürü qızı Hürzad xanım deyir ki,
dürümü-düyünümü versin, gətir (“Tüklücə” nağılı).

Burada verilmiş nümunələrdə qarşılaşdırılan sözlərdən ikincisi birincidən yaranmışdır: “Rəhimə” şəxs adı “rəhm” apelyativindən, “Füzuli” və “füzulluq” sözlərinin hər biri ayrı-ayrılıqda “füzul” sözündən, “Pərzad” antroponimi “pəri” sözündən, “Hürzad” adı da “hürü” sözündən müxtəlif morfoloji üsulların köməyi ilə formalaşmışdır. Fonetik, morfoloji cəhətdən fərqlənən bu sözlər paronim hesab edilir.

Bədii ədəbiyyatda paronimlik əsas etibarilə şəxs adları ilə apelyativlər arasında yaradılır. Burada orfoqrafik cəhətdən həm düzgün olan, həm də təhrif olunan sözlər paronimlik yarada bilər. Maraqlıdır ki, bəzən hətta publisistikada, qəzet və jurnal sərlövhələrində paronimlikdən bədii priyom kimi istifadə edilir. Bu barədə L.Tkacenko yazır: ”Tədqiqatçıların diqqətini o fakt cəlb edir ki, paronim və paronomasiyalar daha çox qəzet sərlövhələrində istifadə olunur, belə ki, onlar ifadəliyinə görə fərqlənir. Həqiqətən, belə sərlövhələr reklam xarakteri daşıyır, ifadənin ideya istiqamətini müəyyənləşdirir. Belə situasiyalarda

yaranan paronim attraksiya mətnin qurulmasında dominant funksiya icra edə bilər”.³¹⁷ ”Paronimlər publisistikada qəzet başlıqlarında verilir ki, bu da oxucunun diqqətini yönəltməyə ünvanlanır.³¹⁸

Oxucunun diqqətini cəlb etmək məqsədilə başlıqlar daha çox paronimlikləşkil edən şəxs adları ilə verilir. Məsələn, *”Qədirin qədri”* (Kredo, 2012, 21 yanvar); *”İki Sabir və tək səbir”* (Kirpi, 1964№3, H.Hüseynov), *”Bəhlul Danəndə və xanəndə”* (Kirpi, 1964№3), *”Güllə atan Güləli”* (Kirpi, 1970№3), *”İsrail Əzrayıl rolunda”* (Kirpi, 1966№13), *”Akimin həkimliyi”* (S.Dağlı), *”Nərxanım-şərxanım”* (Kirpi, 1964№14), *”Başabəla Paşabala”* (S.Qədirzadə) və s.

Paronimlərdən şairlər qafiyə yaratmaq üçün də uğurla istifadə edirlər. Paronimlərin üslubi funksiyaları arasında qafiyə yaratmasını ilk dəfə A.P.Kritenko qeyd edir. O yazır: *”...ekspressiv üslubi attraksiyanın universal vasitəsi bir çox*

---

³¹⁷ Ткаченко Л.П. Об одном из фоносемантических и фоностилистических проявлений паронимической аттракции. В кн: Проблемы фоносемантики, М., 1989, с. 93-95.

³¹⁸ Кадимов Р.Г. Паронимическая аттракция в русской советской поэзии. АР канд.дисс., М., 1985, 22 с.

dillər üçün qafiyə hesab olunur. Qafiyəyə... heç yerdə paronimiya termininə xas xüsusiyyət kimi baxılmır. Ritmlə yaxınlığı olan qafiyə, ondan fərqli olaraq birbaşa semantika və əsərin ideyası ilə əlaqədardır. Bununla belə, qafiyə fərdi yaradıcılığın, şəxsi ekspressiyanın və ya fokusun vasitəsidir, burada ümumi və fərdi dil qarşılaşır”.³¹⁹ Paronimlərin üslubi funksiyalarından birinin qafiyə olduğunu digər dilçilər də qeyd edir.³²⁰

Şəxs adları ümumi isimlərlə paronim münasibətə girərək qafiyə yaradır ki, budaha çox satirik əsərlərin dilində üzə çıxır. Məsələn:

Cavad. *Kimsən?*...

Qara kişi. *Nəsirdir.*

Cavad. *Hə, ağıldan bir azkəsirdir. Bəs sən kimsən?*

Nəsir. *Qaradır.*

Cavad. *Çox yaxşı, bəs səfəriniz haradır?* (S.Rəhman. “Aydınlıq”);

---

³¹⁹ Критенко А.П. Паронимия и ее роль в языке. АР канд.дисс., Киев, 1974, 24 с.

³²⁰ Кадимов Р.Г. Паронимическая аттракция в русской советской поэзии. АР канд.дисс., М., 1985, 22 с; Минаева Л.В., Феденев В.Б. Паронимия в языке и речи. «ВЯ», 1962, № 2, с. 90-95.

Bəzən bədii əsərin özündə paronimlik təşkil edən adların mənası ilə bağlı ya yazıçı təhkiyəsində, ya da obrazın dilində müəyyən açıqlama verilir. Bu açıqlama müxtəlif məqsədlər daşıyır; paronim adın mənası verilir, yaxud həmin adla bağlı digər informasiya verilir. Məsələn: *Mirzə Qərənfil... Ortada qaldı bir adım. Qərənfil. O da ki, solub getdi* (S.Rəhman. “Xoşbəxtlər”); *Camal. Mən Bənövşəni soruşuram. Mindilli. Onda daha Bənövşəlik qalmayıb ki, o, indi dönüb olub tikanlı gül* (S.Rəhman. “Nişanlı qız”); *Bəs niyə məhz avsayt Absatəli? Çünki bir matc zamanı o, ”avsayt” cığıra-cığıra özündən gedib* (S.Dağlı. “Vergülağa Nöqtələröv); *Aslan. Yoldaş baş mühəndis, dedilər, məni soruşmuşsunuz. Mən Aslanam. Camal. İstər lap pələng ol* (S.Rəhman. “Nişanlı qız”).

Publisistik üslub müxtəlif ictimai maraqları ifadə etməklə, həm də emosional münasibəti də özündə əks etdirir. Ona görə də publisist yazılarda da bəzən emosional-ekspressiv məzmunlu ifadələrə də geniş yer verilir. Bu cəhətdən onomastik vahidlərin, o cümlədən şəxs adlarının ümumi isimlərlə paronimliyi diqqəti cəlb edir. Məsələn: *Bakı su milisi işçiləri Bazarın bazarını bağladılar* (“Kirpi”, 1965 № 2); *Məlum oldu ki, Cahanın bir cahan kəsiri var* (“Kirpi”, 1961 № 24); *Ay əmi, söz-söhbət yox, bizim təzə hamamın kassiri Söhbəti deyirəm* (“Kirpi”, 1969 № 11).

Qeyd edək ki, bu cür ifadə tərzi cümlə içərisində olduğu kimi, nominativ xarakterli birləşmələrdə də müşahidə olunur. Məsələn: *"Sərsəmin sərsəm yazuları"*, *"Cəncəlovun cəncəl işləri"*, *"Arxalızadənin arxaları"* (C.Zeynalov); *"Quzubalanın əl quzuları"* (S.Rəhimov).

Bəzən uydurma adlar da ümumi isimlərlə paronimik münasibətə girir. Məsələn: Camal. *Dayan, Mindilli, səni mindilli qarmona döndərəcəyəm* (S.Rəhimov. "Nişanlı qız"); *Xəstəxanovun ürəyi xəstə idi, necə vaxtdan bəri onda miokardit var idi* (S.Dağlı. "Oksigen balışı");...*bu kədərli səsi Mazaratovun qulağı tamam başqa mənada, ayrı ahəngdə eşitdi: Daha "Müəllim bağı"nda məzar qazmağa yer yoxdur!...*(S.Dağlı. "Şöhrət ölüsü"); *Birini Topcuxanov özü topa tutub, ikincisini Qılıncbəyov qılıncdan kecirib, üçüncüsünü də Behbudağayev behbutlayıb* (S.Dağlı. "Mənfi,ya müsbət"); *O gündən Vergülağa vergülağalıqdan çıxdı* (S.Dağlı. "Vergülağa Nöqtələröv"); *Bu hadisədən on il sonra, Şəppəli şəppəsini tamam unudandan sonra onu yenə şəppə vurdu* (İ.Hüseynov. "Şəppəli"); *Daşbaşovun daşbaşına və əliacıqlığına bələd olan işçilər ona yer göstərdilər*(C.Gözəlov. "Axırı xeyir olsun").

Milli adlarla yanaşı, kalka üsulu ilə dilimizə kecənadlarda paronimlik yaradır. Məsələn: *Nəticəsi budur ki, Belikovla bağıribadaş olub, onunla tamam-kamal*

belikovlaşdır (S.Rəhimov. “Cexovun Belikovu”).

Yazıçılar, şairlər bu üsuldən uşaq ədəbiyyatında, xüsusən uşaq şeirlərində də geniş şəkildə istifadə edirlər. Paronimlik assimilyasiya və alliterasiya kimi, səslənmə ilə bağlı fakt olduğundan uşaqların diqqətini tez çəkir. Məsələn:

Adı nədir bu qızın?

Özü deyir

-Güldənə!

Qulağından asıbdır

Həm də qəşəng

Gül-tənə...

Deyir: Əmi, gülləri

Mən düzmüşəm

Güldana (İ.Tapdıq);

Evimizdə yuxusuzluq

Təzə laylalar.

Günayımın laylasını

Güdürlər Leylalar (İ.Tapdıq);

Nənəsi dedi:

-Gəl evə, Gülsüm,

Qorxuram sənə

Uşaqlar gülsün (İ.Tapdıq).

Paronimlik bəzən söz birləşməsi şəklində meydana çıxır.

Aşağıdakı misalda maraqlı səs uyğunluğu özünü göstərir:

Saf sənət vurğunusan

Gözəl sənət vurğunusan

Xalqın Səməd Vurğunusan

Vurğun edib bu xalq səni (R.Əhməd zadə).

Göründüyü kimi, burada birləşmələrin əslində birinci komponentləri paronim sözlərdir (sənət-səməd), lakin bu birləşmələrin ikinci komponentləri birincisi sifət, ikincisi isə leksik-semantik yolla yaranmış xüsusi isim-antroponimdir. Bu ifadələr bütöv şəkildə paronim hesab edilməlidir.

Adlarla bağlı diqqəti çəkən maraqlı üslubi xüsusiyyətlərdən biri onların təhqiramiz məqsəd üçün birinci hərfinin dəyişmiş forması ilə birlikdə işlədilməsidir. Bu tip dəyişmə zamanı söz ayrılıqda məna ifadə etməsə də adla birlikdə işlənərək, mənfi münasibət formalaşdırır. Bəzi tədqiqatçılar bu cür qarşılaşmaları “kvaziomonim” adlandırırlar. Belə sözlərə kvaziomonim kimi yanaşılmasına qarşı çıxan F.Yadigar yazır: “Aydındır ki, bu tərkiblərin ikinci tərəfində gələn sözlərin ayrılıqda heç bir leksik mənası yoxdur. Tam fonetik baxımdan yanaşılrsa, onların birinci tərəfində gələnlərlə ikinci tərəfində gələnlərin birinci samitləri tam kontrast yaradan

samitlərdir”.³²¹ Bədii ədəbiyyatda adların bu şəkildə işlədilməsi daha çox danışıq dili ilə əlaqədardır və obrazın dilində adı çəkilən şəxsə münasibətini ifadə edir. Məsələn:

Gülər. *Mənə heç bir **Sadiq-madiq** lazım deyil.* (S.Rəhman. “Xoşbəxtlər”); Kərəmov. *Yaralı aslanın nərəsinə **Zinyət-minyət** davam gətirə bilməz* (S.Rəhman. “Toy”); Xəlil. *Mən işə girişsəm, qabağında **Əliqulu-məliqulu** davam gətirməz* (S.Rəhman. “Əliqulu evlənir”); Ərli *arvaddır axı, sənin **Tanka-mankalarından** deyil; Yenə sənin Tanka-mankaların zəng eləmişdi. **Tanka-manka** həmin Tanya adlı qız idi.* (Anar. “Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi”); ...*eşqənən yaşa bu dünyada, daha **Xalıq-malıq** kimi titriyə-titriyə, ölə-ölə yox! Səməd yata-yata fikirləşirdi ki, Stalin adı, Stalin teleqramı olan yerdə “Mirqəzəb” kimdir, Pers-mers, **Xudiyev-mudiyev** kimdir, “bezobraziye” nədir?* (İ.Hüseynov); *Nəbi qatıb qabağına qovdu qorxaq dovşan kimi, **Səlim bəyi-məlim bəyi**, naçalniki, maçalniki.* (S.Rüstəm, “Qacaq Nəbi”).

Bəzən “m” ünsürü ilə işlənən adlar uydurma olur və ayrılıqda biri ad, o biri familiya kimi işlənir. Məsələn: *Keçən nömrələrin birində idarə başçılarından **Uşaq Muşaqovu** kəskin*

---

³²¹ Yadigar F.. Fonetika və fonologiya məsələləri. “Maarif”, 1993, s.67 (192s.).

tənqid etmişdik (Anar.“Xəbərlər”).

MÜNDƏRİCAT

Atalar sözlərində paronimlər.....	
İ.Nəsiminin dilində paronimlər.....	
Aşığı ədəbiyyatının üslubi xüsusiyyətləri.....	
Aşığı ədəbiyyatında paronimlər.....	
Paronimlərin üslubi xüsusiyyətləri.....	
Sərlövhələrdə paronimlər.....	
Azərbaycan dilində frazeoloji paronimlər.....	
Azərbaycan dilində somatik frazeoloji paronimlər.....	
Şəxs adlarında paronimlər.....	

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. M.İ.Adilov, Z.N.Verdiyeva, F.M.Ağayeva. İzahlı dilçilik terminləri. “Maarif”, 1989, 364 s.
2. M.İ.Adilov. Aşığın sözü. ADU, Elmi əsərlər, Dil və Ədəbiyyat seriyası, 1972 № 5, s.91-97.
3. M.Adilov. Məhəmməd Füzulinin üslubu və poetik dili. Bakı. “Maarif”, 1996, 544 s.
4. A.A.Axundov. Dil və üslub məsələləri. Bakı, “Gənclik”, 1970.
5. Azərbaycan aşıqları və el şairləri. Bakı, “Elm”, 1984, 544 s.
6. Azərbaycan aşıqları və el şairləri. Bakı, “Elm”, I cild, 1983.
7. Azərbaycan aşıqları və el şairləri. Bakı, “Elm”, II cild, 1984, 544 s.
8. Azərbaycan aşıqları. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2001, 400 s.
9. Aşıq Ələsgər. Seçilmiş əsərləri, Bakı, “Yazıçı”, 1988
10. Aşıqlar, Bakı, 1957, 170 s.
11. F.Cəlilov. Azərbaycan dilinin morfonologiyası. Bakı, “Maarif”, 1988, 285 s.

12. M.Cahangirov. Milli təşəkkül mərhələsində Azərbaycan ədəbi dilinin aparıcı üslubları. II hissə, Bakı, “Elm”, 1989, 278 s.

13. Molla Cümə. Seçilmiş əsərlər, Bakı, “Yazıçı”, 1983

14. B.Çobanzadə. Seçilmiş əsərləri, I cild, Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007, 336 s.

15. B.Çobanzadə. Seçilmiş əsərləri, II cild, Bakı, “Şərq-Qərb”, 327 s.

16. Ə.Əfəndizadə. Yazılışı çətin sözlər və onların öyrənilməsi yolları. Bakı, “Azərtədrisnəşr”, 1964, 60 s.

17. Əliyeva S.A. İngilis dilində paronimlər. AR nam.dis., 2010, 37 s.

18. Əsgərova X. Müasir alman dilində paronimlər və onların struktur-semantik xüsusiyyətləri. AR nam.dis., 2014, 18 s.

19. Ə.Hacıyeva. Müxtəlif sistemli dillərdə somatik frazeoloji birləşmələr. B., “Nurlan”, 2007, 347 s.

20. M.İ.Həkimov. Klassik aşiq poeziyasında bədii təsvir və ifadə vasitələri (II məqalə). APİ Elmi əsərlər, XI seriya, 1970№5, s.26-35.

21. H.Həsənov. Azərbaycan dilinin paronimiya və paronimasiya lüğəti. “Maarif”, Bakı, 1991, 105 s.

22. H.Həsənov. Müasir Azərbaycan dilinin leksikası.

BDU nəşr., Bakı, 2001, 399 s.

23. M.Hüseynov. Aşiq Ələsgərin söz ümmanı. Bakı, “Elm və təhsil”, 2017, 312 s.

24. M.Hüseynova. XIX-XX əsr Qərbi Azərbaycan aşiq və el şairlərinin yaradıcılığının dil və üslub xüsusiyyətləri (Dərələyəz mahalı üzrə). Dokt.dis.AR, Bakı, 2017, 52 s.

25. Z.Kərimova. Müasir aşiq şeirinin dili. Nam.diss. Bakı, 2003, 144 s.

26. Ş.Qasımova. Aşiq Ələsgər şeirində bəzi fonetik hadisələr. ADU Elmi əsərlər, Dil və Ədəbiyyat seriyası, 1977№2, s. 46-50.

27. M.Quliyeva. Şərq poetikasının əsas kateqoriyaları. Bakı, “Maarif”, 2010, 400 s.

28. M.Quliyeva. Aşiq yaradıcılığı və dastanlar Şərq poetikası və islamı dəyərlər baxımından. Bakı, “Elm və təhsil”, 2016, 404 s.

29. A.Qurbanov. Müasir Azərbaycan ədəbi dili. “Maarif”, Bakı, 1985, 408 s.

30. A.Qurbanov. Azərbaycan dilinin onomalogiyası. Bakı “Maarif”, 1988, 596 s.

31. G.Y.Mahmudova. Ərəb ədəbi dilində leksik problemlər və iştiqaq hadisəsi. Dilçilik İnstitutunun əsərləri, 2012 №3, s.202-211.

32. G.Y.Mahmudova. Ərəb ədəbi dilində sinonimlik. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2012, 296 s.

33. A.Marufov. Paronimlar lüğəti. Tələffüzü yaxın sözlər. Taşkent, “Ukitivçi”, 1974, 70 s.

34. S.M. Məhərrəmova Sifət paronimlərinin bəzi xüsusiyyətləri. Sumqayıt Dövlət Universiteti, Elmi Xəbərlər, Sosial və humanitar elmlər bölməsi, 2014№1, 10-cu cild, s.112-116 .

35. M.T.Məmmədov. Azərbaycan dilində sözün morfoloji inkişafı.- Azərbaycan dili tarixi məsələləri. Bakı, “ADU” nəşr., 90 s.

36. H.Mirzəyev. Aşıq poeziyasında onomastik vahidlər. Azərbaycan onomastikası problemlərinə dair konfransın materialları. Bakı, 1985, s.285-290.

37. Sazlı-sözlü Göyçə. Bakı, “Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı”, 1999, 195 s.

38. Y.Seyidov. Nəsiminin dili. Bakı. “Azərbaycan” nəşriyyatı, 1996, 272 s.

39. F.Sössür. Ümumi dilçilik kursu. Bakı, BDU nəşri, 2003, 403 s.

40. Ustad aşıqlarımız. Bakı, “Elm və təhsil”, 2012, 279 s.

41. F.Yadigar. Fonetika və fonologiya məsələləri. “Maarif”,1993,192s.

Rus dilində

42. О.П. Антипина. Сопоставительный анализ паронимов русского и английского языков. АР канд.дисс., Уфа, 2012, 22 с.

43. Античные теории языка и стиля. М.-Л., ОГИЗ, 1936.

44. Аристотель. Категории. С приложением «введения» Порфирия к категориям Аристотеля. М., Государственное экономическое издательство, 1939, 84 с.

45. О.С.Ахманова. Словарь лингвистических терминов. Москва, «Советская энциклопедия», 1969, 606 с.

46. Е.Г.Багатурова. Паронимия в сфере фразеологии. (Применительно к фразеологическому словарю) с. 350-358. «Вопросы семантики фразеологических единиц». Новгород, часть I, 1971.

47. Л.В. Балахонская. Паронимические аттрактанты с антонимическими отношениями компонентов как фоносемантическое средство в поэзии А.Вознесенского, Проблемы фоносемантики. М., Пензенский Государственный Педагогический Институт им. В.Г.Белинского, 1989, с. 99-101.

48. А.Ю.Белецкая. Пословица как прецедентная единица в аргументированном дискурсе. АР канд. дисс, Самара, 2002.www.dissercat.com>...Языкознание >Германские языки.

49. В.М.Белкин. Арабская лексикология. «Изд.МГУ», 1975, 199 с.

50. Ю.А. Бельчиков, М.С. Панюшева. Словарь паронимов русского языка. М.: АСТ, Астрель, 1994, 458 с.

51. Р.А.Будагов. Человек и его язык. М., МГУ, 1976, с.153-158.

52. Т.В.Веракса. Лингвистическая природа паронимов. АКД, Санкт-Петербург, 2000, 40 с.

53. В.В.Виноградов. Об омонимии и смежных явлениях. «ВЯ», 1960 №5, с.6

54. О.В. Вишнякова. О паронимии в культуре речи. Вопросы культуры речи. 1967, вып. 8, с. 236-240.

55. О.В.Вишнякова. Паронимы в русском языке М., «Высшая школа», 1974, 180 с.

56. О.В. Вишнякова. О проблемах паронимии. ВЯ, 1978, № 4, с. 96-106.

57. В.Г. Гак. Языковые преобразования. М., «Школа Языки русской культуры», 1998, 768 с.

58. Т.Гелястанова. Паронимы в карачаево-балкарском языке. Нальчик, «М. И. и В. Котляровы», 2007, 144 с.

59. Н.И. Греч. Практическая русская грамматика. 2-ое издание, 1834, Санкт-Петербург, 615 с.

60. Т.А. Гридина. Языковая игра: стереотип и творчество. Екатеринбург, Уральский гос.пед.ун-т., 1996, 225 с.

61. В.Д. Горкинский. Абсолютная глагольная паронимия современного польского литературного языка. Ленинград, 1978, 15 с.

62. В.Д.Дезкин. Паронимическая словообразовательная модель. – Словообразование и фразеобразование. МГПИИЯ им. М.Тореза. Тезисы докладов научной конференции. М., 1979, с. 29-31.

63. В.Долопчев. Опыт словаря неправильностей в русской разговорной речи. Кн.2., М., «Книга по требованию», 2011, 694 с.

64. Е.А.Земская Словообразование как деятельность. Москва, «Наука», 1992, 221 с.

65. В.И.Зимин. Синонимия слов и фразеологических единиц в современном русском языке. Лексико-фразеологические связи в литературном русском языке и

народных говорах. Курск, 1984, 150 с.

66. Лекант П.А. Современный русский литературный язык. М., «Высшая школа», 1982, 399 с.

67. К.И. Ишбаев, З.Г. Ишгильдина. Словарь паронимов башкирского языка. Уфа, 2013, 312 с.

68. Р.Г. Кадимов. Паронимическая аттракция в русской советской поэзии. АР канд.дисс., М., 1985, 22 с.

69. Н.Л.Каменецкайте. Характер синонимии глагольных фразеологических единиц современного английского языка. АР, канд. дис.,1960, Москва, с. 25.

70. Н.П. Колесников. Паронимы в современном русском языке. «Русский язык в школе», 1961 №3, «Учпедгиз», с.52-54.

71. Н.П.Колесников. Парономазия как стилистическая фигура// Москва, «Русский язык в школе», №3, 1973, с.86-89.

71. Н.П. Колесников. Словарь паронимов русского языка. Тбилиси, «ТГУ», 1971, 346 с.

72. В.И. Красных Толковый словарь паронимов русского языка, М.: АСТ:Астрель, 2003; Лексические паронимы в современном русском языке, 2000.

73. А.П. Критенко. Паронимия и ее роль в языке. АР канд.дисс., Киев, 1974, 24 с.

74. Л.П.Крысин, Л.И. Скворцов. Словарь-справочник: Правильность русской речи. М., «АН СССР», 1965, 232 с.

75. И.Н. Кузнецова. Лексическая интерференция как проявления асимметрии языкового знака. «Филологические науки», 2010 №3, с.60-70.

76. И.Н.Кузнецова. Паронимия в современном французском языке. АР канд.дисс., МГУ, 1977, 26 с.

77. Ч.Г.Курбанов. Диапазон лексических вариантов во фразеологии (на материале современного немецкого и азербайджанского языков. АР канд. дис., Тбилиси, 1980, с. 24,

78. О.Д. Прокопчик. Семантические механизмы и прагматические функции паронимии. АР канд.дисс., Санкт-Петербург, 2005.www.dissercat.com>...Языкознание >Германские языки.

79. С.М. Магеррамова. Некоторые особенности паронимии имен прилагательных . Sumqayıt Dövlət Universiteti, “Elmi Xəbərlər”, sosial və humanitar elmlər bölməsi, cild 10, №1, 2014, s.29-31.

80. К.А. Мамедова. Фразеологическая синонимия в современном азербайджанском литературном языке. АР, канд. дис., В., 1983, с. 23.

81. Ж.Марузо. Словарь лингвистических терминов. Москва, ИИЛ, 1960, 436 с.

82. Л.В., Минаева, В.Б. Феденев. Паронимия в языке и речи. «ВЯ», 1962, № 2, с. 90-95.

83. А.Д. Михельсон. Объяснительный словарь иностранных слов. М., «Русская типография», 1883, 172 с.

84. Г.Николаев. Словообразовательная паронимия в русском и других славянских языках. *Asta Universitatis Lodziensis, Folia Linguistica Rossica* №2, 2006, s.33-42.

85. Очерки теории и истории русского стиха. М., «Государственное Издательство художественной литературы», 1958, 414 с.

86. Е.Д. Панфилов. О синтаксической паронимии (на материале испанского языка), ВЯ, 1961, № 6, с. 90-64.

87. А.В. Потанина. Семантические и словообразовательные особенности межъязыковых субстантивных паронимов в русском и немецком языках. АР канд. дисс., Казань, 2006, 22 с.

88. О.Д. Прокопчик. Семантические механизмы и прагматические функции паронимии. АР канд.дисс., Санкт-Петербург, 2005, 24 с.

89. Д.Э.Розенталь, М.А.Теленкова. Словарь-справочник лингвистических терминов. М., «Просвещение», 1976, 543 с.

90. О.В. Ротко. Паронимия фразеологических единиц: семантические различия при структурном сходстве» . Южный Федеральный Университет иностранных языков Педагогического Института, 2010, с.82-90.

91. О.Седакова. Церковно-славяне русские паронимы, М., «Греко-латинский кабинет Ю.А.Сичалина», 2005, 432 с.

92. В.И. Сергеев. Паронимы в современном чувашском языке. Советская тюркология и развитие тюркских языков в СССР, Алма-Ата, 1976, с.284-286.

93. Ю.С. Степанов. Методы и принципы современной лингвистики. М., «Наука», 1975, 311с.

94. Ю.С. Степанов. Основы общего языкознания, М., «Просвещение», 1975, 271 с.

95. Л.П. Ткаченко Паронимическая аттракция в русском языке и ее место в курсе лексической стилистики для иностранных студентов-филологов. АР канд.дисс., Москва, 1982, 22 с.

96. Л.П.Ткаченко. Об одном из фоносемантических и

фоностилистических проявлений паронимической аттракции. В кн: Проблемы фоносемантики, М, 1989, с.93-95.

97. Л.П. Ткаченко. Стилистическое использование паронимической аттракции в современном русском языке//Филологические науки, №4(130), Москва, «Высшая школа», 1982, с.76-81.

98. Л.П. Ткаченко. Опыт построения типологии стилистических функций паронимии и паронимасии в публицистике и художественной литературе. – «Вопросы стилистики», Изд. МГУ, 1983, с.137-146.

99. З.Г. Урузбаева. Словарь паронимов башкирского языка. Уфа, 2004.

100. Л.Н. Федотова. Паронимия в современном английском языке: структура и функции. АР канд.дисс., Минск, 1989, 16 с.

101. М.И. Фомина. Современный русский язык. Лексикология. М., «Высшая школа», 1983, 336 с.

102. В.И. Чернышев. Правильность и чистота русской речи. Опыт словаря стилистической грамматики. М., «Книга по требованию», 1827, 264 с.

103. Н.А. Янко-Треницкая. К изучению паронимов. «Русский язык в школе», 1979№5, с.98-101

104. Л.Г. Яркова. Паронимия в современном немецком языке. АР канд.дисс., Москва, 1979, 16 с.